

VEREJNÝ OCHRANCA PRÁV

**„Právo detí na životnú úroveň
potrebnú pre ich telesný, duševný,
mravný a sociálny rozvoj“**

**Zborník z medzinárodnej konferencie
konanej dňa 25. októbra 2005
v Bratislave**

Bratislava 2005

© Kancelária verejného ochrancu práv 2005

Príspevky v zborníku sú bez jazykovej úpravy.
Za obsahovú stránku zodpovedá autor príspevku

OBSAH:

KANDRÁČ, P.: Právo detí na životnú úroveň potrebnú pre formovanie ich osobnosti.....	4
TÓTHOVÁ, K.: K otázkam spoločenskej aktuálnosti prijatia zákona o ochrane mládeže.....	11
ILLKOVÁ, B.: Práva dieťaťa z pohľadu právnik a zaoberajúceho sa agendou ľudských práv.....	16
VEJVALKOVÁ, Z.: Stav a naplňovanie práv dieťaťa v Českej republike plynoucích z úmluvy o právech dieťaťa.....	21
MICHÁLKOVÁ, P.: Problémy v legislatíve pri uplatňovaní práv dieťaťa v rozvedených rodinách na styk s druhým rodičom a vymožitelnosť práva.....	23
JAŠKOVÁ, R.: Práca s deťmi a biologickou rodinou v detskom domove z pohľadu sociálneho pracovníka.....	26
MATULA, Š.: Liga na ochranu práv detí rozvedených rodičov.....	28
KOPÁNYIOVÁ, A.: Niektoré charakteristiky služieb pedagogickej a psychologickej starostlivosti pre deti a mládež.....	30
ŠIKROVÁ, M.: Zabezpečenie poradenských služieb v rezorte školstva.....	33
KRÁLIČKOVÁ, Z.: Vyživovací povinnosť rodičov k deťom v náhradnej starostlivosti.....	38
SMIKOVÁ, E.: Prieskum šikanovania na základných a stredných školách.....	47
KLENOVSKÝ, L.: Daseinsanalytická interpretácia pri neštruktúrovanom interview.....	53
ANTALOVÁ, H.: Právo každého dieťaťa na životnú úroveň nevyhnutnú pre jeho telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj a verejný ochranca práv.....	58
SPIŠIAKOVÁ, T.: Vplyv vzdelania na životnú úroveň dieťaťa.....	63
NAVRÁTIL, D.: Realizácia práva na vzdelanie postihnutých detí v Slovenskej republike.....	67
KUŠNIEROVÁ, V.: Transformácia výkonu ústavnej výchovy v detských domovoch.....	71
KROPUCH, I.: Nezhoda rodičov vo vysťahovaní dieťaťa do cudziny.....	74
SPIŠÁKOVÁ, V.: Inštitút náhradného výživného v podmienkach Slovenskej republiky.....	78
VINICKÁ, K.: Životná úroveň detí v súvislosti s vyživovacou povinnosťou rodičov a možnosťami vymáhania výživného.....	82
ZÁVERY Z MEDZINÁRODNEJ KONFERENCIE.....	87

Právo detí na životnú úroveň potrebnú pre formovanie ich osobnosti

KANDRÁČ, P.^o

I.

Tematika konferencie nebola zvolená náhodne, ale cieľavedome, pretože je nepochybné, že ide o problematiku interesantnú a aktuálnu, najmä v súčasnosti.

Je potrebné pripomenúť, že životná úroveň je kategóriou pútajúcou nielen odbornú, ale i laickú verejnosť.

Je tomu predovšetkým preto, že v zjednocujúcom sa svete prebieha množstvo procesov priamo či nepriamo ovplyvňujúcich i životnú úroveň ako celok a v rámci nej i životnú úroveň detí.

Tejto ekonomickej kategórii reálneho života pozornosť venuje i „Dohovor o právach dieťaťa“, významná medzinárodná dohoda, ktorá už v svojej preambule zvyrazňuje pozornosť smerujúcu voči deťom pritom zvyrazňujúc ich ochranu, ale i harmonický rozvoj ich osobnosti. No nezabúda ani na pozornosť smerujúcu k neustálemu zlepšovaniu životných podmienok detí v každej krajine sveta aj v rámci medzinárodnej spolupráce.

Je potrebné pripomenúť, že „Dohovor o právach dieťaťa“ v svojom článku 27 ustanovuje, že štáty, ktoré sú zmluvnou stranou „Dohovoru ...“ uznávajú právo každého dieťaťa **na životnú úroveň nevyhnutnú pre jeho telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj.**

Samozrejme, že celý obsah „Dohovoru“, jeho jednotlivé ustanovenia napomáhajú resp. majú napomôcť realizovať prioritný cieľ – rozvoj osobnosti detí, ich životnú úroveň v tom zmysle ako to predpokladá obsah čl. 27 „Dohovoru...“

S predmetnou problematikou súvisí viacero otázok, o ktorých je potrebné diskutovať tak, aby sme dostali odpoveď na to, či postupy, opatrenia štátu, spoločnosti, rodiny ohľadne detí zodpovedajú predmetnému ustanoveniu alebo nie a aké opatrenia sú nevyhnutné, aby jeho obsah bol reálne naplnený.

V súvislosti so životnou úrovňou si musíme uvedomiť čo je obsahom tejto ekonomickej kategórie, ktorá sa dá chápať v širšom poňatí, ale aj v užšom.

V širokom poňatí charakterizuje životnú hospodársku situáciu obyvateľstva, teda aj detí. Z tohto pohľadu životná úroveň vyjadruje objem a štruktúru spotreby, sociálne a výrobné pracovné podmienky, stupeň rozvoja služieb, štruktúru doby mimopracovnej a voľného času, rozsah osobného vlastníctva.

V užšom zmysle sa životnou úrovňou rozumie úroveň uspokojovania potrieb a tomu zodpovedajúca úroveň príjmov, pričom najdôležitejšími znakmi zvyšovania životnej úrovne sú jej dynamika a stupeň uspokojovania potrieb.

V súvislosti so životnou úrovňou si musíme uvedomiť, že jej kvalita má byť taká, že bude na náležitej úrovni dovoľovať zabezpečiť telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj. Dobré vieme, že ide o skutočnosti, ktoré sú nevyhnutné pre výchovu harmonickej osobnosti dieťaťa, neskoršie dospelého človeka.

^o doc. JUDr. Pavel Kandráč, CSc., verejný ochranca práv

Možno povedať, že z hľadiska prioritného cieľa – formovať harmonickú osobnosť – spomínané kategórie patria v spoločnosti k tým najzákladnejším. Spájajú sa s otázkou osobnosti, najmä s jej formovaním.

Preto i vo svojom vystúpení sa snažím zamerať pozornosť na komplex otázok, ktoré sú v predmetnej súvislosti neopomenuteľné a považujem ich za prioritné. Súčasne pripomínam, že štát, spoločnosť nemôže na nich neparticipovať.

Je ich povinnosťou, aby napomáhali realizácii procesu formovania osobnosti detí, aby napomáhali ich telesnému, duševnému, duchovnému, mravnému a sociálnemu rozvoju.

Táto povinnosť je o to viac nepochybná, že sme jeden zo zmluvných štátov „Dohovoru...“, ktorý tak obligatórne a dobrovoľne na seba prevzal jeho plnenie.

II.

Je len samozrejmé, že na túto skutočnosť by sme mali pamätať v rámci nášho sociálneho systému a sociálnej práce, ktoré by mali byť základnými elementmi pre sociálne zabezpečenie obyvateľstva, teda aj detí.

Podpora ľudí vrátane mladých v rodinách a v sociálnych zariadeniach má byť výrazným elementom demokratickej a sociálnej spoločnosti.

Sociálny systém musí pomáhať zvládať sociálne riziká, musí reagovať na zmenené rámcové podmienky a predstavy a hlavne musí zároveň pomôcť ľuďom pri zabezpečovaní budúcnosti s istotami. Dvojnásobne to platí pre spoločenskú skupinu detí. Vtedy sa dá povedať, že štát je sociálny.

Preto i väčšina členských krajín EÚ sa snaží ďalší vývoj EÚ orientovať k sociálnej únii s účinnými opatreniami v rámci zamestnanosti, pretože si uvedomujú, že ciele stanovené v „Dohovore...“ bez riešenia otázok v tejto oblasti je nemysliteľné. Taktiež i ďalšie základné práva a slobody – napr. osobná sloboda je bez sociálnych istôt nemysliteľná.

Nemožno teda nevnímať si jeden z vážnych problémov a to - narastajúci problém nezamestnaných mladých ľudí.

Skúsenosti potvrdzujú, že nezamestnanosť vedie k psychickým poruchám, k zrúteniu sociálnych štruktúr. Jedným berie nádej, druhým naháňa strach.

V tejto súvislosti si musíme uvedomiť, že zvládnuť problému storočia – nezamestnanosť – sa podarí iba vtedy, ak sa na jeho riešenie budú podieľať všetci spoločensky aktívni obyvatelia.

Ďalej jedným zo stálych nástrojov pre boj proti nezamestnanosti by malo byť zavedenie prepojenia práce a vzdelávania. A to aj v dôsledku toho, že stále viac je jasné, že hospodárske zjednotenie Európy bude vyžadovať viaceré pokroky v spoločenskom vývoji.

Preto i v smere – oblasť pomoci deťom a mládeži má popri rodičoch a škole aj verejná starostlivosť úlohu socializácie, detí, mládeže a mladých plnoletých. Jej rámcové úlohy sú stanovené predovšetkým:

- Ústavou SR,
- Dohovorom o právach dieťaťa,
- časťou rodinného práva,

- zákonom o sociálnoprávnej ochrane detí, a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
- no a samozrejme s nedávno ratifikovanou medzinárodnou zmluvou o Ústave Európy.

Samozrejme, že existuje i ďalšia rada ustanovení v jednotlivých právnych predpisoch, ktoré danej problematike napomáhajú, resp. sa jej týkajú.

Popri tom si treba dobre uvedomiť fakt, že verejná pomoc deťom je v porovnaní s rodinnou výchovou druhoradá. Preto silná rodina – i ekonomicky musí byť naším cieľom.

No zároveň však má každé dieťa **právo na podporu svojho vývoja a na výchovu v osobnosť, ktorá bude zodpovedná sama za seba a schopná žiť v spoločnosti.**

To znamená, že výchova detí, ktorá začala v rodine by mala byť zo strany spoločnosti ako pomoc deťom podporovaná a dopĺňaná a že deti musia byť za účelom ich vlastného blaha chránené pred nebezpečenstvom .

Ak nespĺňa rodina, matky, otcovia alebo osoby, ktorým boli deti zverené do opatery, nárok dieťaťa na výchovu, potom nastupuje nositeľ verejnej pomoci deťom, často spolu s neštátnym subjektom ako nositeľom pomoci deťom.

Treba si pritom uvedomiť, že vzrastajúce požiadavky na oblasť pomoci deťom vyplývajú okrem iného i zo zmien prostredia, v ktorom deti vyrastajú. Nemožno zabúdať, že rodina je často vystavovaná veľkým zmenám napr.

- ohrozeniu existencie vo svete práce, ktorý sa významne mení,
- životným excesom ako je nezamestnanosť, odlúčenie od rodičov, rozvod rodičov,
- narastajúcemu počtu osamelých rodičov a pod.

Najväčším problémom však pre mladých dospelých je zabezpečiť si vhodné vzdelávanie a zamestnanie. Podiel mladých ľudí medzi nezamestnanými narastá. Preto základ pre profesionálnu budúcnosť mladých môže zabezpečiť len rozhodné záväzné spoločné pôsobenie celej spoločnosti, štátu, politikov a hospodárstva, ale i odborov.

Ďalším nevyhnutným krokom je, že sa musí **citeľne zlepšiť ekonomická a sociálna situácia rodiny a predovšetkým žien.** Rozšírenie dávok rodinám i ďalších príspevkov má prispieť k tomu, aby sa zabránilo biede detí a odkázanosti na sociálnu pomoc. Rozhodovanie v otázke detí nesmie viesť k žiadnym rizikám v rámci novej biedy.

Štáty musia **vypracovať moderné systémy pomoci deťom**, v rámci ktorých nájdu uplatnenie ustanovenia, ktoré umožnia deťom formovať nielen tie vlastnosti, ktoré sú obsahom čl. 27 „Dohovoru...“, ale ktoré sleduje filozofia celého medzinárodného dokumentu. A ďalej budú ponímať pomoc deťom ako pomoc pri ich socializácii.

Samozrejme, že splnenie, resp. plnenie spomínaných úloh si vyžaduje náležitú kvalitu a kvantitu životnej úrovne rodín i samotných detí.

Položme si otázku či sú reálne predpoklady na uskutočnenie obsahu článku 27 „Dohovoru...“ a akými prostriedkami.

Iste, že odpoveď nebude ľahká, ale s určitosťou sa dá povedať, že obsah spomínaného článku „Dohovoru“ sa môže uskutočniť ak sa nájde dostatok ochoty a snahy o vytvorenie dobrej východiskovej situácie – a za takú považujem práve kvalitnú životnú úroveň – a samozrejme sa použijú a využijú správne prostriedky v kvalitnom realizačnom procese.

III.

Podľa môjho názoru základným prostriedkom pre formovanie harmonickej osobnosti detí a neskoršie mladého dospelého je výchova.

Význam výchovy sa nie vždy docenjuje. Jej zanedbávanie, jej povrchnosť a formalizmus často oslabujú jej účinnosť. Musíme si uvedomovať, že výchova musí byť cieľavedomá a sústavná. Len takýto prístup má význam a hlboký zmysel. Musíme si uvedomiť, že na deti pôsobí celá spoločnosť so svojimi sociálnymi podmienkami.

Z doteraz uvedeného jednoznačne vyplýva záver, že výchova má nezastupiteľný význam pri formovaní harmonickej osobnosti detí. Súčasne zdôrazňujem, že aj keď výchova je ťažká, dlhodobá a veľkú trpezlivosť vyžadujúca činnosť, nemôže sa jej spoločnosť vyhýbať, zľahčovať ju, ale len a len zdôrazňovať a všetkými prostriedkami účinne presadzovať a trpezlivo, svedomito, dôsledne i včasne uskutočňovať. Pritom je potrebné si uvedomovať, že žiadne prostriedky vynaložené na výchovu dieťaťa nie sú stratené, ale naopak, sú pre spoločnosť vysoko efektívne a prospešné.

Výchova, ale i ochrana mládeže je v popredí záujmu svetovej verejnosti a mnohých vedných odborov. Veľký význam nadobúda otázka všestranného rozvoja detí a skúmanie ich potrieb. Nemôžeme bez povšimnutia obísť myšlienku, či povinnosť, že ľudstvo má dať deťom najlepšie čo im môže dať. Jeho povinnosťou je vytvorenie takých opatrení, ktoré by mali prispieť k zlepšeniu situácie detí vo svete, zabezpečiť ich šťastný a harmonický rozvoj.

Starostlivosť o deti nemôže byť jednorazovou, resp. kampaňovitou záležitosťou, ale trvalou a jednou z najvýznamnejších úloh sociálnej politiky štátu.

Starostlivosť o výchovu detí a o jej prípravu na plnenie perspektívnych úloh spoločnosti patrí ku kľúčovým otázkam existencie a rozvoja spoločnosti. Malo by byť úlohou štátu vytvárať sústavne s dlhodobými koncepčnými zámermi podmienok pre harmonický rozvoj detí, od ktorých chceme, aby boli vzdelané, dobre pripravené pre výkon budúceho povolania, aby sa rozvíjali nielen ich racionálne schopnosti, ale tiež špecifické vlastnosti.

Uskutočňovať všetky zložky výchovy detí je jedna z najzodpovednejších a najzávažnejších úloh spoločnosti, ale rovnakou mierou i rodiny, školy a všetkých záujmových združení.

Preto príprava detí je otvorený a dlhodobý proces a vyžaduje stálu starostlivosť vrátane sféry voľného času. Tento sa stáva priestorom pre rozvíjanie záujmových aktivít a je aj veľmi dôležitým faktorom spoločenského pôsobenia.

Nemôže ísť o akékoľvek prežitie voľného času, pretože jeho nesprávne využitie môže mať niekedy negatívny vplyv na formovanie morálnych

a osobnostných črt dieťaťa. Voľný čas je jedným z dôležitých ukazovateľov celkovej životnej úrovne.

Problematika voľného času detí patrí medzi najdiskutovanejšie otázky. Čoraz viac vzrastá spoločenský význam účelného a bohatého využívania voľného času detí. Nesprávne využívanie voľného času môže byť aj základom trestnej a inej protispoločenskej činnosti detí.

Preto sa pokúsim poukázať i na vzťahy medzi využívaním voľného času a možnostiach jeho vplyvu na formovanie telesného, duševného, duchovného, mravného a sociálneho rozvoja.

Konštatoval som, že na formovanie detí ma veľký vplyv aj správne využívanie voľného času, ktorý má mládež k dispozícii.

Jeho cieľavedomá realizácia sa stáva celospoločenským problémom, či už ide o starostlivosť o zdravie, športovú aktivitu, celkový rozvoj osobnosti, prácu pre spoločnosť, seba vzdelávanie, aktívny odpočinok a pod.

Pri skúmaní a vyhodnocovaní tohto zložitého procesu treba brať do úvahy, že deti sa oproti iným sociálnym skupinám vyznačujú celým radom špecifických črt, daných na jednej strane úrovňou dosiahnutého stupňa mentálneho, psychického a fyziologického vývoja, na druhej strane mierou svojej sociálnej zrelosti.

Musíme si uvedomovať, že tieto determinanty sa neuplatňujú izolovane, ale pôsobia kumulatívne a tak sa premietajú v správaní, v názoroch, pocitoch a hodnoteniach detí.

Nie vždy je vypracovaný dostatočný systém využívania voľného času detí. Voľný čas je často využívaný nie celkom aktívne, ale vo väčšine prípadov pasívne. Zaujímavé je, že v mnohých prípadoch existujú názory, že i rodičia nie sú dostatočne pripravení na výchovu detí.

Problematika efektívneho využívania voľného času je významnou oblasťou, ktorá by mala byť celospoločenským záujmom. V jeho rámci by pozornosť mala byť venovaná rozvoju kultúrno-výchovnej, ale i branno-športovej činnosti. Tieto majú podľa mňa významné miesto, najmä posledné menované činnosti svojou obľúbenosťou u detí a zohrávajú pri formovaní harmonickej osobnosti významnú úlohu.

Možno nie vždy to dostatočne doceňujeme, ale telovýchovná činnosť i branno-športová, ktoré vyžadujú mimoriadne fyzické a psychické vypätie, pomáhajú ovplyvňovať vcelku pozitívne charakter aj keď sú prípady, že ho aj krivia. Treba si uvedomiť, že práve športová činnosť je formou odreagovania prirodzenej agresivity a výchovného usmerňovania. Harmóniu duše a tela zdôrazňovali nielen antickí predkovia, ale aj zakladateľ novodobých olympijských hier, známy pedagóg, vychovávateľ barón Pierre de Coubertain, ktorý sa zaoberal otázkou vplyvu športu, telesnej výchovy na výchovu detí, na ich pedagogické ovplyvňovanie. Tvrdil, že „šport a telesná výchova sú významným prostriedkom ovplyvňovania kultúry tela, myslenia a správania sa. Šport sa stane v budúcnosti novodobým náboženstvom spolu s vierou“. Športu pripisoval veľký význam. Jeho myšlienky ďalej rozvíjal jeho priateľ, český učiteľ, veľký znalec J. A. Komenského, doc. Jarkovský-Gúth, ktorý najmä zdôrazňoval (okrem iného), že šport učí mládež ceniť si seba samého, formuje charakterové vlastnosti, umožňuje poznávať protivníka a veľmi účinne prispieva

k formovaniu harmonickej osobnosti vrátane telesného, duševného, duchovného, mravného rozvoja tak ako to predpokladá aj čl. 27 „Dohovoru o právach dieťaťa“.

Svoje činnosti by mali v tomto duchu zlepšiť a rozvinúť vo väčšom rozsahu záujmové združenia. Ich činnosti by mali byť zbavené zbytočného formalizmu. Charakteristické pre ne by mali byť dostupnosť a aktivizujúce formy, ktoré svojou prítlačivosťou budú vzbudzovať záujem detí a tak budú prispievať k uskutočňovaniu výchovnej činnosti mimo výučbového času, budú sa podieľať na všestrannom organizovaní a účelnom využívaní voľného času detí.

Stojí za úvahu, aby spoločnosť, jej jednotlivé subjekty prijali a uskutočňovali komplexné opatrenia vo forme konkrétnych aktivít za účelom posilnenia ochrany detí pred negatívnymi vplyvmi. Účelom takto stanovených opatrení je mimo iného aj efektívne využívanie a ovplyvňovanie voľného času ako jednej zo sfér všestranného a harmonického rozvoja detí na základe ich záujmov úzko spätých s potrebami spoločnosti.

Raz navždy je potrebné si uvedomiť, že deti sú významnou sociálnou skupinou, ktorá je zárukou ďalšieho vývoja spoločnosti a musíme dbať o jej výchovu. Je úlohou viacerých vedných odborov, aby venovali pozornosť výskumnej činnosti týkajúcej sa riešenia problémov a prijímania opatrení pre ich osobnostný rozvoj.

Opak - nedostatky vo výchove, bezohľadnosť, nedostatok vzájomnej úcty v spoločnosti, agresivita a pod. sú príčinou častých nedorozumení, ktoré môžu a často prerastajú do závažných konfliktov, ktoré sa riešia stále častejšie protiprávnym spôsobom čo nezodpovedá duchu „Dohovoru o právach dieťaťa“.

Pre ilustráciu si dovoľím upozorniť na prípad, kedy riaditeľka osemročného gymnázia pri prijímaní uchádzačov porušila právny poriadok a zasiahla do práva na vzdelanie.

Nemenej pozornosti si zasluhuje prípad postihnutého dieťaťa, ktoré v svojom podnete poukazuje na zbytočné prietahy v súdnom konaní, keď súd 10 rokov rozhoduje vo veci zverenia dieťaťa do výchovy jedného z rodičov.

Na formovanie harmonickej osobnosti dieťaťa nemôže dobre vplývať i konanie rodičov, u ktorých v manželstve nastal hlboký a trvalý rozvrat a svoje rodičovské postavenie zneužívajú na „balamutenie“ dieťaťa jedným rodičom voči druhému. Iste mi dáte za pravdu, že takýto spôsob vybavovania tzv. rodičovských konfliktov nie je na mieste a nie je v súlade ani s obsahom ustanovenia čl. 27 „Dohovoru o právach dieťaťa“.

Že výchovu a vzdelávanie v Kancelárii verejného ochrancu práv považujem za veľmi významné faktory formujúce osobnosť dieťaťa vidieť aj z toho, že sa chceme podieľať na zodpovednosti za ich realizáciu a to aj tým, že našimi odbornými a praktickými skúsenosťami sa podieľame na poskytovaní odborno-metodickej pomoci učiteľom základných, stredných škôl a školských zariadení. V súčasnosti napr. v Prešovskom a Košickom kraji.

Samozrejme, že pozornosť venujeme aj deťom z detských domovov. Vo vzťahu k nim je naša pomoc dobrou vecou, pretože i podľa príslušných ustanovení „Dohovoru...“ tieto deti si vyžadujú mimoriadnu pozornosť.

Mohol by som uvádzať i ďalšie prípady, ktorých riešenie si vyžaduje zvýšenú pozornosť štátu, spoločnosti, rodiny i školy.

Ak chceme, aby proces výchovy bol účinný, je potrebné uskutočniť tri základné veci:

1. aktiváciu ľudského činiteľa,
2. zmeny materiálnych podmienok života detí,
3. zapájať všetko obyvateľstvo do práce vo vzťahu k deťom.

Sú to skutočnosti, ktoré napomáhajú zdokonaľovaniu kvality života i kvality dieťaťa. Len v ich jednote t.j. rozvoja spoločnosti, výchovy, vzdelávania môžeme úspešne uskutočňovať socializačný proces detí, na ktorom je treba budovať formovanie charakterových vlastností detí ako základných vlastností harmonickej osobnosti.

Ak by sme orientáciu výchovno-vzdelávaciu obrátili na materiálne hodnoty a nie duchovné, svedčilo by to o istej nevypelosti. Je potrebné deti vychovávať i k základným mravným hodnotám. Je potrebné si uvedomiť, že detský jedinec sa nerodí ako bytosť mravná, ale rodí sa ako bytosť spoločenská, teda mravnosť mu nie je vrodená, ale tým, že je určený k spoločenskému životu, vytvára si ju pod vplyvom celej ľudskej society, ktorá na neho má rozhodujúci vplyv.

Ďalej je potrebné u detí formovať uvedomelý vzťah k plneniu spoločenských povinností, pričom jednota slova i činu sa má stať každodennou samozrejmosťou i normou správania.

Je potrebné súhlasiť s tými, ktorí tvrdia, že poslaním výchovy, jej mravnej podoby je čo najaktívnejšie prispievať k formovaniu vlastností detí – všestranne sa rozvíjajúcich osobností, ktoré si osvojili, resp. osvoja princípy morálky a podľa toho budú konať. Ved' mravné ideály nadobúdajú prítlačlivú silu len vtedy, keď sa prejavujú v príslušných konaniach.

IV.

Záverom by som chcel pripomenúť, aby sa vo vzťahoch, ktorých predmetom sú deti, nerobili unáhlené závery a vyslovovali sa úsudky o morálnom profile detí, o ich správaní na základe jedného – dvoch činov, najmä keď ide o menej závažné. V takýchto prípadoch je nesprávne robiť závery o celkovej morálnej neplnohodnotnosti dieťaťa, ignorujúc jeho minulé zásluhy, či jeho možné užitočné konanie v budúcnosti.

V tejto súvislosti pripomeniem slova T. Hobbesa, ktorý poznamenal, že „čestný človek... nestráca svoje dobré meno kvôli jednému, alebo niekoľkým nespravodlivým činom, ktoré podnietila náhla vášeň, alebo nepochopenie vecí.

V svojom vystúpení som si dovoľil naznačiť viaceré otázky týkajúce sa problematiky dieťaťa, jeho životnej úrovne, ale i na proces jeho formovania v harmonickú osobnosť v duchu čl. 27 „Dohovoru o právach dieťaťa“.

Je teraz na nás, na našich úvahách, aby naše rokovanie prijalo závery, odporúčania pre viaceré organizačné zložky spoločnosti, ktoré by ich mali uplatňovať v spoločenskej praxi s efektívnymi výsledkami a tak uskutočňovať realizáciu obsahu ustanovenia čl. 27 „Dohovoru...“ v praktickom živote detí.

K otázkam spoločenskej aktuálnosti prijatia zákona o ochrane mládeže

TÓTHOVÁ, K.^o

Harmonický rozvoj osobnosti má svoj základ v detstve a v čase dospievania. Nie je náhodné, že pozornosť medzinárodných organizácií v poslednom období čoraz intenzívnejšie sa zaujíma o situáciu detí a mládeže na všetkých kontinentoch, veď povediac slovami nášho klasika „... Ó mládež naša, tys držiteľkou rána...“ hovoríme zároveň aký bude svet zajtra. Ten bude taký, akú mládež máme dnes.

V uvedených súvislostiach čoraz aktuálnejšou sa stáva **ochrana** detí a mládeže pred negatívnymi vplyvmi. Keďže podľa názoru mnohých odborníkov, ochrana práv detí na Slovensku je nedostatočná – dokonca neexistuje vnútroštátny predpis komplexne upravujúci ich ochranu – uskutočnenie medzinárodnej konferencie na tému: „Právo detí na životnú úroveň potrebnú pre ich telesný, duševný, mravný a sociálny rozvoj“, treba jednoznačne uvítať.

Východiskovým bodom pre artikuláciu úvah v mantineloch daných témou konferencie je nesporne medzinárodný Dohovor o právach dieťaťa (a jeho dodatkové protokoly), ktorého je Slovenská republika signatárom. Z článku 18 Dohovoru vyplýva, že štáty, ktoré sú zmluvnými stranami, **musia urobiť všetky potrebné opatrenia**, aby bolo zabezpečené **právo detí využívať služby a zariadenia starostlivosti o deti, ktoré sú pre ne určené**. Slovenská republika sa v tomto smere za posledné obdobie nemá na čo hrdiť. Práve naopak. V poslednom období – najmä po prechode kompetencií z orgánov štátnej správy na samosprávu – sa situácia stavu zariadení starostlivosti o deti (napr. škôlky) značne zhoršila. Enormne sa zvýšili platby za zaopatrenie detí v týchto zariadeniach, čo znížilo záujem a hlavne možnosť rodičov umiestniť deti v nich. Logickým následným krokom bolo zníženie počtu týchto zariadení, a tým väčšie vzdialenosti ich územného pokrytia. U sociálne slabších rodín to vyvolalo problém donášky detí problematickou hromadnou dopravou v mestách a ťažko riešiteľnú situáciu v tých lokalitách, kde nie je vyhovujúca hromadná doprava. Tým sa vlastne sťažila realizácia práva dieťaťa na využitie služby zariadení starostlivosti o deti vyplývajúca zo spomenutého čl. 18 Dohovoru o právach dieťaťa. (Pre objektívny a komplexný pohľad treba uviesť, že úzkej sociálne solventnej skupine sa využitie služieb starostlivosti o dieťa dostalo na stupeň vyššej kvality v súkromných zariadeniach.)

Nepotešiteľné je však to, že ešte v roku 1994 na Konferencii žien ministeriek štátov EÚ v Bruseli som ako ministerka spravodlivosti SR referovala o systéme zariadení starostlivosti o deti a podmienkach využívania týchto služieb v SR a viaceré ministerky (napr. Španielska a Portugalska) závideli možnosti na Slovensku a videli našu vtedajšiu situáciu ako cieľ ich snaženia.

Podľa **Dohovoru** o právach dieťaťa **rodičia** síce majú **základnú zodpovednosť za výchovu detí, ale štát ich v tom musí podporovať a poskytovať primeranú pomoc**. V čl. 41 ods. 1 Ústavy SR sa jasne uvádza, že: „...Manželstvo,

^o prof. JUDr. Katarína Tóthová, DrSc. – poslankyňa Národnej rady Slovenskej republiky

rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých...“ Že s osobitnou ochranou detí a mladistvých to v praxi nie je vždy s „kostolným poriadkom“, mohli sme sa presvedčiť na prípade zverejnenom v októbri 2005 v TV Markíza, ktorá informovala o tom ako miestne orgány pre neplatenie nájomného z bytu vyhodili matku s 10. deťmi a deti v chladnom počasí spávajú na betóne chodby, pričom sedemmesačné dieťa už bolo prenesené do nemocnice s obojstranným zápalom pľúc. Takéto alarmujúce prípady evokujú otázku ako funguje záchranná sociálna sieť. Natíska sa otázka, kde sú príspevky na bývanie sociálne slabším vrstvám a pod.

Výbor pre práva dieťaťa pri OSN v správe o Slovensku vypracoval v Ženeve r. 2003 **pripomienky a odporúčania**, v ktorých vyjadruje znepokojenie nad nedodržiavaním niektorých ustanovení Dohovoru o právach dieťaťa. Z pripomienok vyberám iba tie, ktoré považujem za najdôležitejšie. Výbor **vyzýva SR k podpore vzdelávania detí a mladistvých**, vrátane iniciatív na oslovenie najzraniteľnejších skupín. **Odporúča tiež, aby Slovensko zintenzívnilo svoje úsilie a vypracovalo systematické programy vzdelávania** k problematike Dohovoru pre všetkých, ktorí sa na odbornej úrovni zaoberajú deťmi a pracujú pre deti (legislatívcov, pedagógov, ale aj mediálnych pracovníkov).

Namiesto riešenia týchto pripomienok týkajúcich sa výchovy a vzdelávania detí sa na Slovensku štát postupne zbavuje zodpovednosti a hlavnú ťarchu prenáša na rodinu. Pritom aj tam, kde ho to nič nestojí, **nevyvíja nijakú aktivitu**, (napr. nestanovuje aspoň legislatívne rámce.) Doterajšia prax ukazuje, že riešením pre zvýšenie ochrany detí a mladistvých by bol komplexný zákon o ochrane mládeže, ktorého absenciu si uvedomujem stále citeľnejšie.

Výbor pre práva dieťaťa pri OSN ďalej odporúča, aby Slovensko zriadilo nezávislú inštitúciu s primeraným personálnym a materiálnym vybavením, ktorá by mala mandát pravidelne monitorovať a hodnotiť dosiahnutý pokrok pri implementácii Dohovoru a právomoc prijímať a riešiť sťažnosti proti porušovaniu práv dieťaťa.

Podľa odporúčania Výboru je ďalej potrebné, aby Slovenská republika dbala, že hromadné oznamovacie prostriedky nebudú prinášať informácie a materiály škodlivé pre mravný vývoj detí. Slovensko musí podporovať masmédiá, aby rozširovali informácie, ktoré sú v súlade so sociálnym a kultúrnym blahom dieťaťa a prijímať opatrenia na ochranu detí pred škodlivými materiálmi. K tejto problematike ochrany práv dieťaťa by som venovala bližšiu i keď telegrafickú pozornosť.

Náš právny poriadok jasne nedefinuje povinnosť verejnoprávnej televízie vysielat' pre deti vzdelávacie či výchovné programy s určením ich časového minima. Verejnoprávna STV si plnenie podobných cieľov ani perspektívne nevytýčila. Ved' prečo by aj plnila to, čo jej zákon neukladá, keď neraz neplní ani to, čo jej vyplýva zo zákona ako povinnosť. Napríklad neraz sa neplní povinnosť vysielateľa (a to tak v STV ako aj komerčných televíziách) „...zabezpečiť, aby sa nevysielali programy alebo iné zložky programovej služby, ktoré môžu narušiť fyzický, psychický alebo morálny vývin maloletých, najmä také, ktoré obsahujú pornografiu alebo hrubé, neodôvodnené násilie...“ (§ 20 ods. 1 zák. č. 308/200 Z.z. o vysielaní a retransmisii). Zákon ustanovuje aj povinnosť vysielateľa televíznych programov pri zaraďovaní jednotlivých programov do vysielania, zohľadňovať vekovú vhodnosť

programov pre maloletých. Jednoznačne do vysielania nemožno zaradiť programy, ktoré by mohli ohroziť fyzický, psychický alebo morálny vývin maloletých, alebo narušiť ich duševné zdravie a emocionálny stav v čase od 6,00 hod. do 22,00 hod. (§ 20 ods. 3 uvedeného zákona).

Do akej miery vysielatelia televíznych programov akceptujú zákonné povinnosti by bolo možné ilustrovať na celej palete príkladov.. Postačí snáď jeden z nedávnych dní, keď televízia JOJ v ranných hodinách, t.j. po 6,00 hod. dňa 11. 10. 2005 odvysielala „chuťovku“ z nočného programu Vyvolení – a to sex na toalete, konkrétne na záchodovej mise. Že išlo o nespochybniteľné porušenie zákona je zrejmé. A že protesty viacerých občanov nie sú názory suchárov, ktorí nie sú „in“, dokazujú prísne sankcie ukladané v zahraničí aj za menšie „nevhodnosti“. (napr. Dublinská tanečnica v reklame obchodného domu si nemohla dovoliť vyzliecť sa donaha, lebo by to znamenalo riskovať obvinenie z verejného pohoršenia a stratu licencie. Nový čas 3. 10. 2005.)

Áké vzory ponúkame našej mládeži vysielaním programov plných sexu až pornografie, brutality a násilia?

Výskumy v rámci teórie sociálneho učenia naznačujú, že sledovanie programov s prvkami násilia, brutality a pornografie v detskom veku významne zvyšujú sklon k agresivite v dospelom veku. Kritický z tohto hľadiska je pubertálny vek, keď silnie potreba hľadať imponujúce vzory v okolí, ktoré ponúkajú médiá. Ako ďalší príklad možno uviesť vysielanie spreď niekoľkých dní, keď televízia JOJ v relácii Soni Mullerovej Soňa talkshow v čase od 15,40 hod. uviedla program „Živím sa svojím telom“, v ktorom boli jedinými hosťami profesionálni pornoherci džigolo a striptér. Výpoveď účinkujúcich o ich poctivej práci, t.j. striedaní partnerov a partneriek pred kamerami, zožala potlesk prítomného mladého publika v štúdiu. Podobných prípadov nastoľovania nových vzorov pre mládež by sme našli aj v iných programových typoch iných televíznych staníc. Anna Freudová, dcéra slávneho psychoanalytika, popísala psychický mechanizmus identifikácie s hrdinom, ktorého ponúkajú médiá, ak nie je poruke skutočne existujúci vzor. Takým hrdinom dneška je na obrazovkách televízií agresor, superman, vyvolené dievča z reality show, či pornoherečka. Rada pre vysielanie a retransmisiu je k podobným prejavom (násilia, sexu, prevrátených hodnôt) vo vysielaní televíznych staníc benevolentná.

Na nekultúrnosť až vulgárnosť vysielania niektorých elektronických médií na Slovensku, ktoré nerešpektujú elementárne morálne spoločenské zásady a porušujú zákon som upozornila na poslednej schôdzi NRSR ministra kultúry Ľudovíta Tótha a v interpelácii žiadala od neho vyjadrenie k relácii televízie JOJ Živím sa svojím telom, kde boli hosťami dvaja pornoherci gigo a striptér.

Kým prítomný minister Palko sa mi poďakoval za vystúpenie a nazval vysielanie niektorých súkromných elektronických médií žumpou, ktorá doslova podryva civilizačné základy Slovenska, pán minister kultúry sa k problému vyjadril nasledovne: „...samozrejme, tá sloboda a pluralita názorov má aj svoje tienisté stránky. Ale tie tienisté stránky sú menej horšie ako cenzúra, ktorú by sme tu do toho chceli zaviesť.“

Zásadný omyl ministra kultúry spočíva v nepochopení problému. Hovoriť o cenzúre v týchto súvislostiach je nezmysel. Ak si televízia JOJ vybrala z množstva spoločenských problémov akurát problém ako sa živia pornoherci a zaradila

ho do popoludňajšieho vysielania, je to nielen otázka vkusu, ale aj ignorovanie mantinelov daných zákonom. Je tu totiž vážne podozrenie, že podobné programy mravne ohrozujú mládež. Zákon č. 468/1991 Zb. o prevádzkovaní rozhlasového a televízneho vysielania v znení neskorších predpisov v § 5 písm. b), písm. c) priamo zakazuje prevádzkovateľom televízneho vysielania zaraďovať v čase od 6,00 - 22,00 hod. relácie, ktoré by mohli ohroziť psychický a morálny vývoj detí a mladistvých.

Od 1 mája 1997 vstúpil do platnosti Dohovor o cezhraničnej televízii, ktorý parafovala aj Slovenská republika a preto je jeho obsah záväzný pre všetkých vysielateľov na našom území. Zodpovednosť prevádzkovateľov vysielania sa v kapitole II v článku 7 v tomto dokumente upravuje takto:

1. Všetky zložky programových služieb svojou formou a obsahom musia rešpektovať ľudskú dôstojnosť a základné práva iných. Predovšetkým nesmú:

- a) byť v rozpore s dobrými mravmi a najmä obsahovať pornografiu,
- b) nenáležite zdôrazňovať násilie a podnecovať k rasovej nenávisti.

2. Tie časti programových služieb, ktoré by mohli poškodiť fyzický, psychický a morálny vývoj detí alebo mladistvých sa nesmú vysielateľ, ak je vzhľadom na čas vysielania a príjmu pravdepodobné, že by ich deti a mládež mohli sledovať.

Vzhľadom na prijaté zákony a medzinárodné dohody, nemožno vyjadrenie nesúhlasu s vyššie uvedenými negatívnymi javmi považovať za volanie po cenzúre alebo jej zavedení na Slovensku. Ide totiž o upozornenie, že právnu reguláciu, hoci nedokonalú, ale predsa existujúcu, treba dodržiavať. Rada pre vysielanie a retransmisiu monitoruje napr. prevádzkovanie reklamy v médiách so stopkami v rukách, ale oveľa dôležitejšie veci – negatívne sociálne faktory vplyvu médií na deti a mládež si takmer nevšima. Touto nevšímavosťou sa Rada pre vysielanie a retransmisiu dopúšťa porušovania § 64 zákona č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii, z ktorého jej vyplýva povinnosť vyvolať zodpovednosť voči tomu, kto porušuje povinnosti uložené zákonom.

Toľko som chcela uviesť k ochrane práv detí, pokiaľ ide o ich právo na duševný a mravný rozvoj. Z témy medzinárodnej konferencie však vyplýva aj dimenzia práva detí na životnú úroveň – čo je sociálna stránka ich práv. I keď k tejto téme osobitnú pozornosť venuje vo svojich úvahách verejný ochranca práv v SR, doc. JUDr. Pavol Kandráč CSc., chcem sa aj ja aspoň telegraficky o nej zmieniť, vzhľadom na jej dôležitosť. Tú sme si s pani poslankyňou Ludmilou Muškovou uvedomili ešte v roku 2000, keď sme pripravili poslanecký návrh o náhradnom výživnom. Vychádzali sme z toho, že dieťa pre svoj zdravý psychický a telesný rozvoj potrebuje určitú životnú úroveň a keď si jeden z rodičov neplní vyživovaciu povinnosť, nemôže tým dieťa trpieť a strádať (nedostatočná výživa a pod.) Ale že musí byť aj v záujme štátu, aby rodič starajúci sa o dieťa (a plniaci si zákonné povinnosti) dostal súdom určené výživné od štátu. Štát potom regresom si vymôže od povinného rodiča za neho zaplatenú sumu, vyplatenú ako náhradné výživné. Tento legislatívny návrh (aj za aktívnej pomoci doc. Kandráča, v tom čase poslanca NR SR), v parlamente bol schválený s tým, že Fond národného majetku uloží na tento účel v peňažnom ústave 2 miliardy Sk a úroky prispejú k finančnému zabezpečeniu realizácie zákona. Po voľbách v roku 2002, žiaľ, vládna koalícia zákon zrušila, avšak veľmi ožehavé prípady a zvyšujúca sa chudoba v SR si vynútili problém náhradného

výživného predsa len riešiť. Novoprijatý zákon oveľa poskromnejšie upravil náhradné výživné, ktoré nedostatočne odstraňuje dopady chudoby na deti v sociálne slabých rodinách. A že na Slovensku chudoba a z nej pochádzajúci stres v rodinách má vážne dopady na psychický a duševný vývoj detí, dnes už je preukázané.

Práve v týchto dňoch Ministerstvo školstva dokončilo správu o mládeži, v ktorej sa uvádza, že 30 percent detí do 15 rokov žije v chudobe. Ďalej sa v nej konštatuje, že chudoba v rodinách vytvára stres negatívne pôsobiaci na duševný vývoj detí. Samotná chudoba negatívne pôsobí aj na životnú úroveň. Treba si uvedomiť, že je ohrozené právo detí na životnú úroveň potrebnú pre ich telesný, duševný, mravný a sociálny rozvoj. Na túto vážnu situáciu sa v spomínanej Národnej správe o mládeži upozorňuje. Mládež podľa správy ostro zasiahli sociálne zmeny v spoločnosti. Šéf Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie, Tomáš Kováč, v dennej tlači potvrdil, že depresie čoraz väčšieho počtu detí súvisia s ekonomickou situáciou v rodine.

Z doposiaľ uvedeného je zrejmé, že zabezpečenie práv mládeže a ich ochrana je celý komplex navzájom sa prelínajúcich a podmieňujúcich častí celku, ktoré bude treba riešiť komplexne. Vzhľadom na ich vzájomnú súvislosť opomenutie niektorej časti s preferenciou inej časti, môže deformovať celé snaženie. Toto konštatovanie je jednoznačnou argumentáciou pre prijatie zákona o ochrane mládeže, v ktorom by sa upravila ochrana tých práv, ktoré doposiaľ platné právo vo svojich normách nereglementuje a zároveň by sa odkazom zosumarizovali tie ustanovenia, ktoré v platnom práve už poskytujú ochranu mládeže pred negatívnymi vplyvmi. Zároveň by sa kreoval orgán, ktorý by mal kompetenciu vyvodzovať zodpovednosť za nečinnosť tých, ktorým z platného práva vyplýva nielen právo, ale najmä povinnosť realizovať ustanovenia ochrany mládeže pred negatívnymi vplyvmi.

Tým, ktorí by zapochybovali, či takýto zákon uvedenej netradičnej konštrukcie je reálne prijateľný a či nejde o nerealizovateľnú predstavu, dokonca či vôbec je potrebné takýto zákon mať, chcem uviesť nasledovné: Spoločnosť, ktorá má záujem na svojej progresívnej budúcnosti, skôr alebo neskôr dospeje k poznatku prospešnosti zákona o mládeži. A že načrtnutá konštrukcia zákona nie je len fikciou, dokumentujú prijaté zákony o ochrane mládeže v zahraničí, napr. v Nemecku prijatý zákon v roku 2002.

Práva dieťaťa z pohľadu právnika zaoberajúceho sa agendou ľudských práv

ILLKOVÁ, B.^o

„Svetová konferencia ľudských práv vyzýva na efektívnu implementáciu Dohovoru o právach dieťaťa zmluvnými stranami prostredníctvom prijatia zodpovedajúcich legislatívnych, administratívnych a iných opatrení a vyčlenenia najväčšieho množstva dostupných zdrojov“.

Týmto citátom zo záverečného dokumentu Svetovej konferencie ľudských práv začínam svoj referát o medzinárodno-právnom rozmere ochrane práv dieťaťa. Som presvedčená, že je to motto nami sledovanej problematiky, motto ktoré chce zdôrazniť hlavný cieľ - ochranu dieťaťa, bez rozdielu toho, kde toto dieťa žije.

Agenda práv dieťaťa má svoju históriu. Odvíja sa už od roku 1924, kedy Liga národov prijala deklaráciu o právach dieťaťa, potvrdenú Organizáciou Spojených národov (ďalej „OSN“) v r. 1959. Špecifické ustanovenia, prijímané v priebehu nasledujúcich desaťročí boli inkorporované do viacerých noriem v oblasti ľudských práv a humanitárneho práva.

Postupne vznikala potreba vytvorenia komplexnej medzinárodno-právnej normy o detských právach. Medzinárodné spoločenstvo prijímalo alarmujúce signály o tom, že deti sú v niektorých častiach sveta zneužívané či väznené, že žijú v ťažkých podmienkach utečenectva alebo vojnových konfliktov.

Diskusie o týchto otázkach vyvrcholili v roku 1979 - roku, ktorý bol vyhlásený OSN za medzinárodný rok dieťaťa. Začali rokovania o návrhu dohovoru.

Drafting prebiehal na úrovni pracovnej skupiny zriadenej v rámci Komisie Organizácie Spojených národov pre ľudské práva (ďalej „KLP“). Jadro tejto skupiny tvorili vládne delegácie, ale zastúpení boli aj predstavitelia orgánov OSN a jej špecializovaných agencií, vrátane Úradu vysokého komisára pre utečencov, Medzinárodnej organizácie práce, Detského fondu OSN či Svetovej zdravotníckej organizácie, ako aj viacerých mimovládnych organizácií. Iniciatívny návrh predložený poľskou delegáciou bol zmenený a upravený v priebehu niekoľkých rokov počas rozsiahlej diskusie. Priebeh negociácií bol priamym dôkazom efektivity normotvorného procesu v oblasti ľudských práv, a to v dobe, keď už existovali pochybnosti, či je potrebné a vhodné zasahovať do existujúceho katalógu ľudských práv.

* * *

Jednomyseľné prijatie Dohovoru Valným zhromaždením OSN v roku 1989¹ bolo silným politickým gestom. Aký však bol a aký je ďalší právny život Dohovoru o právach dieťaťa?

^o JUDr. Barbara ILLKOVÁ, PhD. – Ministerstvo zahraničných vecí SR, poradkyňa podpredsedu vlády SR

¹ Rezolúcia VZ OSN č. 44/25 z 20. novembra 1989

V septembri 1990 Dohovor ratifikovalo 20 štátov. Práve vtedy sa konal Svetový detský summit. Toto významné podujatie bolo zorganizované na základe iniciatívy UNICEF a šiestich štátov (Kanada, Egypt, Mali, Mexiko, Pakistan a Švédsko) a prijalo výzvu na urýchlenú ratifikáciu. Ku koncu roku 1990 sa 57 štátov stalo zmluvnými stranami Dohovoru. V roku 1993, Svetová konferencia ľudských práv prijala výzvu na univerzálnu ratifikáciu do konca r. 1995. Počet krajín, ktoré Dohovor k 31. decembru 1995 ratifikovali dosiahol cifru 185. Číselný údaj, ktorý je v histórii ľudských práv bezprecedentný. Dnes má Dohovor 192 zmluvných strán² a rozrástol sa o dva protokoly, ktoré reflektovali aktuálny vývoj agendy ochrany práv dieťaťa.

Dohovor o právach dieťaťa a jeho protokoly predstavujú normu kogentného práva, vzťahujúcu sa k napomáhaniu a ochrane práv dieťaťa.

Každé dieťa má prirodzené právo na život. Každé dieťa má právo na meno a občianstvo od okamihu narodenia. Dieťa nemôže byť bez právneho titulu odlúčené od svojich rodičov. Štáty majú napomáhať reunifikácii rodín. Rodičia majú primárnu zodpovednosť za výchovu dieťaťa. Štáty majú povinnosť ochrániť deti pred fyzickým a mentálnym násilím, vrátane sexuálneho obťažovania či zneužívania. Štáty majú povinnosť zabezpečiť v prípade potreby alternatívnu starostlivosť. Proces osvojenia dieťaťa musí byť dôsledne právne upravený. Deti so zdravotným poškodením majú právo na osobitnú starostlivosť, vzdelávanie a zaobchádzanie. Deti majú právo na bezplatné základné vzdelanie. Disciplína v školách musí rešpektovať dôstojnosť dieťaťa. Vzdelávanie má pripravovať dieťa pre život v duchu porozumenia, mieru a tolerancie. Dieťa má právo na rovnaké príležitosti ohľadne kultúrnych a umeleckých aktivít. Deti musia byť štátom chránené pre nelegálnym užívaním drog a omamných látok. Všetko úsilie má smerovať k odstráneniu únosov a obchodovaniu s deťmi. Trest smrti alebo doživotné väzenie nemôžu byť uložené dieťaťu mladšiemu ako 18 rokov. Deti mladšie ako 15 rokov nemôžu byť účastníkmi ozbrojených konfliktov. Deti príslušníkov národnostných menšiny alebo pôvodných obyvateľov majú právo slobodne užívať svoju kultúru, náboženstvo či jazyk. S dieťaťom, ktoré sa nachádza v nápravno-výchovnom zariadení treba zaobchádzať pri plnom rešpektovaní jeho dôstojnosti s cieľom jeho reintegrácie do spoločnosti. S dohovorom a právami v ňom obsiahnutými majú byť oboznámení všetci – deti aj dospelí. Šírenie ideí dohovoru má prebiehať aj formou informovania verejnosti o výsledkoch posudzovania implementačných správ, predkladaných vládou krajiny, ktorá je zmluvnou stranou Dohovoru.

Pre skutočnú, reálnu efektivitu mal by sa Dohovor stať plne univerzálnym. Túto skutočnosť viackrát zdôraznila aj Európska únia. Súčasne ocenila pôsobenie a aktivity UNICEF, ktorého rola je v agende práv dieťaťa a v propagácii univerzálnej ratifikácie základná a nezastupiteľná.

Medzinárodnoprávna úprava ochrany práv dieťaťa má oporu v pôsobení KEP, vrcholného politického orgánu OSN pre otázky ľudských práv, ktorý prijíma

² United Nations, *Treaty Series*, vol. 1577, p. 3; depositary notifications C.N.147.1993.TREATIES-5 of 15 May 1993 [amendments to article 43 (2)] 1; and C.N.322.1995.TREATIES-7 of 7 November 1995 [amendment to article 43 (2)].

každoročne rezolúciu o právach dieťaťa. Slovenská republika je jej tradičný kosponzor. Rezolúcia predstavuje dokument politickej sily a upozorňuje na všetky nebezpečenstvá, pred ktorými je potrebné deti chrániť. Zakotvuje zákaz diskriminácie a ochranu pred násilím páchaným na deťoch, pred únosmi, pred chudobou, pred nútenou prácou, pred prostitúciou, obchodovaním s deťmi a pred vojnou, ako aj právo na zdravie, na vzdelanie a na osobitnú pozornosť smerovanú vo vzťahu k zraniteľným deťom. Rezolúcia o právach dieťaťa má charakter konsenzuálneho textu a veľký počet spoluautorov. Sú to krajiny zo všetkých kontinentov, zástupcovia všetkých regionálnych skupín.

* * *

Keď hodnotíme efektivitu univerzálnej ochrany práv dieťaťa nemožno opomenúť pôsobenie Výboru OSN pre práva dieťaťa. Poznáme jeho významnú úlohu, ktorú zohráva v rámci sensibilizácie ťažiskových problémov, vznikajúcich pri výkone práv dieťaťa. Za týmto účelom Výbor prijal viaceré všeobecné komentáre vzťahujúce sa k rôznym tematickým či procedurálnym otázkam - ciele vzdelávania (2001), úloha nezávislých ľudsko-právnych inštitúcií (2002), HIV/AIDS a práva dieťaťa (2003), zdravie mladistvých (2003), všeobecné opatrenia pri implementácii Dohovoru o právach dieťaťa (2003) a zaobchádzanie s odlúčenými a opustenými deťmi mimo krajiny ich pôvodu (2005)³.

Úsilie, ktoré Výbor vyvíja pre zabezpečenie lepšieho výkonu svojho mandátu dohliadať nad národným rozmerom plnenia medzinárodných záväzkov, je korunované úspechom. Výbor zreformoval pracovné metódy za účelom rýchlejšieho posúdenia periodických implementačných správ. Všeobecne sa vysoko cení najmä iniciatíva Výboru zasadať v dvoch paralelných komorách, ktorá má charakter dočasného opatrenia na dobu jedného až dvoch rokov. Toto úsilie je zamerané na odstránenie aktuálneho omeškania pri posudzovaní správ, ako aj na podporu rešeršnej a jurisprudencnej činnosti výboru.

* * *

V roku 1998 Slovenská republika predložila Výboru svoju správu o opatreniach prijatých na uvedenie práv uznaných v tomto Dohovore do života a o pokroku, ktorý sa dosiahol pri používaní týchto práv.

Verejné prerokovanie tohto dokumentu sa konalo dňa 3. októbra 2000 na 25. zasadnutí výboru.

Podľa Správy o priebehu obhajoby Východiskovej správy SR k Dohovoru o právach dieťaťa a záveroch Výboru pre práva dieťaťa⁴, ktorú vláda SR prerokovala dňa 16. mája 2001 „*Výbor uvítal pristúpenie Slovenskej republiky k najdôležitejším medzinárodným dokumentom o ľudských právach alebo ich ratifikáciu, zahŕňajúc Dohovor MOP č. 182 o zákaze a okamžitom zásahu na odstránenie najťažších foriem detskej práce a Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín z roku 1995 (...) uvítal ustanovenia o ochrane detí v ústavoch, ako aj potvrdenie tejto ochrany*

³ Podr. HRI/GEN/1/Rev.1

⁴ [http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/7180820AA7B86030C1256A23003F059E?](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/7180820AA7B86030C1256A23003F059E?OpenDocument)
OpenDocument

v právnych prepisoch upravujúcich oblasť občianskeho, rodinného, pracovného, správneho a trestného práva, ako aj práva sociálneho zabezpečenia (...) odporúčania Výboru smerovali do oblasti koordinácie, monitorovania, rozpočtového rozdelenia, odbornej prípravy pri uplatňovaní Dohovoru, zákazu diskriminácie, ochrany pred týraním, neľudským alebo ponižujúcim zaobchádzaním alebo trestaním, oblasti rodinného prostredia a náhradnej starostlivosti, zdravotníckej starostlivosti, vzdelávania, ako aj osobitných opatrení ochrany“.

Podľa vyššie spomenutého materiálu „za kľúčové odporúčania Výboru, ktoré si vyžadujú prijatie vhodných opatrení možno považovať najmä:

- odporúčanie pripraviť Národný akčný plán pre práva dieťaťa a Národný akčný plán na implementáciu záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru,

- odporúčanie zriadiť štatutárnu nezávislú inštitúciu so zodpovedajúcim zložením, zdrojovým zabezpečením a s mandátom pravidelného monitorovania a hodnotenia pokroku pri implementácii Dohovoru a ktorá by bola oprávnená prijímať a adresovať sťažnosti o porušovaní práv dieťaťa

- odporúčania v oblasti vzdelávania o právach dieťaťa, rozvíjania programov pre šírenie informácií pre implementáciu Dohovoru medzi deťmi a rodičmi, občianskou spoločnosťou a všetkými sektormi a stupňami štátnej správy,

- odporúčania smerujúce k prehodnoteniu vlastných zákonodarných a správnych opatrení, aby zabezpečili uplatnenie článkov 2, 3 a 12, 19, 25, 39 Dohovoru.“

Odporúčania Výboru našli svoj odraz v uznesení vlády č. 431/2001, ktorým boli uložené jednotlivým členom vlády zodpovedajúce úlohy. O spôsobe ich naplnenia by mal byť Výbor informovaný v následnej implementačnej správe.

* * *

Množstvo tém, ktoré rieši agenda detských práv vyžaduje veľkú pozornosť medzinárodného spoločenstva. Na univerzálnej, i na regionálnej úrovni.

Počas tohtoročnej KLP sa Európska únia (v ďalšom texte „EÚ“) sústredila na dve ťažiskové témy - situácia detí v ozbrojených konfliktoch a detí žijúce v podmienkach chudoby.

EÚ podporuje úvahy a odporúčania generálneho tajomníka OSN o úlohe Medzinárodného trestného súdu, z dôvodu perspektívy umožnenia stíhať zločiny genocídiu, zločiny proti ľudskosti a vojnové zločiny zamerané proti deťom. EÚ opakovane upozornila na potrebu zabránenia beztrestnosti. V tejto súvislosti vyzvala počas tohtoročnej KLP členské štáty OSN, aby urýchlili proces ratifikácie alebo prístupu k Rímskemu štatútu, ktorý obsahuje dôležité ustanovenie kvalifikujúce ako vojnový zločin skutok verbovania alebo zaradenia detí mladších ako 15 rokov do ozbrojených síl. Za týmto účelom EÚ rozvíja svoje aktivity realizované na základe koncepcie prijatej v decembri 2003 a spolupracuje s osobitným spravodajcom OSN, UNICEF a mimovládnyimi organizáciami, zaoberajúcimi sa touto otázkou.

Štatistické ukazovatele dokazujú, že extrémna chudoba je faktor, ktorý ohrozuje budúcnosť detí v častejšie ako ich účasť v ozbrojených konfliktoch. Deti žijúce v chudobe sú jednou z najzraniteľnejších skupín. Je nebezpečenstvo, že budú zbavené svojich práv: práva na prežitie, vzdelanie, zdravie a potravu, ochranu proti násiliu, vykorisťovaniu a diskriminácii. Realita je krutá – viac ako jedenásť miliónov

detí každoročne umiera v dôsledku nedostatku základných potrieb, 150 miliónov detí je podvyživených, 120 miliónov detí medzi 6 a 11 rokom života nenavštevuje školu a polovica detí sveta nemá prístup k pitnej vode a k sanitárnym zariadeniam. Obmedzenie detskej chudoby do r. 2015 je jedným z Miléniových rozvojových cieľov, ktorých realizácia predpokladá podporu a ochrana práv dieťaťa.

Na úrovni spoločnej politiky EÚ je osobitná pozornosť venovaná detským právam, najmä v rámci koncepcií rozvojovej pomoci. Práva dieťaťa sa stávajú prierezovou témou, ktorú EÚ integruje do všetkých svojich politík – politiky ľudských práv, rodovej rovnosti a ochrany životného prostredia. Ako uviedlo luxemburské predsedníctvo počas tohtoročnej KLP, EÚ vykonáva vnútornú reflexiu ohľadne spôsobu ako reformovať svoju politiku rozvojovej pomoci. V tomto kontexte je jasné, že závažné témy, ako napríklad garancia práv dieťaťa zostávajú prioritou, ktorá je nevyhnutná a neopomenuteľná pre širší ľudský a sociálny rozvoj.

* * *

Tri roky uplynuli od mimoriadneho zasadania Valného zhromaždenia. V máji 2002 sa medzinárodné spoločenstvo zaviazalo vytvoriť spravodlivý svet pre deti. Svet, v ktorom bude venovaná prioritná pozornosť ochrane záujmov dieťaťa, odstráneniu chudoby, boju proti diskriminácii, ochrane detského života, zabezpečeniu prístupu k zdraviu, právu na vzdelanie, zabráneniu zneužívania a násilia, ochrane pred ohrozením vojnou či vírom VIH/AIDS.

Ako sú tieto princípy, deklarované na univerzálnej úrovni, prenášané na národnú úroveň?

Aká je teda situácia detí na Slovensku?

Ako pre ne vytvárame dôstojný svet?

Aké sú naše poznatky z aplikačnej praxe?

Som presvedčená, že aj toto sú niektoré z otázok, o ktorých budeme na konferencii „Dieťa v ohrození“ dňa 26. októbra 2005 diskutovať.

Teším sa na tento dialóg.

Stav a naplňování práv dítěte v české republice plynoucích z úmluvy o právech dítěte

VEJVALKOVÁ, Z.[°]

Vážené dámy, vážení pánové,

nejprve bych Vám ráda tlumočila pozdravy z Brna – od veřejného ochránce práv ČR doktora Otakara Motejla a jeho zástupkyně Anny Šabatové.

Zároveň mi dovoluji, abych se představila, jmenuji se Zdeňka Vejvalková a společně s mým kolegou Jiřím Hrubým, kterého Vám tímto též představuji se nám dostalo té cti, že se můžeme účastnit dnešní konference. Oba jsme právníci a pracujeme v Kanceláři veřejného ochránce práv ČR, kde vedeme skupinu právníků, specializovanou na problematiku sociálních věcí. V rámci této specializace vyřizují mj. podněty z oblasti sociálně-právní ochrany dětí.

Svůj dnešní krátký vstup chci věnovat pouze jednomu z mnoha problémů, který mě trápí již několik let. Je jím bezdůvodné bránění dítěti ve styku s rodičem či rodiči, s nimiž dítě nežije ve společné domácnosti.

Zdůrazňuji, že nemluvím o jevu vyvolaném spory rodičů, ale i o případech, kdy jsou děti soudně svěřeny do péče prarodičům či jiným rodinným příslušníkům nebo třetím osobám - pěstounům či do ústavní výchovy. Tedy **o protiprávní a bezdůvodné jednání osoby jíž bylo dítě soudně svěřeno do péče**. Těmto osobám v jejich počínání, bohužel, nebrání ani orgány sociálně-právní ochrany dětí, neboť je z jejich strany i ze strany společnosti tento problém podceňován. OSPOD ani soudy nevyužívají všechny možnosti, které mají k tomu, aby takovému jednání zabránily. S potěšením však konstatuji, že po čtyřletém působení VOP se stále více setkáváme s případy, že úřady mění svůj úhel pohledu a začínají v těchto věcech jednat, což vede k tomu, že se přes počáteční odpor daří sjednat ve věci nápravu.

Ráda bych tento problém demonstrovala na kauze, kterou řešil VOP:

Otec 3 nezletilých dětí žádal o přešetření postupu úřadu při výkonu sociálně-právní ochrany jeho dětí. Uvedl, že matka mu již několik měsíců brání ve styku s jeho nezletilými syny a že státní orgán na tuto situaci nijak nereaguje. Přesto, že soud ve věci nerozhodl o svěření dětí do péče matky, nebere úřad v potaz, že oba rodiče mají rovné postavení.

Zástupkyně veřejného ochránce práv zahájila ve věci šetření, z kterého vyplynulo, že v rodině několik let probíhala manželská krize, docházelo k názorovým neshodám, krize měla vliv i na nezletilé děti. Matka se rozhodla manželství ukončit. Podala návrh na rozvod a bez souhlasu otce se s dětmi přestěhovala. Otcí sdělila, že si nepřeje, aby se se svými syny stýkal, odmítala veškeré snahy o domluvu. Na základě iniciativy otce docházela rodina do rodinné poradny na společné konzultace. Zde se situace začala vyvíjet ve prospěch otce. Pod odborným vedením se totiž začaly obnovovat narušené vztahy mezi otcem a syny. V tento moment matka přerušila docházení na konzultace a psychologce předložila „omluvu“ syna, která

[°] JUDr. Zdeňka Vejvalková, Kancelář veřejného ochránce práv, Brno, Česká republika

zněla: „Nechci s tátou mít žádný dobrý vztah, už ho nepovažuji za svého tátou a nikdy nebudu chtít. Chtěl bych jiného tátou“. Při rozhovoru se sociální pracovníkem, bez přítomnosti matky, však uvedl, že by se s otcem stýkat chtěl. Přesto orgán sociálně-právní ochrany dětí opět pouze konstatoval, že matka nemá o domluvu s otce zájem a ve věci nekonal. Dokonce se zcela zjevně postavil na stranu matky a v tomto duchu podával i zprávy soudu.

ZVOP došla k závěru, že úřady při řešení situace v této rodině pochybily, sociální pracovníci nevyužili všech svých možností k zajištění rovného postavení obou rodičů, které ze zákona mají. Matku nepoučili o tom, že oba rodiče mají zásadně stejnou rodičovskou zodpovědnost. I když nerozhodl soud, chovaly se tak, jakoby soud děti svěřil do výchovy matky. Nikdo ji neupozornil na její protiprávní chování.

Matka nebyla poučena ani o tom, že porušuje práva dětí, protože především děti mají právo na oba rodiče a že nesmí otcí bránit ve styku s dětmi ani děti proti němu a jeho rodině popouzet. Nebylo jí vysvětleno, že takové jednání je nejen nemorální, ale i protiprávní a že soud může opakované a bezdůvodné bránění druhému rodiči ve styku s jeho dětmi brát jako důvod ke změně výchovného prostředí. Nevedli rodiče k tomu, že je třeba oddělit vztahy manželské a vztahy rodičovské, a že je třeba veškeré úsilí směřovat k tomu, aby byli schopni se dohodnout alespoň ve věcech týkajících se jejich dětí. Nenavrhli rodičům žádné řešení, ani se nepokusili sepsat s nimi dohodu, matku nenapomenuli, nestanovili nad výchovou dětí dohled. Sociální pracovníci vše ponechali v režii matky a vždy jen konstatovali, že matka nesouhlasí se stykem dětí s otcem a že jde soukromoprávní věc rodičů, do níž nebudou zasahovat.

VOP požadoval, aby úřady zaujaly k výsledkům šetření své stanovisko a přijaly opatření k nápravě. Úřady nejprve odmítaly uznat jakékoliv pochybení ze své strany a urputně trvaly na tom, že jednaly správně. Po dalším jednání však úřad přiznal pochybení svých pracovníků a opatření přijal. Otec sdělil, že po zásahu VOP je jednání na úřadě diametrálně odlišné od jednání, která proběhla před šetřením VOP. Matka začala spolupracovat, poté co si uvědomila, jaké následky by měl pro ni její odmítavý postoj a že ztratila svoji prioritní pozici.

Jistě Vás bude zajímat i to, že postupem doby, nejmladší syn přišel za otcem s tím, že by chtěl být střídavě u něho a střídavě u matky. Matka s tímto zásadně nesouhlasila a syn se rozhodl, že v tom případě zůstane s otcem a matku bude navštěvovat. Podotýkám, že jde o stejné dítě, které mělo o své vůli napsat nám již známou omluvu pro psychologickou poradnu. Starší syn bydlí u matky a navštěvuje otce. Tímto téměř šťastným koncem svůj příspěvek končím.

Děkuji za pozornost.

Problémy v legislatíve pri uplatňovaní práv dieťaťa v rozvedených rodinách na styk s druhým rodičom a vymožitelnosť práva

MICHALKA, P.^o

Po rozvoze manželstva, alebo po rozchove partnerov, ktorí majú spolu dieťa, dochádza k závažným problémom v uplatňovaní práv dieťaťa na styk s rodičom, ktorému dieťa nebolo zverené do výchovy.

Podľa §24 ods. 4 súd dbá o to, aby bolo rešpektované právo maloletého dieťaťa na zachovanie jeho vzťahu k obidvom rodičom a právo toho rodiča, ktorému nebude maloleté dieťa zverené do osobnej starostlivosti, na pravidelné informovanie sa o maloletom dieťati.

Prax však hovorí o niečom inom. Snáď vo viac ako 95% v rozvedených rodinách je dieťa zverené do starostlivosti matky. Je veľa matiek, ktoré sa snažia zachovať kontinuálny vzťah medzi otcom a dieťaťom, ale je veľa takých, ktoré svoje dieťa zneužívajú v boji proti jeho otcovi.

A práve proti takýmto ženám zasahujú súdy veľmi neradi, nepružne a zdĺhavo. Na uplatnenie svojich práv má otec možnosť podať návrh na výkon súdneho rozhodnutia. Trvá však niekedy mesiace, alebo dokonca roky, kým je výkon rozhodnutia realizovaný zanedbateľnou pokutou Sk 1.000,-, resp. Sk 2.000,-, ktorá je najvyššie možnou udeľovanou pokutou.

Počas čakania na realizáciu jedného návrhu na výkon súdneho rozhodnutia v prípade ďalších zmarených termínov stretnutí otca s dieťaťom nie je možné uplatniť ďalší návrh. Často to teda vyzerá tak, že otec nevidí dieťa dlhé mesiace a matka po dlhom čase dostane smiešnu pokutu Sk 1.000,-. Kde je tu snaha súdu o rešpektovanie práva maloletého dieťaťa na zachovanie jeho vzťahu s druhým rodičom? Mnohé matky tento nedostatok v legislatíve v značnej miere zneužívajú.

Počas plynúceho času dieťa stráca kontakt so svojim otcom často aj vplyvom matky, ktorá dieťa vychováva v nenávisti k otcovi. Tomuto jej konaniu však súdy obvykle nie sú ochotné učiniť zábrany. Matky zvyknú dieťaťu nahovoriť rôzne klamstvá, ktoré smerujú proti otcovi a môžu mať neblahé, niekedy až tragické následky.

Často sa vyskytujú tvrdenia o tom, že otec dieťa nemá rád, nechcel, aby sa narodilo, chce ho uniesť do zahraničia, nikdy viacej neuvidí svoju mamu, atď.

Hroznými sú tvrdenia o zneužívaní maloletých detí, ktorým musia otcovi často čeliť. Je ľahko vzniesť obvinenie voči otcovi o zneužívaní dieťaťa, je však veľmi ťažké otcovi dokázať opak.

Matka nemusí dokázať svoje tvrdenie, otec ho musí dôkazmi vyvrátiť.

V prípadoch marenia stretnutí dieťaťa s otcom by bolo jednoduchým riešením podmienenie úhrady výživného na dieťa platené otcom plnením záväzkov zo strany matky. Ak by matka nedala otcovi dieťa celý mesiac, tak jednoducho v mesiaci nasledujúcom stratí nárok na výživné pre dieťa.

^o Ing. Peter Michalka, Občianske združenie Detský fond SR

Neobstojí argument, že dieťa potrebuje peniaze. Dieťa potrebuje nielen peniaze od svojho otca, ale potrebuje si aj budovať svoj osobný vzťah k nemu. Takýmto jednoduchým riešením by sa vyriešilo veľmi veľa problémov.

Prevláda názor, že dieťa jednoducho patrí matke a tá môže byť len veľmi ťažko pozbavená práv na výchovu dieťaťa. Musela by byť spravidla asociálnym typom, aby sa tak udialo.

Vo veľkej miere negatívnu úlohu pri riešení problémov zohrávajú kolízne opatrovateľky, ktoré sa pohybujú len na povrchu problému a pôsobia v sporoch viac menej ako štatisti.

Bránia sa svojimi minimálnymi kompetenciami, ale svojim neprofesionálnym feministickým prístupom dokážu spôsobiť nenapraviteľné škody veľkého rozsahu.

Podľa §25 ods. 4 ak jeden z rodičov opakovane bezdôvodne a zámerne neumožňuje druhému rodičovi styk s maloletým dieťaťom upravený podľa odseku 1 alebo 2, súd môže aj bez návrhu zmeniť rozhodnutie o osobnej starostlivosti.

V praxi by však druhý rodič mohol čakať dlhé roky, kým sa súd rozhodne sám prístupit' k realizácii tohto paragrafu. Je tiež nešťastná definícia, že súd **môže** aj bez návrhu zmeniť rozhodnutie o osobnej starostlivosti. Malo by byť presne určené, po akom čase znemožňovania styku otca s dieťaťom súd jednoznačne zmení rozhodnutie o osobnej starostlivosti. Pri súčasnom znení tohto paragrafu je jeho využitie v praxi minimálne.

Súdy samotné vyvíjajú minimálne úsilie na zabezpečenie spravodlivosti a v prípadoch marenia styku dieťaťa s otcom zo strany matky sú často na strane matky, teda tej, ktorá porušuje zákon. Je to smutné konštatovanie, ale prax potvrdzuje túto skutočnosť.

Je to spôsobené aj silnou feminizáciou našich súdov. Otcovia sa často cítia ako menejcenní občania našej spoločnosti. Dochádza k zámerným priet'ahom v konaniach, zahmlievaniu skutočností a dokonca aj k porušovaniu zákonov zo strany samotných sudkýň.

Je veľmi málo dbané na práva a potreby dieťaťa v mnohých konfliktoch rodičov, i keď sa to navonok deklaruje.

Tieto svoje tvrdenia prezentujem z praxe, s ktorou som bohužiaľ sám priamo konfrontovaný.

Matka môjho dieťaťa vyše osem rokov prakticky beztrestne porušuje rozsudky súdu o styku dieťaťa s rodičom.

Realizácia môjho prvého návrhu na výkon súdneho rozhodnutia trvala 22 mesiacov, pri uplatňovaní druhého návrhu príslušný súd nereagoval 11 mesiacov. Po písomnej urgencii môjho návrhu som bol dotazovaný, ako prebieha styk s dieťaťom v tom danom čase. Keďže dva mesiace styk prebiehal podľa rozsudku, súd neprikročil k realizácii výkonu rozhodnutia udelením pokuty. Z toho mi logicky vyplýva analógia, že ak by som ja nezaplatil výživné za 11 mesiacov, ale za posledné dva mesiace áno, tak by som ho nemal uhrádzať späťne.

Otec má predsa nielen povinnosti, ale aj práva.

Lenže tieto práva sú mi upierané už vyše osem rokov, navyše od augusta 2004 som svojho syna nemal, ako mi to upravuje platný rozsudok. Matka dieťaťa sa jednoducho v čase určenom na odovzdanie dieťaťa nezdržuje doma tvrdiac, že syn ku mne nechce ísť. Keď sa mi však syna podarilo vyhľadať v školskej družine,

s plačom mi povedal, že nevie, prečo s ním mama odchádza preč, keď mám pre neho prísť.

Súd však údajne nemá možnosť zasiahnuť ináč, len udeľovaním pokuty, resp. odňatím dieťaťa. Lenže dieťa môže odňať len vtedy, ak je jeho matka s ním doma v určenú hodinu na odovzdanie dieťaťa. A keďže nie je, tak súd jednoducho nekoná a nie je schopný zabezpečiť vykonateľnosť rozsudku, ktorý sám vyniesol.

Otec však medzitým musí samozrejme platiť výživné v plnej miere, pretože ináč by porušil zákon o povinnej výžive. Dosiahnúť zníženie výživného z dôvodu neplnenia súdnych rozhodnutí zo strany matky je nemožné.

Takže otcovi zostáva len platiť výživné a akceptovať neschopnosť súdov zabezpečiť vymožitelnosť práva? Pýtam sa, kde je zabezpečené rovnoprávne postavenie otca a matky dieťaťa? Vymožitelnosť práva je v našom štáte na veľmi nízkej úrovni a práva otcov sú v našej spoločnosti permanentne porušované s tichým súhlasom súdov. Dokedy budeme tento neprávny stav tolerovať a tváriť sa, že nás sa to netýka?

Kedykoľvek sa ktokoľvek z vás môže ocitnúť v tejto bezradnej situácii.

Práca s deťmi a biologickou rodinou v detskom domove z pohľadu sociálneho pracovníka

JAŠKOVÁ, R.[°]

Deti a mládež sú umiestňované do detských domovov na základe rozhodnutia súdu, často proti vôli ich rodičov. Ak sú deti odobraté z prirodzeného prostredia vo vyššom veku, kedy vzhľadom na svoj vek už vnímajú situáciu a poznajú okolnosti ich umiestnenia do takéhoto zariadenia, sa s nimi často pracuje hlavne z počiatku s menšími či väčšími ťažkosťami. Cítia sa byť ohrozené, sú nedôverčivé, častý je u nich odpor.

Jednou z úloh detského domova okrem práce so samotným dieťaťom je aj sanácia biologickej rodiny, poradenstvo (hľadanie možností ako zlepšiť sociálnu a ekonomickú úroveň rodiny), čo vo väčšine zariadení vykonáva sociálny pracovník, príp. psychológ v spolupráci s príslušnou pracovníčkou sociálnoprávnej ochrany detí. Nie je zriedkavým javom, že rodina dieťaťa, spolupracuje s nechuťou až odporom ak vôbec spolupracuje, nedôverujú pracovníkom detského domova a pracovníkom úradu práce a sociálnych vecí. Získavanie dôvery klienta, a tým aj postupné zlepšenia vzťahov sú viditeľné často až po niekoľkých mesiacoch. Sociálny pracovník postupne získava informácie a časom aj dôveru klienta. Táto však býva narušená práve tým, že klienti opätovne stretávajú toho istého sociálneho pracovníka v súdnych pojednávaniach pri zastupovaní detského domova v konaní pri určovaní výšky výživného.

Mnohokrát sa sociálny pracovník navyše ocitá priamo v pozícii proti klientovi. Vypovedá ako navrhovateľ (protistrana), neskôr vymáha pohľadávky - nedoplatky na výživnom, podáva návrhy na exekúcie a podobne, čím sociálny pracovník stráca dôveru klienta a zhoršuje sa spolupráca, v lepšom prípade dôveru naruší a vnesie pochybnosti.

Snahou detského domova je podporovanie vzťahu medzi deťmi umiestnenými v detskom domove a ich rodičmi. Spočiatku sa prešetrujú okolnosti odobratia detí z prirodzeného prostredia a zisťujú sa objektívne skutočnosti. Neskôr sa na základe zistených skutočností vypracováva plán sociálnej práce s dieťaťom a rodinou, v ktorom sa zameriava na odstránenie príčin, ktoré viedli k zlyhaniu v rodine, a vypracováva sa tzv. plán úpravy rodinných pomerov.

Stretávame sa často s mnohoproblémovými rodinami, ktorých finančná insolventnosť je nielen príčinou následnej neschopnosti zabezpečiť primeranú starostlivosť dieťaťu, ale je zároveň aj dôsledkom ako napr. rodina, kde sa požívajú alkoholu.

V prípadoch, kedy dieťaťu žijú obaja rodičia, zväčša ide o rozvrátené manželstva, je takmer nemožné riešiť dlhodobé spory. V takýchto prípadoch by bolo účinnejšie spolupracovať so psychológom, pretože soc. pracovník by v spolupráci s inými odborníkmi skôr napomohol vytvoriť v rodine takú atmosféru, aby sa dieťa mohlo vrátiť k jednému z partnerov, hoci aj do nefunkčného manželstva.

[°] Mgr. Radoslava Jašková, sociálna pracovníčka DeD Harmónia

Rodinné vzťahy sa ťažko upravujú v rodinách, v ktorých nevhodné až asociálne správanie rodičov naruša výchovu dieťaťa, pretože im slúžia ako negatívne modelové vzory správania.

Takýto životný štýl, temperament a hodnoty týchto ľudí môžeme z hľadiska sociálnej práce len ťažko ovplyvniť. Na mnohých nepôsobia už ani represívne opatrenia ako je vyňatie dieťaťa z rodiny, či zastavenie sociálnych dávok. Stretávame sa aj s tým, že rodičovi začne vyhovovať, že sa mu „štát“ o dieťa postará. Spočiatku prejavujú nesúhlas, dožadujú sa spravodlivosti, ale neskôr zisťujú, že majú väčší priestor sami pre seba a aj kontakt s deťmi môžu mať prakticky kedykoľvek. Stáva sa pre nich pohodlné, že sa „štát“ stará o ich deti takmer zadarmo. V súčasnosti je povinné prispievať na výživu dieťaťa, ale stále sa to mnohým biologickým rodičom oplatí. Často je pre pracovníkov detského domova ťažké posúdiť, či ide o skutočný záujem rodiča o dieťa, keď rodič len sporadicky zavolá alebo príde na návštevu. Dieťa často samo iniciuje stretnutia a rodiča sa dožaduje. Ak rodič dlhodobo neprejavuje dostatočný záujem (ani dieťa o neho) spúšťa sa proces osvojenia, pričom kontaktujeme deti s rôznymi záujemcami o osvojenie a tvárime sa, že ich biologický rodič „viac neexistuje“, čo býva často v krátkom časovom úseku. Prípady z praxe sú niekedy tak špecifické, že ich nemožno riešiť podľa metodických usmernení.... V takýchto prípadoch je ťažké rozhodnúť sa pre návrh na zmenu náhradnej rodinnej starostlivosti.

Filozofiou nového zákona, ktorý len prichádza do praxe je, že detský domov len dočasne nahrádza dieťaťu jeho prirodzené prostredie. Vhodnejším prostredím pre rozvoj osobnosti dieťaťa je umiestnenie dieťaťa do profesionálnej náhradnej rodiny, kde sa dieťaťu venuje len jeden pár vychovávateľov (profesionálni rodičia). Najvhodnejšie by však bolo, keby deti, ktoré nemajú žiadny citový vzťah s biologickými rodičmi boli v pestúnskej starostlivosti alebo boli osvojené, čím by mali možnosť vyrastať vo funkčnej rodine, nadobudnúť návyky, citové väzby a pocit istoty, ktoré pri dnešnom systéme detských domovov ani v narušených biologických rodinách nemajú možnosť zažiť.

Liga na ochranu práv detí rozvedených rodičov

MATULA, Š.[°]

Niet pochýb o tom, že rozvod rodičov znamená pre ich deti traumatizujúcu skúsenosť, s ktorou sa postupne musia s väčším či menším úspechom vyrovnávať, a že vždy obsahuje riziko poškodenia ich zdravého psychického a emocionálneho vývinu. Rozvod je zánikom manželstva, ale obaja manželia zostávajú rodičmi svojich detí, a preto by sa mali usilovať o jeho čo najbezbolestnejší priebeh.

Dieťa sa v rozvodovej situácii nevie orientovať, stráca základné istoty, cíti sa ohrozené, nemá možnosť adekvátnej obrany, rodičia s ním často manipulujú ako s najúčinnějšíou zbraňou proti partnerovi.

Najčastejšími chybami, ktorých sa rodičia v rozvodovej a porozvodovej situácii dopúšťajú je najmä:

- podceňovanie jeho vnímavosti voči rozvodu (keď sa dieťa priamo nezrúti, neplače alebo nerobí scény, neznamená to ešte, že by rozvodom netrpelo);
- často postupne strácajú vedomie rodičovstva (dieťa aj po rozvode potrebuje oboch rodičov);
- rozvodový konflikt pokračuje aj po rozvode (dieťa si zvykne celkom dobre žiť v dvoch rozličných svetoch, pokiaľ sa mu nejako nepriateľsky nemiešajú);
- popudzovanie dieťaťa proti bývalému partnerovi (víťazstvo, ktoré jedna strana zdanlivo dosiahne popudzovaním proti strane druhej, je veľmi vratké a problematické);
- rezignácia na možnosť zachovania pozitívneho obrazu druhého rodiča (dieťaťu veľmi posilňuje sebavedomie, ak môže svojich rodičov, aj keď sa rozviedli, naďalej považovať za „hodnotných“ ľudí);
- kupovanie a podplácanie dieťaťa;
- bojkotovanie podpory dobrých podmienok na stretávanie sa s druhým partnerom (optimálnou formou styku po rozvode je voľné pokračovanie rodinného vzťahu).

Výpočet najčastejších chýb by mohol byť nepochybne dlhší a komplexnejší ... pre vytvorenie základnej predstavy, čím sú deti v priebehu rozvodu a veľmi často i po ňom ohrozované však postačuje. Ak sa rodičia po rozvode na forme a rozsahu styku s rodičom, ktorému nie je dieťa zverené nedohodnú, prichádza na rad súdny spor, v ktorom sudca na základe komplexného posúdenia situácie dieťaťa a spravidla za prispenia ďalších inštitúcií a odborníkov, rozhodne a stanoví podmienky za akých sa bude dieťa s rodičom, s ktorým nežije stretávať.

Právoplatné rozhodnutie súdu je jedna vec a spôsob jeho realizácie druhá. Tu tiež vzniká veľa rizikových a zdravý vývin dieťaťa ohrozujúcich situácií.

Z roka na rok pribúda počet sporov (tak osobných ako následne i súdnych) v rámci ktorých sa rozvedení rodičia nedokážu dohodnúť na spôsobe a forme styku s rodičom, ktorému nebolo zverené.

[°] PhDr. Štefan Matula Detský fond Slovenskej republiky Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

To je hlavný dôvod, prečo DF SR inicioval založenie Ligy na ochranu práv detí rozvedených rodičov.

Hodláme sa postupne venovať všetkým problematickým oblastiam spoločenskej praxe, do ktorých možnosť ohrozenia zdravého vývinu dieťaťa a rozvodom ale i nepriamo zasahuje. V prvej fáze činnosti ligy hodláme monitorovať situáciu a zároveň vytvoriť interodborové a interdisciplinárne grémium odborníkov, ktorých úlohou bude v spolupráci s dotknutými rodičmi navrhnúť spôsob akým optimalizovať súčasný stav riešenia (resp. neriešenia) problému.

Niektoré charakteristiky služieb pedagogickej a psychologickej starostlivosti pre deti a mládež

KOPÁNYIOVÁ, A.^o

Poskytovateľom služieb pre deti a mládež v rezorte školstva sú aj pedagogicko-psychologické poradne s centrami výchovnej a psychologickej prevencie. V súčasnosti ich je na Slovensku 86. Počet CVPP tvorí z ich počtu len 55,8 (vo väčšine prípadov ide o oddelenia CVPP pri PP).

Pedagogicko – psychologické poradne zabezpečujú pedagogickú a psychologickú starostlivosť, poradenské, metodické a informačné služby vo výchove, vzdelaní, osobnostnom a kariérovom vývine detí a mládeže od troch rokov až do ukončenia ich prípravy na povolanie. Zvýšenú pozornosť venujú primárnej prevencii (systematickému formovaniu a ovplyvňovaniu zdravého psychického vývinu) ako aj sekundárnej prevencii individuálnou i skupinovú prácou s deťmi s deťmi s poruchami správania. Orientujú sa na včasné podchytenie, reedukačné, poradenské a terapeutické korigovanie rizikových prejavov a vlastností detí s problémami v osobnostnom vývine.

V poradniach pracuje 850 zamestnancov, z nich 316 psychológov (34,8%), 205 pedagógov (špeciálni, liečební, sociálni), 90 sociálnych pracovníkov a 153 ostatní zamestnanci.

CVPP poskytuje špecifickú sociálnu, psychologickú a liečebno-výchovnú starostlivosť deťom ohrozeným sociálno-patologickými javmi (ambulantom formou), zúčastňuje sa na terénnej sociálnej práci, dohľade nad ohrozenými deťmi, vrátane tých, u ktorých bola zrušená, prerušená ústavná výchova. Môže byť samostatné, resp. pri LVS, DC a PPP a ich činnosť v oblasti sociálnej prevencie zahŕňa koordinované, kontinuálne a komplexné uplatňovanie najmä psychologicko-poradenských, pedagogických, liečebno-výchovných, psychoterapeutických a resocializačných metód s dôrazom na ich preventívnu aplikáciu.

V školskom roku 2003/2004 bolo v pedagogicko-psychologických poradniach evidovaných 163 170 klientov (nárast o 24 672 klientov, t.j. o 15,12%). Najvyšší počet klientov, ktorým poradne poskytli službu, poradenstvo a vyšetrenie bol z I. stupňa ZŠ 40 532 (24,84%), ale aj zo žiakov z II. stupňa ZŠ 38 325 (23,49%). Nasledovali predškolační 28 904 (17,7%), študenti gymnázií 19 626 (12,02%), študenti SOŠ 17 609 (10,79%).

Najvyšší počet klientov v školskom roku 2003/2004 bol evidovaný v Prešovskom kraji. Bratislavský kraj je špecifický tým, že výrazný priestor venovali zamestnanci poradní študentom SOŠ (26,44% z počtu klientov v kraji) a študentom gymnázií (24,91%), v Žilinskom kraji zase žiakom II. stupňa ZŠ (41,26% z klientov v kraji). V Trnavskom, Trenčianskom, Banskobystrickom, Prešovskom a Košickom kraji venovali zvýšenú pozornosť zamestnanci PPP klientom I. stupňa ZŠ a v Nitrianskom predškolačkom (z MŠ a špeciálnych MŠ), čo tvorí 36,04%. Poradne

^o Mgr. Alena Kopányiová Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

z Prešovského kraja sa výrazne podieľali aj na práci s klientmi z SOŠ 6 312 (18,94%) a gymnázií 6 620 (19,86%).

Z celkového počtu klientov absolvovalo až 41,1% činnosti individuálneho charakteru, viac sa zúčastnili na kontrolách, terapiách a reedukácii (68,3%), než na komplexnom vyšetrení (31,7%). Keďže zákonný zástupca dáva súhlas k vyšetreniu svojho dieťaťa, prácu s rodičom zaradujeme taktiež do činností individuálneho charakteru. V *skupinových činnostiach s klientom* sa vyše polovica (53,2%) účastníkov zaujímala o prednášky a besedy. Menej boli klienti vyšetrovaní (25,5%), prípadne sa zúčastnili na práci vo výchovkovej alebo terapeutickej (reedukačnej) skupine (výchovkové skupiny navštívilo 3 662 účastníkov).

V centrách výchovnej a psychologickkej prevencie v školskom roku 2003/04 bolo evidovaných 22 932 klientov (nárast o 11 510). Z klientov bolo 19 374 detí (84,48%), z ktorých 6,64% tvorili detí pred začiatkom povinnej školskej dochádzky, 74,19% plniacich si povinnú školskú dochádzku a 19,17% po ukončení povinnej školskej dochádzky (ďalej len PŠD). Rodičov jednotlivo, aj spolu, vrátane iných osôb bolo 15,52% (3 558).

Iniciátorom príchodu klientov do CVPP môže byť škola (organizácia), rodič (zákonný zástupca), rozhodnutie orgánu (orgán), iné osoby, ale aj klient sám. Rozloženie iniciátora príchodu klienta do CVPP ukazuje, že najvyšší počet (10 738) medzi iniciátormi príchodu klientov do CVPP zaujímala škola (47%) a druhým iniciátorom je zákonný zástupca (33,6%), čo je štvornásobný nárast oproti školskému roku 2002/2003.

Náš depistážny prieskum žiakov a študentov s problémovým správaním v 8 krajských mestách (Slovíková, Kopányiová 2005) poukázal na zistenia ako sú učitelia informovaní o poskytovanej starostlivosti svojich žiakov. Prevalencia problémových žiakov a študentov ZŠ a SŠ sa pohybuje v rozmedzí 7 – 11%, resp. 1,77 – 8,94 %. Celkove v školskom roku 2003/2004 a 2004/2005 označili profesori v SR 9,33%, resp. 6,41 % žiakov, ktorí majú problémy v správaní takého rozsahu alebo charakteru, že ich už nie je možné zvládať pedagogickými prostriedkami v škole a vyžadovali by si špeciálnu poradenskú alebo psychologickú starostlivosť.

Informovanosť o odbornej starostlivosti problémových žiakov a študentov. Vo väčšine prípadov učiteľ resp. profesor nemá vedomosť o odbornej starostlivosti – psychologickej (58%) psychiatrickej 92% a starostlivosť sociálneho kurátora (94%). Prínajmenšom vie, že je žiakom resp. študentom poskytovaná psychologická starostlivosť (40%, resp. 12 % problémových študentom).

Prostredníctvom Depistážneho dotazníka bolo zisťované, či bola študentom poskytnutá psychologická starostlivosť. Zistili sme, že učitelia vedia že 22% žiakov a 11,4% študentom bola jednorázovo poskytnutá takáto starostlivosť a 18% problémových žiakov a 7,21% študentov je v dlhodobej psychologickej starostlivosti (viac ako $\frac{3}{4}$ nebola poskytnutá žiadna pomoc ani učiteľ nevedel o odbornej intervencii).

Spolupráca s rodičmi

Učítelia na ZŠ a SŠ uvádzajú, že takmer 54 % rodičov problémových študentov dobre spolupracuje so školou, u 31% resp. 41,0% rodičov nie je táto spolupráca dostatočná, 13,5 % rodičov nespôlpracuje vôbec.

Záver

Konštatujeme:

- nárast počtu klientov poradní a CVPP
- vyťaženosť práce odborníkov v poradniach
- napriek tomu ohrozovanie existencie poradenských zariadení, nízke finančné rozpočty
- naďalej pretrvávajú nedostatočná prepojenosť odbornej starostlivosti o deti a mládež (sociálny – školský – zdravotnícky rezort)

Navrhujeme:

- posilniť medzirezortnú spoluprácu odbornej starostlivosti o deti a mládež (napr. definovaním TÚTORA pre dieťa (sociálny kurátor) ktorý by bol koordinátorom odbornej starostlivosti o dané dieťa)
- personálne a finančne posilniť činnosť pedagogicko – psychologických poradní podľa potenciálnej klientely v konkrétnom regióne

Literatúra:

SLOVÍKOVÁ, M. - FOLDES, T.: Činnosť PPP za školský rok 2003/2004. Bratislava, UIPŠ, 2004.

SLOVÍKOVÁ, M. - KOPÁNYIOVÁ, A.: Depistáž detí s poruchami správania. Bratislava. Prevencia V & P. 2005

Zabezpečenie poradenských služieb v rezorte školstva

ŠIKROVÁ, M.^o

Neoddeliteľnou súčasťou vzdelávacích systémov vo všetkých vyspelých krajinách sú odborné poradenské služby pre deti a mládež a pre ich zákonných zástupcov. V rezorte školstva v Slovenskej republike sa poradenstvo v inštitucionálnej forme rozvíja už takmer päť desaťročí. Veď už 1. februára 1957 bola zriadená inštitúcia v Bratislave, ktorej cieľom bolo predchádzanie, usmerňovanie a odstraňovanie rôznych porúch správania, ťažkostí v učení a negatívnych javov v sociálnom vývine mladého človeka ako prvá svojho druhu v Československej republike – jej súčasťou inštitucionálnou pokračovateľkou je Krajská pedagogicko-psychologická poradňa v Bratislave.

Vznik a vývoj školských poradenských zariadení sledoval vždy líniu pomoci a starostlivosti o zdravý psychický a sociálny vývin deti a mládeže z aspektu plnenia cieľov výchovy a vzdelávania v prostredí, v ktorom sa hlavne uskutočňujú - predovšetkým v škole a v rodine (dieťa nie je iba žiak), ponúkajú pomoc dieťaťu a rodine vo všetkých vývinových životných etapách. Súčasnú poradenstvo sa sústreďuje nielen na komplexnú diagnostiku dieťaťa, ale najmä na následnú psychologickú a pedagogickú (špeciálno-pedagogickú) intervenciu pre rodinu ako celok sledujúc líniu Dohovoru o právach dieťaťa (OSN, 1989), v zmysle ktorého „výchova dieťaťa musí smerovať k rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania a rozumových schopností v čo najširšom objeme“.

Výchovné a psychologické poradenstvo ako forma odbornej intervencie v čase individuálnych ťažkostí objavujúcich sa počas životnej cesty jedinca, nestráca ani počiatkom tretieho tisícročia na svojom význame. Skôr naopak. Pomoc poradcov je čoraz viac vyhľadávaná. Čoraz viac pozornosti sa v posledných rokoch venuje poradenstvu pre deti so špeciálnymi výchovnými a vzdelávacími potrebami – týka sa detí so zdravotným postihnutím, detí s poruchami učenia a správania ale i detí talentovaných a nadaných, detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a detí migrantov.

Systém pedagogického a psychologického poradenstva v rezorte školstva je v súčasnosti zabezpečovaný:

- v poradenských a výchovných zariadeniach: pedagogicko-psychologická poradňa (ďalej len PPP), špeciálno-pedagogická poradňa (ďalej len ŠPP), centrum výchovnej a psychologickú prevencie (ďalej len CVPP) - ako samostatný subjekt, resp. oddelenie PPP, detské integračné centrum (ďalej len DIC),
- priamo v školách a školských zariadeniach, kde ho zabezpečuje predovšetkým výchovný poradca, školský psychológ, školský špeciálny pedagóg a koordinátor prevencie v kooperácii s ďalšími odborníkmi z radov psychológov a pedagógov.

^o PhDr. Marta Šikrová, Ministerstvo školstva SR

Pedagogicko-psychologická poradňa plní úlohy odbornej pedagogickej a psychologickej diagnostiky, odbornej pedagogickej a psychologickej starostlivosti o deti a úlohy poradenstva v otázkach ich výchovy, vzdelávania, osobnostného a profesijného vývinu (§ 21 zák. č.279/1993 Z.z. o školských zariadeniach v znení neskorších predpisov).

V Slovenskej republike pôsobí 77 pedagogicko-psychologických poradní pre predškolské zariadenia a základné školy (označované aj ako okresné PPP) a 8 krajských pedagogicko-psychologických poradní (v Košiciach označovaná ako PPP pre stredné školy).

V činnosti poradní dominuje psychologická diagnostická a poradenská činnosť a tiež činnosť psychoterapeutická, reedukačná a výchovno-poradenská, ako aj odborná-metodická a preventívna činnosť.

Podľa špecifických podmienok a potrieb v PPP odborné činnosti vykonávajú :

- Psychológ – vykonávajúci základné a odborné psychologické činnosti v oblastiach: psychodiagnostiky, poradenstva, psychoterapie a prevencie.
- Špeciálny, liečebný a sociálny pedagóg – vykonávajúci základné a odborné pedagogické diagnostické, reedukačné, poradenské a terapeutické činnosti.
- Metodik pre výchovne poradenstvo – ktorého náplňou je diagnostika, individuálna informačno-konzultačná činnosť, skupinová výchovno-poradenská činnosť, metodická činnosť pre výchovných poradcov.
- Metodik pre prevenciu – diagnostika, individuálna informačno-konzultačná činnosť, skupinová výchovno-poradenská činnosť, metodická činnosť pre koordinátorov prevencie.
- Sociálny zamestnanec (VŠ vzdelanie) – základné a odborné sociálne služby v oblastiach: sociálnej diagnostiky, sociálneho poradenstva, socioterapie a preventívnych programov.

Ako nový článok v poradenstve v období reformných zmien v súčasnom školskom systéme vzniklo *špeciálnopedagogické poradenstvo*. *Špeciálnopedagogická poradňa* poskytuje diagnostické, psychologické, psychoterapeutické, špeciálnopedagogické a rehabilitačné služby a starostlivosť zdravotne postihnutým deťom, ako aj poradenské a metodické služby zákonným zástupcom a pedagogickým pracovníkom formou ambulantnej starostlivosti, krátkodobých pobytov a návštev v prostredí, v ktorom dieťa žije (§ 23 ods.1 zákona č. 279/1993 Z. z.).

Funkcia *výchovného poradcu* bola na základných školách zavedená už v roku 1962. V nasledujúcom roku na gymnáziách a postupne aj na ostatných stredných a na špeciálnych školách. Výchovný poradca je pedagogickým zamestnancom školy a úlohy si plní popri svojej pedagogickej činnosti. Ide o úlohy školského poradenstva v otázkach výchovy, vzdelávania a kariérovej orientácie detí a v oblasti prevencie problémového a delikventného vývinu. Sprostredkúva prepojenie školy s odbornými zariadeniami, ktoré sa zaoberajú starostlivosťou o deti. Poskytuje metodickú a informačnú pomoc pedagogickým pracovníkom školy a zákonným zástupcom dieťaťa.

Aj systém školského poradenstva prechádzal počas svojej existencie niekoľkými koncepčnými i organizačnými zmenami. Pribúdajú mu nové úlohy

súvisiace s pribúdaním negatívnych javov – agresivita, kriminalita, závislosti, rozpad rodiny... a v súčasnosti aj s nástupom poňatia a prístupu k profesijnej orientácii.

Profesia *školského psychológa* sa začala zavádzať v 70. rokoch minulého storočia. Jeho potrebu si vyžaduje i dnešná škola, ktorá zápasí s narastajúcimi problémami a poruchami žiakov v učení a v správaní a s takými vážnymi negatívnymi javmi, akými je násilie a šikana v školách, delikvencia a kriminalita mladistvých, drogová závislosť, ale aj apatia žiakov, ich totálna rezignácia, demotivovanosť, depresie a i. Školský psychológ môže byť v pracovnom pomere so školou alebo s PPP.

V súvislosti s nárastom drogových závislostí a iných sociálnopatologických javov je ministerstvom školstva odporúčané ustanoviť na školách *koordinátora prevencie*, ktorého úlohou je v spolupráci s vedením školy vypracovať a realizovať preventívny program školy a spolupracovať *s centrami výchovnej a psychologickéj prevencie*, pedagogicko-psychologickými poradňami, ale i odbornými zariadeniam rezortu zdravotníctva a sociálnych vecí.

Hoci z demografického vývoja vyplýva úbytok populácie vo všeobecnosti, zároveň však narastá počet klientov a neobyčajný záujem u rodičovskej verejnosti o služby pedagogického a psychologického poradenstva. Tento zvýšený záujem je dôsledkom narastajúcich problémov populácie. V súčasnej spoločnosti stúpa počet detí s osobnostnými a emocionálnymi problémami vrátane trpiacich neurózami, psychosomatickými chorobami, ohrozených sociálnou patológiou (9,3 %) ¹ a vývinovými poruchami učenia. V školách narastajú vážne vzťahové problémy a konflikty, a to nielen v komunikácii žiakov medzi sebou navzájom, ale aj vo vzťahu k rodičom a k učiteľom, deti a mládež sú často vystavení neúmernej záťaži a krízovým situáciám. Viaceré výskumy a prieskumy uvádzajú narastanie počtu tzv. problémových žiakov. Aktuálny percentuálny výskyt problémových žiakov ZŠ a SŠ sa pohybuje od 6 – 14 % a tvoria cca 10 % detí sledovanej populácie, čo konštatovali i zistenia a poznatky Štátnej školskej inšpekcie vo svojej správe za školský rok 2003/2004. V správaní problémových žiakov dominujú problémy impulzivity, inklinovanie k problémovej skupine, emočná labilita a negativizmus ². K novým problémom, s ktorými sa deti musia pasovať, ktoré im treba pomôcť riešiť sú rozpadávajúce sa rodiny, problémy dvojkariérových manželstiev (deti ulice) a široká škála sociálnej patológie.

Sú to práve výchovní poradcovia, školskí psychológovia, odborní zamestnanci poradenských zariadení, ktorí podávajú deťom pomocnú ruku. Riešenie ich problémov si vyžaduje spoluprácu a nadväznosť výchovných a poradenských súčastí. Keď sa deťom neposkytne včasná a odborná pomoc, prípadne sa nesprávne postupuje v odbornej starostlivosti, problémy sa spravidla kumulujú a častokrát vyúsťujú až do kriminálnej a antisociálnej činnosti. Akýkoľvek problém dieťaťa alebo mladého človeka, či zdravého alebo zdravotne postihnutého sa dotýka všetkých stránok jeho života a osobnostného vývinu. Nahromadené problémy mladého človeka si vyžadujú komplexný interdisciplinárny prístup - súčasné pôsobenie a úzku spoluprácu jednotlivých odborných zložiek poradenstva.

¹ „Depistáž detí s problémovým správaním“ – VÚDPaP 2005

² MATULA,Š - KOPÁNYIOVÁ, A., VÚDPaP 2003

Poradenský prístup je partnerský. Predstavuje maximálnu úctu k človeku – k dieťaťu, s ktorým je v bazálnej hodnote rovný a jeho akceptácia sa prejavuje v symetrickej a partnerskej komunikácii, v ktorej stimuluje jeho pozitívne potenciály, aktivizuje ho, podporuje, koriguje, nabáda k novým pohľadom a samostatným riešeniam. Učí ho zodpovedať za svoj osud a brať život do svojich vlastných rúk, poskytuje špecifické poradenské informácie a to tak, aby sa integroval s okolitým prostredím, aby jeho rozvoj osobnosti nebol na úkor iných.

V roku 2005 realizovaný personálny audit zamestnancov pedagogicko-psychologických poradní konštatoval, že celkový počet odborných zamestnancov preventívnych a poradenských zariadení je (vzhľadom k oprávneným nárokom a potrebám detí, mládeže a ich rodičov na poradenstvo v ich duševnom, sociálnom a vzdelávacom vývine) výrazne poddimenzovaný. História nás učí, že ak má poradňa efektívne vykonávať svoju odbornú činnosť, je nevyhnutné disponovať dostatočným počtom kvalifikovaných odborníkov rôznych „pomáhajúcich“ profesií. Takmer 50 rokov budovaný systém školského poradenstva je v súčasnosti trieštený. Namiesto postupnej kvantitatívnej i kvalitatívnej optimalizácie zloženia odborných pracovníkov poradenského a preventívneho systému, rozloženia odborných pracovníkov tak, aby mohli tímovo kvalifikovane zabezpečovať oprávnené poradenské potreby detí v spádovej oblasti, triešti sa ľudský, no najmä odborný potenciál. Veľmi zraniteľnou je nezanedbateľná skupina detí, ktoré žiadne pozorovateľné postihnutie nemajú, ale aj tak si vyžadujú osobitný prístup pri vzdelávaní - trpia odstrániteľnými poruchami správania a učenia, citového prežívania. Týka sa to i čoraz početnejšej skupiny detí, ktorých potenciál sa nerozvinul nie pre biologicko-psychické danosti, ale pre sociálne zanedbávanie, z dôvodu málo podnetného prostredia, z ktorého pochádzajú a v ktorom sa nachádzajú. Medzi verejné problémy škôl, ktoré sa negatívne premietajú nielen do osobnostného rozvoja jedincov, ale majú aj širšie dimenzie, je každoročne sa opakujúca nepripravenosť časti detskej populácie na školu a najmä školská neúspešnosť a zlyhanie už v prvom ročníku, resp. v nižších ročníkoch školskej práce. V dôsledku – niekedy nemožností, inokedy ľahostajnosti – nesprávneho, nedostatočného využitia biosociálnych a pedagogicko-psychologických prostriedkov (chybnou diagnostikou, logikou práce s dieťaťom, jeho rodinou, atď.) vzniká postihnutie sekundárne, vyplývajúce z nepripravenosti a následne sú tieto deti prijímané do špeciálnej školy.

Je dôležité, aby pedagogické a psychologické poradenstvo v našej spoločnosti bolo naďalej garantované štátom v záujme duševného zdravia mladej generácie, tak ako je to štandardné vo vyspelých európskych krajinách (viď Výzva Európskej komisie, Generálneho riaditeľstva pre vzdelávanie a kultúru v dokumente AN/06/2004 z 9. januára 2004, Rezolúcia Rady EÚ a reprezentantov členských krajín na rokovaní Rady o posilňovaní politík, systémov a aktivít v oblasti celoživotného poradenstva v Európe č. 9286/04 z 18. mája 2004 a i.). „Dať dieťaťu perspektívu, motivovať ho dosiahnuteľným cieľom a dať mu zažiť úspech“, je jedným z kľúčových činiteľov podpory zdravého vývinu osobnosti. Veď často v najviac zraniteľnom období (teenager/puberta) je mladý človek ponechaný zvyčajne sám na seba, aby sa vyrovnal so svojimi telesnými, mentálnymi a citovými zmenami. Pracovať s ešte zdravou populáciou, čo je tiež obsahom práce PPP, by sa nemal

považovať za luxus. V tejto oblasti je postavenie a úloha pedagogického a psychologického poradenstva nezastupiteľná.

Majúc na zreteli prioritne záujem dieťaťa ako prvoradé hľadisko pri akejkoľvek činnosti systému pedagogického a psychologického poradenstva v rezorte školstva týkajúcej sa detí, v oblasti jeho rozvoja s cieľom zlepšenia supportívnych služieb stojí ešte veľa úloh. Je treba doriešiť systém ďalšieho vzdelávania odborných pracovníkov systému poradenstva v školstve, otázku odbornej kontroly a supervízie zamestnancov poradenských zariadení, dobudovať informačnú databanku údajov o ich činnosti, vypracovať kritériá efektívnosti práce zariadení, riešiť otázku financovania a klientely a v neposlednom rade i zjednotiť riadenie poradenských centier z hľadiska administratívneho riadenia ako aj z hľadiska metodicko – odborného.

Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči

KRÁLIČKOVÁ, Z.^o

1. Úvod

Ve všech vyspělých společnostech patří vzájemná vyživovací povinnost mezi jednotlivými členy rodiny tradičně mezi jejich základní povinnosti vyplývající z principu solidarity. Právní povinnost má plnou oporu v morálních normách. Tak tomu bylo, je a i v budoucnosti nepochybně bude, zejména pokud jde o vyživovací povinnost rodičů k dětem. Děti totiž pro svoji nezralost a dlouhodobou závislost na rodičích vyžadují kromě osobní péče také finanční zabezpečení ze strany svých příbuzných, resp. rodičů.¹ Je proto s podivem, že v praxi jsou některá ustanovení zákona o rodině upravující institut vyživovací povinnosti rodičů k dětem nesprávně vykládána a aplikována v rozporu se zásadou nejvyššího blaha dítěte.²

Vyživovací povinnost rodičů k dětem vzniká jejich narozením. Povinnost vyplývá přímo ze zákona oběma rodičům a trvá do té doby, dokud děti nejsou schopny se samostatně živit (srov. § 85 a násl. ZOR). Výživné je totiž trvalým obsahem rodinně právního vztahu rodiče - děti. Jako takové je nezczitelné a také nepromlčitelné.

Pro vznik a rozsah vyživovací povinnosti není rozhodné, zda se dítě narodilo v manželství či nikoli. Vyživovací povinnost rodičů k dětem není vázána na institut rodičovské zodpovědnosti. To znamená, že každý rodič musí plnit svoji vyživovací povinnost ke svému dítěti bez ohledu na to, zda je nositelem práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, zda mu náleží způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu či nikoli. Každý rodič musí dostát své vyživovací povinnosti bez ohledu na skutečnost, zda se svým dítětem žije nebo ne. Samozřejmě, žije-li rodič se svým dítětem ve společné domácnosti, zpravidla plní svoji vyživovací povinnost fakticky, naturálně, péčí o dítě a péčí o společnou domácnost, poskytováním bydlení apod. Je-li však dítě v osobní péči jiné osoby, ať už pěstouna či někoho jiného, anebo ústavu, ať na základě rozhodnutí soudu nebo fakticky, rodič není a ani nemůže být *osvobozen* od vyživovací povinnosti ke svému dítěti. Má-li rodič možnosti a schopnosti výživné poskytovat, resp. odůvodňují-li to jeho celkové majetkové poměry, a dítě není schopno se samostatně živit, tedy uspokojovat všechny své odůvodněné potřeby, rodič musí dostát své zákonné vyživovací povinnosti a výživné plnit. Z podstaty věci vyplývá, že výživné musí být plněno v penězích.

^o doc. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D., Katedra občanského práva Právnické fakulty Masarykovy university, Brno

¹ V podrobnostech srov. RADVANOVÁ, S.: Vyživovací povinnost s otazníky. Právo a zákonost, 1990, č. 8, str. 440 a násl., a literaturu tam citovanou.

² Na problematiku nesprávné interpretace a aplikace je poukázáno ve stati HRUŠÁKOVÁ, M.: O rozsahu výživného pro nezletilé dítě. Bulletin advokacie, 2004, č. 6, str. 70.

Vyživovací povinnost rodičů k dítěti má široký rozsah – chápeme ji jako uspokojování všech odůvodněných potřeb dítěte. Výživné od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb. (tzv. velké novely zákona o rodině) nemá spotřební charakter. K tomuto závěru lze dospět jak účelovým (teleologickým) výkladem, tak výkladem jazykovým. Nová právní úprava výslovně stanoví, že *dítě má právo podílet se na životní úrovni svých rodičů* (srov. § 85 odst. 2, věta druhá ZOR). Zákonodárce dále zakotvil, že tam, kde to majetkové poměry povinného rodiče připouštějí, lze za odůvodněné potřeby dítěte považovat i tvorbu úspor zabezpečujících zejména přípravu na budoucí povolání (srov. § 85a odst. 2 ZOR), ale bydlení apod.³

Tímto počinem byla odstraněna *diskriminace* dětí nežijících se svými rodiči ve společné domácnosti.

Pozornost legislativy, odborné literatury i judikatury je velmi často orientována na problematiku výživného v souvislosti s rozvodem rodičů nezletilých dětí. Pramaly zájem odborníků vzbuzují otázky spojené s výživným na děti v ústavní výchově, pěstounské péči, péči jiné fyzické osoby a v péči zájemců o osvojení (obligatorní preadopční péči). Následující řádky mají za cíl poukázat především na fenomén neplnění výživného pro děti v náhradní péči.

2. Ústavní výchova

Je-li dítě umístěno do ústavní výchovy (srov. § 46 ZOR), ať už na základě soudního rozhodnutí nebo na vlastní žádost rodičů, tato skutečnost *neovlivňuje* a ani nemůže ovlivnit základní práva a povinnosti vyplývající z rodinně právního vztahu rodič – dítě, zejména placení výživného.

Pluralita pojmů, četnost zákonů a vyhlášek, mnohost resortů a pestrost ústavů celou věc komplikují.

Základním problémem je skutečnost, že vedle pojmu *výživné* zákon o rodině používá termín *platba podle zvláštního předpisu*, který nedávno nahradil *ošetřovné* (srov. zákon č. 360/1999 Sb., účinný k 1. 4. 2000).

Výživné je soukromoprávním právem dítěte. Jeho rozsah je dán tak, jak bylo uvedeno výše, možnostmi, schopnostmi a majetkovými poměry povinného rodiče na straně jedné a odůvodněnými potřebami dítěte na straně druhé. Zákon o rodině tedy nezná tzv. objektivizaci – to platí i v případě dítěte v ústavní péči. Výše výživného je neomezená, *bez limitů*, neboť výživné nemá spotřební charakter. O výživném rozhoduje soud.

Platba podle zvláštního veřejnoprávního předpisu je právem toho kterého ústavu. Její výše je dána právním předpisem (viz níže), je tedy limitována. O platbě je rozhodováno ve správním řízení.

Rozhoduje-li soud o umístění dítěte do ústavní výchovy, zákon o rodině mu ukládá upravit i rozsah vyživovací povinnosti rodičů, pokud potřeby dítěte nejsou kryty platbou podle zvláštního právního předpisu (srov. § 103 ZOR).

³ K novinkám v právní úpravě výživného zakotveným tzv. velkou novelou zákona o rodině srov. KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Vyživovací povinnost rodičů k dětem. Rodinné právo, 1999, č. 6, str. 6 – 9.

Soud musí o vyživovací povinnosti rodičů k dítěti rozhodovat také tehdy, je-li dítě v ústavu z vůle rodičů nebo na základě jiné skutečnosti než soudního rozhodnutí. Jak již bylo řečeno, vyživovací povinnost rodičů k dítěti vyplývá přímo ze zákona a není-li plněna dobrovolně, řádně a včas, jsou dány zákonné důvody pro rozhodování soudu v této věci (srov. § 85 a násl. ZOR). Podnět, resp. návrh na stanovení vyživovací povinnosti je soudu povinen podat orgán sociálně-právní ochrany dětí. Do popředí tak vyvstává jeden ze základních pilířů sociálně-právní ochrany dětí – ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění (srov. zejména § 1 odst. 1 písm. b/, § 6 odst. 1, § 29 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí). Soud musí rozhodnout o vyživovací povinnosti rodičů k dětem až tři roky zpětně ode dne zahájení řízení (srov. § 98 odst. 1 *in fine* ZOR).

Je-li dítě v ústavní výchově, soud se tedy musí vždy zabývat vyšší platby podle zvláštního předpisu a rozhodnout o výživném. Zejména proto, aby dítě nebylo alespoň v materiální sféře diskriminováno proti dětem, které žijí se svými rodiči, resp. alespoň s jedním z nich.

Svízel dětí v ústavní výchově je umocňován systémem jednotlivých ústavů v České republice. Zařízení pro výkon ústavní výchovy totiž spadají do resortu zdravotnictví, školství, mládeže a tělovýchovy a práce a sociálních věcí.

Platby podle zvláštního předpisu se značně liší, resp. v případě ústavní výchovy vykonávané ve zdravotnických zařízeních se neplatí. K tomu můžeme uvést:

a) Ústavní výchova dětí od narození do tří let věku se vykonává ve zdravotnických zařízeních. Pro děti do jednoho roku jsou určeny kojenecké ústavy, děti od jednoho do tří let jsou umísťovány v dětských domovech (srov. § 38 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů).

Výše platby byla upravena v ustanovení § 11 odst. 4 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu ve znění pozdějších předpisů a vyhl. č. 467/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Nálezem Ústavního soudu č. Pl. ÚS 35/95, publikovaným pod č. 206/1996 Sb., byly citované normy zrušeny jako protiústavní.

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, v ustanovení § 15 odst. 15 výslovně stanoví, že zdravotní péče poskytovaná v kojeneckých ústavech, jeslích a dětských domovech se hradí z rozpočtu zřizovatele.

Tato skutečnost vzbuzuje řadu otázek a pochybností, zejména v souvislosti s velmi závažnou problematikou posuzování kvalifikovaného nezájmu a žádného zájmu rodiče o dítě pro účely osvojení (srov. § 68 odst. 1 písm. a/ a b/ ZOR). Rodiče mnohdy na své děti neplatí ničeho s odvoláním na bezplatnost zdravotní péče, což komplikuje tzv. incidenční řízení (§ 68 odst. 3 ZOR, §§ 180a a 180b o. s. ř.).

b) Pokud je výkon ústavní výchovy nezletilých dětí zpravidla od 3 do 18 let, případně zletilé osoby do 19 let, realizován na základě zák. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, jedná se o tato zařízení: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Základní organizační jednotkou po práci s dětmi v zařízení je výchovná skupina nebo rodinná jednotka. Nálezem Ústavního soudu publikovaným pod č. 476/2004 Sb., byla s účinností k 26. srpna 2004 zrušena ustanovení umožňující umístit děti do tzv. smluvních rodin.

Úhrada péče za pobyt ve školských zařízeních je upravena v § 27 zák. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Osoby odpovědné za výchovu a děti s vlastními pravidelnými příjmy přispívají příspěvkem na úhradu péče poskytované dětem v zařízeních (dále jen „příspěvek“). Za příjmy se pro účely tohoto zákona považují příjmy uvedené v § 6 zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

c) Ústavní výchova může být vykonávána také v zařízeních sociální péče upravených ve vyhlášce (!) MPSV ČR č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení. Jedná se o tyto ústavy sociální péče: ústavy pro tělesně postiženou mládež, ústavy pro tělesně postiženou mládež s přidruženým mentálním postižením, ústavy pro tělesně postiženou mládež s více vadami a ústavy pro mentálně postiženou mládež.

Výše platby, resp. úhrady za pobyt je stanovena vyhláškou MPSV č. 82/1993 Sb., o úhradách za pobyt v zařízeních sociální péče a vyhláškou MPSV č. 83/1993 Sb., o stravování v zařízeních sociální péče.

Dílčí závěr:

Ze zákona nevyplývá, že zákonným předpokladem pro plnění výživného je pouze odsuzující rozsudek k plnění výživného ve formě měsíčních plateb. Nemá-li rodič dítě ve své péči a neplní-li pravidelně a zejména dobrovolně svoji vyživovací povinnost k dítěti v penězích po dobu nejméně šesti měsíců, lze uzavřít, že je splněna jedna z podmínek pro konstatování tzv. kvalifikovaného nezájmu o dítě soudem v tzv. incidenčním řízení a dítě je možné považovat za osvojitelné třetí osobou (srov. znění § 68 odst. 1 písm. a/ ZOR). Obdobně lze postupovat i v případě nejméně dvouměsíčního tzv. žádného nezájmu o dítě po jeho opuštění po porodu (srov. znění § 68 odst. 1 písm. b/ ZOR).⁴

Na věci nic nemění skutečnost, že nálezem Ústavního soudu č. Pl. ÚS 35/95, publikovaným pod č. 206/1996 Sb., bylo zrušeno mimo jiné ustanovení § 11 odst. 4 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, a vyhláška č. 467/1992 Sb., o zdravotní péči poskytované z úhrady, ve znění pozdějších předpisů. Jakkoli deklaruje Listina základních práv a svobod právo všech na ochranu zdraví a na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči, nezabavuje tím současně rodiče povinnosti plnit vyživovací povinnost k dítěti. Ačkoli zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, v ustanovení § 15 odst. 15 výslovně stanoví, že zdravotní péče poskytovaná v kojeneckých ústavech, jeslích a dětských domovech se hradí z rozpočtu zřizovatele, *vyživovací povinnost rodičů k dítěti tímto není nikterak dotčena*. Právě v těchto případech je třeba o výživném vyplývajícím ze soukromoprávního předpisu rozhodovat. (Případně)plnění z veřejného zdravotního pojištění na základě veřejnoprávních předpisů nemůže limitovat, resp. úplně zbavit rodiče soukromoprávní vyživovací povinnosti. Tyto dva instituty se liší jak pokud jde postatu, tak co do rozsahu. Co se týče rozsahu, vyživovací povinnost rodiče k dítěti může být mnohem vyšší než by byla úhrada za zdravotní péči v kojeneckém ústavu.

⁴ K tomu srov. KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Kauza tzv. právně volné dítě. Právní rozhledy, 2004, č. 2, str. 52-57.

Dítěti může být z výživného poskytnutého rodičem spořeno, mohou mu být zakoupeny nadstandardní zdravotní pomůcky apod. Lze uzavřít, že tento výklad je plně v souladu se základní zásadou Úmluvy o právech dítěte: nejvyšším blahem dítěte.

V této věci je také třeba upozornit na stanovisko Nejvyššího státního zastupitelství uveřejněné pod poř. č. 6/2003 ke sjednocení výkladu zákonů a jiných právních předpisů k jednotě skutku u trestného činu zanedbání povinné výživy podle ustanovení § 213 trestního zákona v případě neplacení výživného na nezletilé dítě jeho otcem k rukám matky a na to navazující neplacení příspěvku na úhradu péče poskytované dětem ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy ve smyslu zákona č. 109/2002 Sb. (dříve tzv. ošetřovné), na účet školského zařízení, v němž stejné dítě bylo umístěno do ústavní výchovy.

Dle výše citovaného stanoviska je jednání obviněného spočívající nejprve v neplacení výživného na své nezletilé dítě k rukám matky a na to navazující neplacení příspěvku na úhradu péče poskytované dětem ve školských zařízeních, v nichž se vykonává ústavní výchova a ochranná výchova ve smyslu zákona č. 109/2002 Sb. (dříve tzv. ošetřovné), na účet školského zařízení, v němž stejné dítě bylo umístěno do ústavní výchovy, tvoří jeden skutek *de iure* kvalifikovaný jako jediný trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 213 trestního zákona.

3. Pěstounská péče

Zvláštností pěstounské péče (srov. §§ 45a až 45d ZOR) je její financování státem. Tento základní rys pěstounské péče samozřejmě nezbavuje rodiče dítěte povinnosti plnit výživné na dítě v takovém rozsahu, aby se dítě podílelo na jejich životní úrovni, a tak dlouho, dokud dítě nenabude schopnosti samostatně se živit, tedy uspokojovat všechny své potřeby (srov. zejm. § 85 násl. ZOR).⁵

Hmotné zabezpečení pěstounské péče je regulováno zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, v podobě čtyř dávek, z nichž je pro účel tohoto příspěvku třeba zmínit „příspěvek na úhradu potřeb dítěte“ (§ 37 SSP).

Na poskytnutí příspěvku na úhradu potřeb dítěte má právo nezaopatřené dítě svěřené do pěstounské péče. Za nezaopatřené dítě je považováno dítě do skončení povinné školní docházky. Poté je dítě považováno za nezaopatřené zejména tehdy, jestliže :

- se soustavně připravuje na budoucí povolání, nebo
- se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, anebo
- z důvodů dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost (srov. § 11 SSP).

⁵ K nové úpravě pěstounské péče po zrušení zákona č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, srov. KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Pěstounská péče po novele. Právo a rodina, 2000, č. 6, str. 1 – 5, č. 7, str. 5 – 9.

Právo na příspěvek zůstává dítěti zachováno i po dosažení zletilosti, jestliže trvá některá z výše uvedených podmínek, avšak nejdéle do věku 26 let, za předpokladu, že dítě trvale žije i po zletilosti (tedy vlastně po zániku pěstounské péče) s bývalým pěstounem ve společné domácnosti a společně uhrazuje náklady na své potřeby s osobou, která byla do dosažení zletilosti dítěte jeho pěstounem.

Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte je diferencovaná podle věku dítěte a podle zdravotních a dalších kritérií. Základní výše příspěvku se stanoví za kalendářní měsíc pro každé nezaopatřené dítě součinem částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 2,00. Výši částky na osobní potřeby, tj. na zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb stanoví zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů. Částky životního minima jsou aktuálně pravidelně zvyšovány nařízením vlády. Podle nařízení vlády č. 664/2004 Sb. činí částky životního minima měsíčně :

- a) 1 720 Kč, jde-li o dítě do 6 let,
- b) 1 920 Kč, jde-li o dítě od 6 let do 10 let,
- c) 2 270 Kč, jde-li o dítě od 10 do 15 let,
- d) 2 490 Kč, jde-li o dítě od 15 let do 26 let.

Základní výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte v pěstounské péči může být dále modifikována v závislosti na dalších kritériích, tj. na zdravotním stavu dítěte, kdy zákon stanoví pro výpočet příspěvku různé koeficienty (2,10 až 2,80).

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte se vyplácí k rukám pěstouna, po zletilosti přímo dítěti.

Vyživovací povinnost rodičů nezaniká. Její výši určí soud na návrh úřadu státní sociální podpory příslušného k poskytování příspěvku na úhradu potřeb dítěte (srov. § 19 odst. 4 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí). Rodiče však tuto vyživovací povinnost neplní k rukám pěstouna nebo dítěte, ale nárok na výživné přechází až do výše poskytnutého příspěvku na stát. Jedná se o případ *legální cesse* ve smyslu ustanovení § 45d odst. 1 ZOR. Je-li však výživné vyšší než příspěvek, vyplácí se tento rozdíl přímo pěstounovi, popřípadě po zletilosti dítěti. Smyslem *legální cesse* je oprostění pěstounů od mnohdy problematického vymáhání výživného pro dítě, které jim bylo svěřeno do pěstounské péče.

Jestliže rodiče neplní dobrovolně svou vyživovací povinnost, vymáhá příslušný orgán výživné do výše vypláceného příspěvku na dítě jako pohledávku státu. Je-li výživné vyšší než příspěvek, vymáhá příslušný orgán rozdíl mezi výší příspěvku a soudem stanoveným výživným v zastoupení dítěte. Rodič, který neplatí výživné na své dítě v pěstounské péči, se dopouští trestného činu zanedbávání povinné výživy.

4. Péče jiné fyzické osoby

Je-li dítě svěřeno do péče jiné fyzické osoby než rodiče (srov. § 45 ZOR), zpravidla se jedná o osobu dítěti a rodině blízkou, nejčastěji o prarodiče dítěte, zletilého sourozence, tetu apod. S ohledem na blízký pokrevní vztah mezi subjekty a zásadu solidarity není tato forma náhradní péče o dítě státem financována. Rodiče tedy splní svoji vyživovací povinnost na dítě podle obecné úpravy (srov. § 85 ZOR,

viz výše) přímo k rukám jiné fyzické osoby. Tato jiná fyzická osoba má právo s výživným pro dítě na základě soudního rozsudku hospodařit, event. povinnost výživné vymáhat soudní cestou a právo podat trestní oznámení ve věci zanedbávání povinné výživy.

5. Péče budoucích osvojitelů

Poměrně problematickým ve vazbě na vyživovací povinnost rodičů k dětem se jeví institut obligatorní před-osvojitelské (předopční) péče o dítě, neboť zákon o rodině obsahuje dvě protichůdná ustanovení:

- a) vyživovací povinnost rodičů k dětem trvá do té doby, pokud děti nejsou samy schopny se žít (srov. § 85 odst. 1 ZOR),
- b) dítě musí být před rozhodnutím soudu o osvojení v péči budoucího osvojitele nejméně po dobu tří měsíců, a to na jeho vlastní náklad (srov. 69 odst. 1 ZOR).

V této věci je třeba vycházet ze zásady, že rodič je právně rodičem se všemi právy a povinnostmi, včetně vyživovací povinností tak dlouho, dokud rozsudek o osvojení nenabude právní moci. Pak vzniká ze zákona vyživovací povinnost k dítěti osvojitelům (*adoptione natura imitatur* – srov. § 72 ZOR). Také je třeba odlišit dvě různé kategorie:

- a) vyživovací povinnost rodičů k dítěti v rozsahu stejné životní úrovně, nikoli spotřebního charakteru, a
- b) vlastní náklad budoucího osvojitele, který zřejmě bude pouze nezbytně nutný.

Oběma zákonným požadavkům, tedy aby dítě bylo v péči budoucího osvojitele na jeho vlastní náklad a rodiče současně plnili svoji vyživovací povinnost v řádném rozsahu, lze vyhovět, bude-li například dítěti příslušná částka od rodičů spořena. Pro tento počín lze najít oporu v základních zásadách sociálně-právní ochrany dětí (srov. zejména § 1 odst. 1 písm. b/, § 5 a § 6 odst. 1, zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

Rodič, který se o dítě dlouhodobě nezajímá, o kterém soud rozhodl tak, že v řízení o osvojení nebude třeba jeho souhlasu (tzv. incidenční řízení, srov. § 180a a 180b o. s. ř.), *nemůže být fakticky osvobozen od vyživovací povinnosti ke svému dítěti*. Nemůže spoléhat na to, že jeho dítě bude (někdy) osvojeno. Je třeba mít na paměti, že ne o každé dítě je ze strany uchazečů o osvojení zájem. Ne vždy se také podaří navázat mezi uchazeči o osvojení a dítětem takový vztah, který by byl základem pro rozhodnutí soudu o osvojení. Do popředí tak vystupuje problematika *vrácení* dítěte do ústavní péče a (znovu)placení výživného a platby podle zvláštního předpisu ze strany rodičů.⁶

V této věci je také třeba podotknout, že v důsledku přetrvávajících snah o zachování *anonymity* ve věcech osvojení rodič mnohdy ani neví, že jeho dítě bylo

⁶ K problematice „financování“ předopční péče srov. poměrně odlišný názor J. Švestky v díle HRUŠÁKOVÁ, M.: Zákon o rodině. Komentář. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2001, str. 268 - 269.

umístěno do preadopční péče, že probíhá vlastní řízení o osvojení, resp. že bylo pravomocně ukončeno, a že jeho statusový vztah a jeho vyživovací povinnost k dítěti zanikly.

6. Závěr

Nemohou-li nezletilé děti žít se svými rodiči, ať už z objektivních nebo subjektivních příčin, neměly by být alespoň v majetkové sféře diskriminovány proti dětem vyrůstajícím ve své vlastní rodině. Jak již bylo řečeno, výživné již nemá spotřební charakter – dítěti mohou být z výživného, které *nespotřebovalo*, zakoupeny speciální zdravotní pomůcky, učebnice, poskytnut *nadstandard* v podobě jazykového kurzu, může mu být spořeno na budoucí studium a usnadnění prvních samostatných kroků do života, bude-li schopno žít samostatně. Asociální jednání rodičů spočívající v odkládání dětí do ústavů, zejména ústavů sociální péče, a spoléhání na celospolečenskou solidaritu, není možné tolerovat, zejména tehdy, jestliže v důsledku značné diferenciací příjmů obyvatelstva jsou majetkové poměry některých rodičů značné.

Východiskem pro řešení celého problému je výklad stávajících právních norem v souladu s *Úmluvou o právech dítěte*, tedy tak, aby bylo dosaženo nejvyššího blaha dítěte.

Dalším krokem by měla být novelizace, resp. *rekodifikace* zákona o rodině ve věci výživného na děti v náhradní péči.⁷

V neposlední řadě je třeba také nové úpravy ústavní výchovy, reorganizace ústavů a plateb. Současná právní úprava a praxe ve věci ústavní výchovy vrhá nepříznivé světlo na Českou republiku. Často dochází k porovnávání počtu dětí v ústavní péči v tuzemsku se situací v ostatních zemích Evropské unie.⁸ Odborné i laické veřejnosti, zdejší i zahraniční, jsou předkládány různé statistické údaje, aniž dochází o odlišení *zdravých dětí odložených do ústavů* a *dětí akutně vyžadujících*

⁷ V této věci se lze inspirovat *novým slovenským zákonem o rodině* (zákon č. 36/2005 Z. z., účinnost byla stanovena k 1. dubnu 2005). Podle slovenské právní úpravy mají rodiče povinnost platit na své dítě výživné podle svých možností, schopností a majetkových poměrů a odůvodněných potřeb dítěte *vždy*, bez ohledu na to s kým a jak dítě žije. Rozhoduje-li soud o nějaké formě náhradní rodinné péče, ať už o náhradní osobní péči nebo o pěstounské péči, *vždy v rozsudku rozhodne též o výživném* (srov. § 45 odst. 7 a 8, § 51 nového slovenského ZOR). Soud má samozřejmě povinnost stanovit rodičům výživné i na dítě, nad kterým nařizuje ústavní nebo ochrannou výchovu (§ 81 cit. zákona).

Neplatí-li rodič výživné na své dítě řádně a včas, jiná osoba pečující o dítě (fyzická i právnická) má právo požadovat *náhradní výživné* podle zvláštního zákona (srov. zákon č. 452/2004 Z. z., novelizovaný zákonem č. 613/2004 Z. z.). V podrobnostech viz MADEJ, R.: Náhradné výživné v Slovenskej republike. Justičná revue, 2004, č. 10, str. 1016 a násl.

⁸ Viz např. tabulka ve statí ŠLESINGEROVÁ, K.: Děti do tří let v evropských ústavech. Náhradní rodinná péče, 2004, č. 3, str. 22 – 23. V textu samotném však autorka poukazuje na pluralitu důvodů pro umístění dětí do ústavní péče v roce 2003, mezi které řadí sociální důvody (44,1 %), zdravotní důvody dítěte nebo rodičů (30,7 %), zdravotně-sociální důvody (25,2 %). Uvádí, že z celkového počtu přijatých dětí bylo 18,8 % handicapovaných a 2,26 % týraných.

*péči lékařů.*⁹ Jde-li pak o děti do tří let, tato paušalizace a zkruslování vede k nesprávným závěrům.¹⁰ V konečném důsledku pak dochází k tomu, že rodič, který odložil své novorozené dítě do ústavu (zdravotnického zařízení), se domnívá, že nemusí platit výživné s poukazem na to, že zdravotní péče je bezplatná. To je sice pravda, ale vypovídá o něčem jiném. Totiž o systému veřejného zdravotního pojištění, nikoli však o soukromoprávní vyživovací povinnosti a o jejím plnění. Rodič hospitalizovaného dítěte není v důsledku zdravotního stavu svého dítěte a veřejnoprávní účasti svého dítěte na veřejném zdravotním pojištění osvobozen od vyživovací povinnosti.

Výživné představuje plnění na základě zákona o rodině, který je soukromoprávní povahy. Závazek k plnění výživného vzniká *ex lege*.

Veškeré *jiné platby*, s nimiž se v souvislosti s právy dítěte setkáváme, jakož jsou platby na děti v ústavech uvedené shora, jsou platbami na základě veřejnoprávních předpisů. Jejich právní povaha je tedy zcela odlišná.

Výživné a *jiné platby* se sice mohou svým účelem částečně překrývat, nicméně jejich právní základ (soukromoprávní u prvního a veřejnoprávní u druhého) a výše se podstatně liší. Lze uzavřít, že *jiné platby* (zejména na děti v ústavní péči) zhruba odpovídají pouze minimu výživného. *Jiné platby podle okolností toho kterého případu zdaleka nemusí být dostatečné z hlediska legálních kritérií výše výživného.*

⁹ Srov. závěrečnou zprávu projektu *Daphne* za rok 2002 č. 2002/017/C s názvem Zjišťování počtu a charakteristiky ohrožených dětí mladších tří let v ústavech v Evropě koordinovaného Centrem forenzní psychologie a psychologie rodiny a tiskovou zprávu Ministerstva práce a sociálních věcí k cit. zprávě ze dne 18. 2. 2005. Dále srov. Národní zprávu o rodině 2004 na www.mpsv.cz dne 20.9.2005.

¹⁰ Mnohdy také k zavádění nekoncepčních institutů. K tomu např. HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? *Právní rozhledy*, 2005, č. 2, str. 53 a násl., a ZUKLÍNOVÁ, M.: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. *Právní rozhledy*, 2005, v tisku.

Prieskum šikanovania na základných a stredných školách

SMIKOVÁ, E.^o

V súčasnosti predstavuje šikanovanie závažný spoločenský, psychologický, pedagogický, právny a mravný problém, ktorý je svojimi rôznorodými formami veľmi nebezpečným nástrojom získavania moci a prestíže. Šikanovanie sa stáva stále aktuálnejším a naliehavším problémom aj školskej praxe. Napriek tomu, že sa o šikanovaní dnes píše pomerne veľa, v živote školy je považované za bežné správanie, tak zo strany žiakov, ako aj učiteľov. Začína sa obvykle veľmi nevinne, neriešené šikanovanie však môže nadobudnúť charakter epidémie.

Šikanovanie je „systematické zneužívanie moci“ (Smith, Brain, 2000, str. 1) alebo v dlhšej slovníkovej verzii „šikanovanie je charakterizované opakovaným zámerným ubližovaním druhej osobe pričom je typickým znakom nerovnováha moci/sily, ktorá zabraňuje obeti účinne sa brániť“ (Olweus in Smith, Brain, 2000, str.1). Vychádzajúc z tejto definície sme sa na základe podnetu Ministerstva školstva SR pokúsili o zmapovanie tohto javu na školách na Slovensku.

V druhom polroku šk. r. 2004/2005 sa v spolupráci Štátnej školskej inšpekcie a Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie uskutočnil prieskum šikanovania na základných a stredných školách na Slovensku. V prípravnej fáze boli vytvorené dotazníky pre žiakov a schéma riadeného rozhovoru pre riaditeľov. Celkovo bolo do prieskumu zapojených všetkých 8 krajov Slovenska a v nich 77 základných a stredných škôl. Dotazníky boli administrované žiakom 6. a 8. ročníkov základných škôl a žiakom 1. a 3. ročníkov stredných škôl a riadený rozhovor bol uskutočnený so všetkými riaditeľmi škôl, v ktorých bola vykonávaná komplexná inšpekcia. Konečné zloženie prieskumnej vzorky, z ktorej bola uskutočnená následná kvantitatívna a kvalitatívna analýza je uvedené v tab.1a a v tab.1b.

Tab. 1a: Rozdelenie prieskumnej vzorky podľa pohlavia

	Dievčatá		Chlapci		Spolu	
škola	počet	percent	počet	percent	počet	percent
ZŠ	736	46,41	850	53,59	1586	100
SOŠ	170	64,640	93	35,361	263	100
ZSŠ	144	51,61	135	48,39	279	100
SOU	82	33,20	165	66,80	247	100

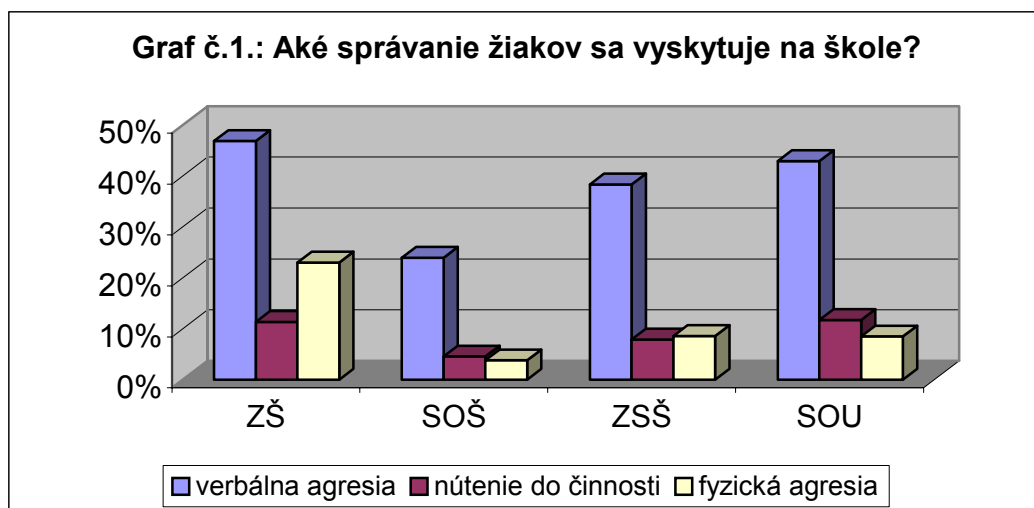
^o PhDr. Eva Smiková, Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

Tab.1b: Rozdelenie prieskumnej vzorky podľa ročníkov

škola	6roč./1.roč.		8roč./3.roč	
	počet	percent	počet	percent
ZŠ	821	51,77	765	48,23
SOŠ	139	53,00	124	47,14
ZSŠ	157	56,27	122	43,73
SOU	125	50,61	122	49,39

V prvej otázke mali žiaci vybrať také **správanie žiakov, ktoré sa vyskytuje na škole**. Možnosť a/ zahŕňala: hrubé vulgárne nadávky, ironizovanie (zosmiešňovanie) druhého žiaka, vyhrážanie sa, ignorovanie, nerozprávanie sa. Súhrnne sme túto možnosť a/ pre pracovné účely označili ako **verbálna agresia**. Možnosť b/ zahŕňala : nútenie robiť činnosti, ktoré spolužiak robiť nechce (napr. nákup desiatej a pod.), branie vecí, ktoré patria niekomu inému, vymáhanie peňazí. Súhrnne sme túto možnosť b/ pre pracovné účely označili ako **nútenie do činnosti**. Možnosť c/ zahŕňala : kopanie do vecí, ničenie vecí, bitie po tvári, bitie po tele, kopanie do žiaka. Súhrnne sme túto možnosť c/ pre pracovné účely označili ako **fyzická agresia**.

Percentuálne zastúpenie jednotlivých volieb typov správania je znázornené na grafe č.1.

V druhej otázke: „Stretol si sa na vašej škole so šikanovaním?“ mali žiaci štyri možnosti odpovedí: a/ áno, ja sám som bol šikanovaný, b/ áno, bol som svedkom šikanovania žiakov v inej triede c/ áno, bol som svedkom šikanovania

v našej triede, d/ nie. Rozloženie odpovedí podľa jednotlivých škôl vidíme v **tabuľke č.2.**

Tab.č.2.: Stretol si sa na vašej škole so šikanovaním

	ZŠ	SOŠ	ZSŠ	SOU
sám šikanovaný	7,19%	1,90%	2,51%	6,88%
svedok v inej triede	18,22%	7,22%	11,83%	12,96%
svedok vo svojej triede	20,55%	16,73%	16,49%	18,22%
nestretol	59,58%	76,05%	70,25%	62,35%

Z uvedených údajov je vidieť, že najviac obetí šikanovania je na základných školách a stredných odborných učilištiach, rovnaký pomer čo do percentuálneho zastúpenia majú základné školy a stredné odborné učilištia aj v kategórii „svedok šikanovania“ a to tak vo svojej ako aj v inej triede.

V tretej otázke : „**Ak si sa stretol so šikanovaním na vašej škole, komu si o tom povedal?**“ mali žiaci možnosť voľby z 10 možných odpovedí (rodičom, triednemu učiteľovi, inému učiteľovi, riaditeľovi, psychológovi, kamarátovi, spolužiakovi, nikomu, inej osobe a so šikanovaním sa nestretol). U žiakov základných škôl ako naj dôveryhodnejšia osoba figuruje kamarát (17,97 %), rodič (14,44%) a triedny učiteľ (12,23%). U žiakov stredných škôl vo všeobecnosti je triedny učiteľ zastúpený v oveľa menšom percente odpovedí ako u žiakov základných škôl. Predpokladáme, že to môže byť v menšej „blízkosti“ vzťahov učiteľ – žiak na strednej škole, kedy z vývinového hľadiska dochádza k zmene vnímania autorít a ešte nie je vytvorený partnerský vzťah. U žiakov všetkých typov stredných škôl je to osoba kamaráta, ktorej sa žiaci zdôveria so šikanovaním. Kamarát môže slúžiť ako osoba, ktorej sa deti zveria so svojim problémom, ale nie je zodpovedný za riešenie situácie. Zaujímavým a zároveň znepokojivým zistením je, že žiaci stredných odborných učilíšť najčastejšie (17%) zo všetkých uvedených typov škôl uvádzajú, že sa so šikanovaním nikomu nezdôverili. Svedčí to o klíme týchto škôl, striedaní praktickej a teoretickej časti výuky, ktoré spomaľuje nadviazanie vzťahu učiteľ – žiak, založeného na dôvere.

V šiestej otázke: „**Čo sa dá robiť podľa teba proti šikanovaniu?**“ si vysoké percento žiakov všetkých typov škôl vybralo práve možnosť vyhodenia aktéra šikanovania zo školy. Dôvodom môže byť, že takéto riešenie považujú žiaci za rýchle a jednoduché a myslia si, že tým sa situácia na škole vyrieši. Ak však pripustíme, že šikana je ochorenie celého kolektívu (Kolář, 2001), takéto riešenie je nepostačujúce.

Na základe analýzy výsledkov dotazníka pre žiakov podľa sledovaných ročníkov sme zistili niektoré **štatisticky významné rozdiely** medzi odpoveďami žiakov **6. a 8.** ročníkov základných škôl. Viac ôsmakov ako šiestakov uviedlo, že boli svedkom šikanovania vo vlastnej, ale aj v inej triede, z čoho môžeme usudzovať, že vekové hľadisko hrá úlohu aj pri rozšírení šikanovania. Zaujímavým zistením je, ako vek detí ovplyvňuje voľbu osoby, ktorej sa zdôveria, ak sa stretnú so šikanovaním vo vlastnej škole. Staršie deti - ôsmaci sa oproti šiestakom viac zdôverujú kamarátovi. Naopak šiestaci oproti ôsmakom vyhľadávajú viac dospelé osoby (rodiča, triedneho učiteľa, iného učiteľa, riaditeľa). Tieto zistenia môžeme vysvetliť vývinovým hľadiskom, kedy menšie deti vnímajú dospelú osobu ako spoľahlivú autoritu na zverenie sa so svojim problémom. Staršie deti viac vyhľadávajú kamarátov, možno aj po predchádzajúcej negatívnej skúsenosti s dospelými, ktorí problém neriešili k ich spokojnosti.

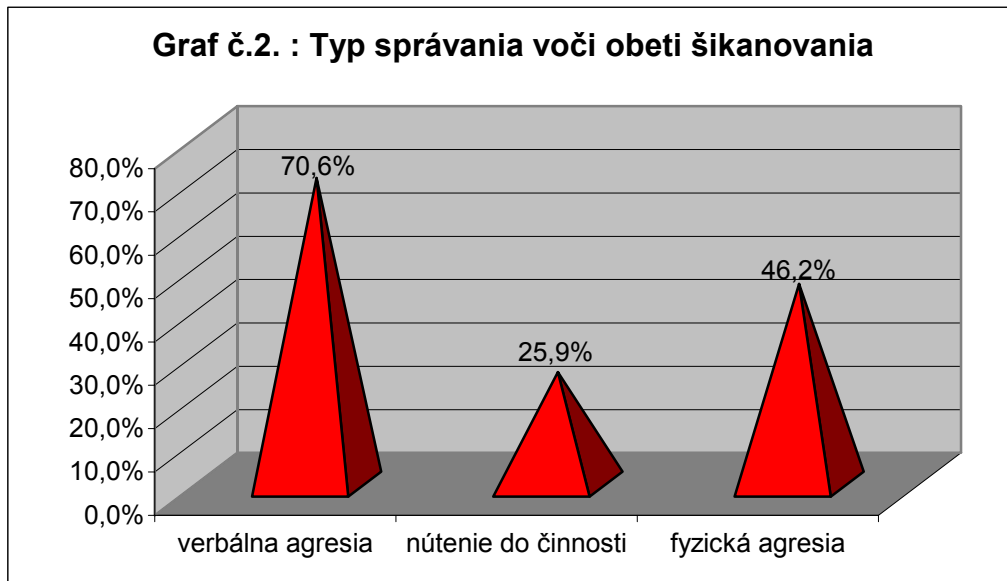
Na základe analýzy výsledkov dotazníka pre žiakov podľa sledovaných ročníkov sme zistili niektoré **štatisticky významné rozdiely** aj medzi odpoveďami žiakov **1. a 3.** ročníkov stredných škôl. Viac tretiakov ako prvákov uviedlo, že boli obeťou šikanovania. Dôvodov, prečo je to tak, môže byť viacero. Pri príchode na novú školu sa ešte len začína vytvárať nový kolektív. Žiaci sa medzi sebou ešte dobre nepoznajú, každý chce urobiť ten správny dojem na svoje okolie. Ak je agresor sympatický viacerým spolužiakom, neodvážia sa zasiahnuť proti násiliu zo strachu alebo kvôli zachovaniu svojho postavenia na spoločenskom rebríčku v triede.

Vekové hľadisko hrá úlohu aj pri rozšírení šikanovania na stredných školách. Zaujímavým zistením je, ako vek detí ovplyvňuje voľbu osoby na strednej škole, ktorej sa zdôveria, ak sa stretnú so šikanovaním. Starší žiaci – tretiaci sa oproti prvákovi viac zdôverujú kamarátovi, spolužiakovi a v menšom počte, ktorý je ale tiež štatisticky významný, aj triednemu učiteľovi. Tieto zistenia môžeme vysvetliť tým, že žiaci nižších ročníkov si ešte nestačili získať dôveru dospelých osôb na škole a zdôverujú sa preto viac rovesníkom.

Na základe analýzy výsledkov Dotazníka pre žiakov **podľa pohlavia** sme zistili niektoré štatisticky významné rozdiely medzi odpoveďami chlapcov a dievčat základných škôl. Viac chlapcov (9,53%) ako dievčat (4,48%) uviedlo, že bolo obeťou šikanovania. Tento výsledok je v súlade so zisteniami aj iných výskumov zaoberajúcich sa podobnou problematikou (napr. Ferjenčíková, 2002, Dubovská, 2000 a i.) Vysvetlenie môže byť v menšej tendencii dievčat k fyzickej agresivite, väčšej schopnosti empatie a v menšej závislosti na skupine. Tento trend je potvrdený aj štatisticky významným rozdielom u chlapcov a dievčat na strednej škole.

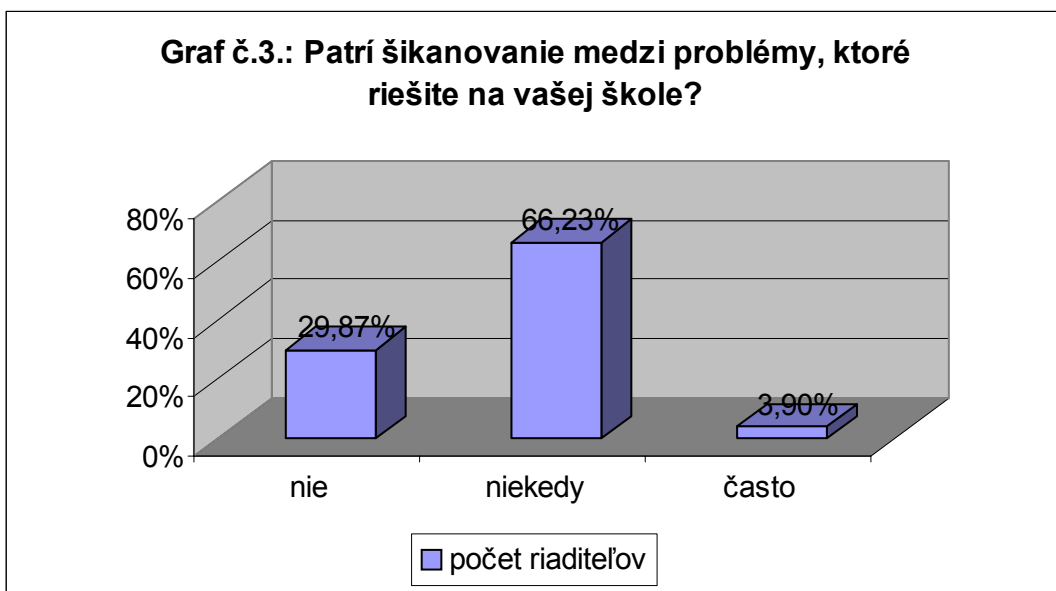
Na základe analýzy odpovedí na otázku č.2 „Stretol si sa so šikanovaním na vašej škole?“ sme zistili, že odpoveď a/ áno, ja sám som bol šikanovaný si zvolilo 143 respondentov. Pri detailnejšom pohľade na tieto obeť šikanovania vidíme, že ide o 96 chlapcov a 47 dievčat. Vyššie percento chlapcov (67,13 %) oproti dievčatám (32,87%) a viac obetí šikanovania na základných (79,72%) ako na stredných školách (20,28%) v našom sledovanom súbore sú základné charakteristiky, ktoré môžeme zistiť o obetiach šikanovania.

Na **grafe č. 2.** vidíme rozloženie rôznych typov správania voči obetiam šikanovania.

Súčasťou prieskumu šikanovania na základných a stredných školách bolo aj uskutočnenie **riadeného rozhovoru** s každým riaditeľom školy, na ktorej sa vykonávala komplexná inšpekcia so zvýšenou pozornosťou zameranou na výskyt šikanovania.

V prvej otázke „Patrí šikanovanie medzi problémy, ktoré riešite vo vašej škole“ mali riaditelia možnosť odpovedať a/ nie, b/ niekedy c/ často d/ veľmi často a mohli uviesť aj iný variant odpovede vo voľnej výpovedi. Nakoľko odpoveď d/ často a voľnú výpoveď si nezvolil ani jeden riaditeľ, uvádzame sumarizáciu ostatných odpovedí v percentuálnom vyjadrení na **grafe č.3.**

Približne rovnaké percento riaditeľov základných a stredných škôl udáva, že problémy so šikanovaním rieši často. Najpočetnejšie je však zastúpená odpoveď b/ niekedy. Napriek tomu, že z tejto odpovede nedokážeme odčítať presnú frekvenciu riešených prípadov šikanovania, domnievame sa, že je dobré, ak sa v školách pripúšťa existencia tohto správania, pretože ako vidieť z odpovedí z Dotazníka pre žiakov toto správanie sa nevyskytuje „niekedy“, ale dalo by sa povedať, že je súčasťou každodenného života v škole.

V druhej otázke „Aká je podľa vás situácia na vašej škole?“ mali riaditelia možnosť odpovedať tromi uzatvorenými odpoveďami a/ stabilná, b/ zhoršuje sa c/ zlepšuje sa a jednou otvorenou d/ iné. Najviac (88,31%) volilo odpoveď, že situácia na ich škole z hľadiska šikanovania je stabilná. Takáto forma odpovede by bola uspokojivá, ak by sme nemali možnosť poznať výpovede aj z Dotazníka pre žiakov. Pri frekvencii šikanovania z pohľadu žiakov nemôžeme hovoriť o situácii, že je stabilná, iba ak by sme brali šikanovanie ako „normu“ v správaní. Pri analýze odpovedí podľa typu škôl vidíme, že väčšie percento riaditeľov základných ako stredných škôl pripúšťa zhoršovanie situácie. Riaditelia možno z obavy zlého hodnotenia svojej školy nepripúšťajú možnosť zhoršovania sa situácie v oblasti šikanovania.

Odpovede na štvrtú otázku „Existuje vo vašej škole osoba, ktorej žiaci môžu dôverovať, o ktorej vedľa, že za ňou môžu kedykoľvek prísť, aj s problémom šikanovania?“ sme kategorizovali podľa voľných odpovedí riaditeľov: výchovný poradca, triedny učiteľ, riaditeľ, zástupca riaditeľa, psychológ z pedagogicko – psychologickkej poradne, špeciálny pedagóg, školský psychológ. Väčšina riaditeľov uviedla, že na škole existuje osoba, ktorej sa žiaci môžu zdôveriť s problémom šikanovania .

Zaujímavým zistením je, že riaditelia najčastejšie za „dôveryhodnú osobu“ uvádzali výchovného poradcu, ale v dotazníku pre žiakov sa pri podobnom type otázky vo voľnej odpovedi táto osoba nevyskytla ani raz. Myslíme si, že výchovný poradca sa spája u žiakov väčšinou s ich kariérovým vývinom a problémami súvisiacimi s výberom ďalšej školy, či práce. Ďalším zaujímavým zistením je, že riaditelia sami seba (24,68%) a v 7,79% aj zástupcu školy považujú za dôveryhodné osoby v problematike šikanovania. V Dotazníkoch pre žiaka žiaci v otázke č.3 pritom riaditeľ ako osoba, ktorej žiaci povedali, ak boli šikanovaní, sa na objavila len u približne 3% žiakov. Dôvodom môže byť, že žiaci vedenie školy vnímajú skôr ako autoritu, od ktorej majú odstup ako osobu, ktorej by sa mali zveriť s tak citlivým problémom ako je šikanovanie.

Daseinsanalytická interpretácia pri neštruktúrovanom interview

KLENOVSKÝ, L.^o

Dohovor o právach dieťaťa z r. 1989 posúva dieťa z postavenia pasívneho objektu práva do role rovnocenného subjektu. Tento posun zodpovedá základnej myšlienke ľudských práv: umožniť každému človeku bez ohľadu na vek, národnosť a pod. slobodne a aktívne určovať svoj osud.

V sociálnej práci zodpovedá tomuto posunu stratégia empowermentu. Príkladom je práca s cieľovými skupinami žijúcimi na ulici. Predaj pouličných časopisov, vťahovanie do rozhodovania v lokálnej komunite či v komunitnom type ubytovacieho zariadenia, podpora svojpomocných aktivít vťahujú skupiny bezdomovcov do dialógu s poskytovateľmi sociálnych služieb a so širšou verejnosťou. Cieľom je, aby sa z bývalých pasívnych objektov sociálnej starostlivosti v procese sociálnej inklúzie stali aktívni, v spoločnosti integrovaní jedinci.

Účelom nášho príspevku je poukázať na posilňovanie pozície subjektu v kontexte sociálnych vied. Aj ony sú súčasťou spoločnosti, a rovnako ako právny či sociálny systém dávajú najavo svoje postoje voči predmetu svojho skúmania – voči konkrétnym ľuďom, od ktorých získavajú informácie.

Zmenu postavenia jedinca v právnom systéme inicioval nástup demokracie, ktorý postavil jedinca do pozície nositeľa politickej moci. Z poddaného sa stal občan.

Zmena postavenia jedinca ako predmetu skúmania sociálnych vied súvisela so zmenou chápania podstaty vedeckej reflexie: od **evidencie** objektívnych zákonitostí determinujúcich psychiku jednotlivca a procesy v spoločnosti sa sociálne vedy obracajú k vedeckej reflexii chápanej ako **porozumenie** existencii človeka v kontexte jeho hodnotových a motivačných súvislostí, životnej situácie, sociálneho prostredia či kultúry. Vedecké skúmanie má zachytiť významy, ktoré človek pripisuje svojmu životu, a interpretovať ich ako také, teda neredukovať ich na determinujúce fyziologické, a pod., zákonitosti. Z človeka ako objektu pozorovania a experimentu výskumníka – z probanda či respondenta – sa stáva participant - aktívny partner v dialógu, ktorý si vytvára vzťah k výskumníkovi a ktorý s istou mierou nepredvídateľnosti reaguje na situáciu ich stretnutia. Výskumník musí aj tento situačný kontext reflektovať a interpretovať.

Sociálne vedy sa tým stávajú vedami interpretatívnymi. Ako interpretatívne vedy potrebujú odlišný model človeka než pri tradičnom prístupe: model, ktorý neumožňuje redukovat' človeka na určitú hmotnú či nehmotnú substanciu, ale ktorý ho poníma nesubstančne – ako proces svojho vlastného sebautvárania. Z obrazu človeka ako bytosti determinovanej fyziológiou nervovej činnosti, energetickej inštanciou libida či podnetmi prostredia sa prechádza na obraz človeka ako nositeľa významov.

Filozofia ponúka fenomenologické a existencialistické koncepcie, ktoré týmto požiadavkám vyhovujú. Fundamentálna ontológia Martina Heideggera sa stala

^o PaedDr. Libor Klenovský, Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta UK Bratislava

východiskom pre Daseinsanalýzu – psychotherapeutický smer založený švajčiarskym psychiatrom a psychotherapeutom Medardom Bossom.

O ľudskej existencii – Dasein - hovorí Heidegger ako o význačnom spôsobe bytia, ktoré sa od ostatných odlišuje v tom, že sa snaží porozumieť zmyslu bytia seba a všetkého, s čím sa vo svete stretáva, a že si k svojmu bytiu vytvára angažovaný vzťah. Dasein nepredstavuje nejakú vyskytujúcu sa substanciu či danosť – ľudský organizmus, človeka, psychický aparát, vedomie. Ide o bytie ako rozumejúce vzťahovanie sa k svetu, ktoré naopak zakladá možnosť existencie psychických fenoménov¹.

Daseinsanalýza štruktúruje existenciu človeka podľa nasledovných konštitutívnych charakteristík:

- **priestorovosť** svojej existencie (pri ktorých miestach a veciach sa zdržiava, ktoré javy tvoria horizont jeho sveta, ktoré sú existenciálne blízko či ďaleko, jeho hlavné oblasti - domov, práca, zábava a pod.). Priestorovosť je nezávislá na predstave fyzikálneho priestoru.

- **časovosť** v troch dimenziách času: prítomnosti, minulosti a budúcnosti. Podľa nich človek štruktúruje svoju identitu: deficit v štruktúre časovosti sa môže prejaviť ako dezorientovanosť v čase. Trojdimenzionálnosť existenciálneho času má veľký význam pre osobnú identitu jedinca v industriálnej spoločnosti. Existenciálny čas je – na rozdiel od fyzikálnej veličiny času meraného na hodinách – vždy „časom na niečo“, v čom spočíva význam času. K existenciálnej časovosti patrí sprítomňovanie vecí z minulosti (kedy veci minulé znovu prežívame ako prítomné). Pri práci s klientom zohráva rolu aj vedomie začiatku a konca intervencie odborníka.

- **telovosť** sa dotýka faktu, že v reálnom svete sme telesne situovaní, naše vnímanie priestorových dimenzií zodpovedá našej vzpriamenej postave, vnímame prostredníctvom telesných zmyslov, aj sprítomňované veci si predstavujeme v priestorových kvalitách. Prostredníctvom tela komunikujeme s okolím a vyjadrujeme vzťahy.

- **spolubytie** je zdieľanie spoločného sveta – jedine tým je možné porozumieť druhému: Daseinsanalýza zamieta delenie na jedinca a spoločnosť, pretože spoločnosť je konštitutívnou zložkou jedinca – aj individuálna identita je výsledkom spolubytia s druhými: zo spolubytia sa vytvára vzťah k sebe samému². Osamelosť jednotlivca je deficientný modus spolubytia.

- **vyladenosť** označuje javy, ktoré psychológia zahrnuje pod pojem emotivita. Daseinsanalýza ju nechápe redukcionisticky – ako pretlak intrapsychickej dynamiky a pod. – ale ako plnovýznamové vyjadrenie vzťahu ku konkrétnym danostiam sveta. Preto sa venuje značná pozornosť fenomenológii nálad, citov, vášní a pod. Význačné postavenie má pocit úzkosti. Úzkosť súvisí s nevyhnutnosťou rozhodovať sa medzi rôznymi možnosťami svojho bytia.

¹ K tejto téme podrobnejšie – pozri: HLAVINKA, P.: Vybrané problémy Bossovy Daseinsanalýzy. *Československá psychologie*, roč. XLVII, 2003, č. 1, s. 78 – 91.

² Podobným spôsobom vyvodzuje diskurzívna psychológia vedomie Ja z diskurzov, na ktorých sa človek zúčastňuje. Pozri: HARRÉ, R. – GILLET, G.: Diskurz a myseľ. Úvod do diskurzívnej psychologie. IRIS, Bratislava 2001, s. 122 – 133.

- **smrteľnosť** ako špecifický údol človeka – jedinej bytosti, ktorá o nej vie, a preto je jeho existencia smrteľnosťou výrazne modifikovaná. Autenticky prežívaná smrteľnosť vedie k zodpovednému využívaniu možností vlastného života a k orientácii na hodnoty, ktoré transcudujú vlastný život. Deficitné prežívanie smrteľnosti sa prejavuje ako úzkosť z prázdnoty, ako koniec všetkých vecí.³

Spomenuté existenciálne charakteristiky sú plnovýznamné. Tvoria štruktúru toho, ako človek interpretuje seba samého v kontexte sveta. Novosád⁴ charakterizuje človeka ako sebainterpretatívnu bytosť. Sebainterpretácia je proces, pri ktorom jedinec uvádza seba a danosti svojho sveta do zmysluplnej súvislosti. Heideggerov žiak Hans – Georg Gadamer pritom zdôrazňuje fundamentálnu rolu reči. Sebainterpretácia sa môže uskutočniť iba v prostredí reči⁵, má rečovú povahu. Gadamer⁶ zahrnuje do rečovej súvislosti aj neverbálnu zložku komunikácie: všetky spôsoby dorozumenia a porozumenia sú rečové: aj intuícia, pocity, nejasné tušenie – to všetko sú mody rečovosti a možno ich analyzovať, interpretovať ako zmysluplné vyjadrenie.

Človek sa konštituuje ako individuálna ľudská bytosť prostredníctvom spolubytia s druhými. Okrem toho, že mu ide o to, aby rozumel sám sebe, vypovedá o sebe aj ľuďom naokolo. Medzi sebainterpretáciou a výpoveďou pre druhých existujú zložité vzťahy, ktoré ovplyvňujú viaceré činitele.

V situácii neštruktúrovaného interview, kedy participant vypovedá o svojej individuálnej histórii, vníma výskumník jeho verbálny prejav ako viacúrovňový. Participant sa evidentne zamýšľa – snaží sa pospájať jednotlivé udalosti zo svojho života do zmysluplného príbehu. Interpretácia svojej vlastnej minulosti nie je rekonštrukcia dávnych udalostí, ale spôsob, ako na nich nazerá participant v danom okamihu. Obsahuje prvky ideálneho „ja“, ktorým by chcel byť, aj prvky autocenzúry. Jeho sebainterpretácia teda nie je raz navždy hotový text, ktorý stačí len príležitostne zopakovať, ale tvorivý akt: v každej novej výpovedi sa zmenou jeho naladenosti, s novými inšpiráciami text výpovedi mení. Prirodzene, nie je to žiadne klamstvo. Je to výraz toho, že participant – tak ako každá ľudská bytosť – je v procese svojho neustáleho sebautvárania v sebainterpretácii.

Participant súčasne vníma situáciu interview a prítomnosť výskumníka. Situačný kontext takisto modifikuje jeho výpoveď. Môže napríklad chcieť zaujať

³ Medard Boss: Nárys medicíny a psychologie (vybrané kapitoly) svazek první. J&J, nakladatelství pro filosofickou, psychologickou a lékařskou literaturu, 1992, z nemeckého originálu BOSS, M.: Grundriß der Medizin und der Psychologie, Verlag Hans Huber, Bern, Stuttgart, Wien, 1974 a 1975 preložil PhDr. Oldřich Čálek; s. 28 – 81.

⁴ NOVOSÁD, F.: „Heidegger: základná myšlienka“, in: Filozofia, roč. 50, 1995, č. 6, s. 263 – 274.

⁵ Pozri: GADAMER, H.-G.: On the Scope and Function of Hermeneutical Reflection (1967) In: Linge, David E. (Ed.): Hans-Georg Gadamer: Philosophical Hermeneutics. University of California Press, Berkeley Los Angeles London 1977

⁶ GADAMER, H.-G.: Řeč a rozumění. In: Sokol Jan (ed.)Hans – Georg Gadamer – Člověk a řeč. (Výbor textů) Oikúmené, Praha 1999, s. 30.

výskumníka zaujímavým príbehom. Môže si chcieť získať jeho sympatie a podať svoj príbeh patričným spôsobom. Pokiaľ sa výskumník dopustí tej neopatrnosti, že dáva najavo svoje hodnotiace postoje k niektorým témam participanta – napríklad tým, že kladie sugestívne otázky – môže sa participant prispôbiť jeho „vkusu“ a výskumník potom počuje to, čo si prial počúť, a nie autentickú výpoveď participanta. Participant niekedy cíti určité poslanie, ktoré má výskumníkovi tlmočiť. Tento aspekt výpovedi býva často zreteľný v prostredí netradičných náboženských spoločenstiev.

V situácii interview možno pozorovať aj neverbálne prejavy participanta. Tento dôležitý aspekt komunikácie sa žiaľbohu stráca pri prepise rozhovoru. Neverbalitou participant ilustruje obsah svojej výpovede, avšak môže komunikovať aj iné témy – napríklad netrpezlivosť, keď sa blíži čas jeho odchodu domov (pohľadmi na hodinky a pod.), súčasne nadväzovať očný kontakt s osobami náhodne prítomnými v miestnosti. Len zriedkakedy participant stratí z dohľadu tento situačný kontext a pohltnúť ho niektorá naliehavá téma.

Existujú také prejavy neverbality, ktoré nie sú určené žiadnemu komunikantovi a vyjadrujú len intímne pocity, ktoré si chce nechať pre seba. Často ich možno pozorovať, pretože dotýčny ich nemá pod kontrolou. Respondent sa napríklad začne červenáť a tým nechtiac dáva najavo, že téma či udalosť je pre neho trápna. Pocit hanby sa tak prezradí napriek snahe pôsobiť vyrovnané – ako vieme všetci, kto sme sa v období puberty nechtiac červenali.

Tým sa dostávame do oblasti psychosomatických príznakov, ktoré majú z pohľadu Gadamerovej hermeneutiky takisto rečovú podstatu: človek vyjadruje svoj vzťah k svetu aj prostredníctvom tela a telesných orgánov. Preto sa venuje pozornosť zdravotným problémom participanta ktoré môžu mať psychosomatickú genézu (niektoré srdcocievne ochorenia, choroby tráviacej trubice, choroby spojené s poruchou imunity atď.). Psychosomatická medicína dokonca prisudzuje obtiaže v určitých telesných orgánoch určitej štruktúre osobnosti pacienta: odborná literatúra sa napríklad zmieňuje o vzťahu medzi srdcocievnym ochorením a typom pacientov s prevažne „zápasníckym“ vzťahom k svetu – osobnosti ctižiadostivej, s prejavmi agresivity, spolubytím určeným vzťahmi rivality a konkurencie, s netrpezlivosťou, s podráždenými a nevráživými reakciami na stresy⁷. „Výpoveď“ telesných orgánov, o ktorej sa od participanta dozvieme prostredníctvom informácií o jeho zdravotných ťažkostiach, býva častokrát hlbšia a autentickejšia než zámer obsiahnutý vo verbálnej zložke výpovedi.

Výpoveď participanta nemožno považovať za jednosmernú komunikáciu. Predstavuje špecifický typ dialógu, v ktorom sú zapojení obaja zúčastnení, ktorý je však otvorený existenciálnej problematike participanta. V otvorenom dialógu však vystupuje aj výskumník - vnáša do neho svoje vzťahy k preberaným témam, aj on o sebe – a často aj nechtiac – vypovedá. Aj jeho spôsob existencie ovplyvňuje porozumenie participantovi: môže mu byť napríklad nesympatický či naopak sympatický participant, pochádzajúci z určitého etnika či národnosti, ale pretože predsudky sa nezhodujú s jeho racionálnym náhľadom a s prevažne kultúrne tolerantným diskurzom v sociálnych vedách, potlačí ich. Potom môže nevedomky

⁷ CONDRAU, G.: Das verletzte Herz. Kreuz Verlag, Zürich 1989

pripisovať jeho prejavu významy, ktoré nezodpovedajú existenciálnej situácii participanta, alebo ignorovať prejav, ktorý nezodpovedá jeho predstavám o participantovi. Výskumník preto v dialógu kladie verifikujúce otázky a kontroluje tak kvalitu svojho načúvania a participant môže aktívne kontrolovať, či mu „odborník“ porozumel.

Človek má aj v situácii vedeckého výskumu právo na také porozumenie, ktoré ho neredukuje len na objekt vedeckého záujmu výskumníka. Cieľom interview nie je formulovať porozumenie participantovi len inými slovami, než ktoré by použil on sám. Výskumník môže v jeho výpovedi odkryť súvislosti, ktoré participantovi unikali, avšak musia byť odkryté v dialógu s ním, zdieľaním sveta participanta, a nie v teoretickom uvažovaní **nad** ním.

Po ukončení interview nasleduje etapa prepisu výpovede do textovej podoby a interpretácia záznamu z pozorovania a fixovaného textu. To je však osobitná problematika daseinsanalyticky orientovanej metodológie.

Právo každého dieťaťa na životnú úroveň nevyhnutnú pre jeho telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj a verejný ochranca práv

ANTALOVÁ, H. *

Snáď najčastejšie sa stretávame s upozorňovaním na zlú ekonomickú a sociálnu situáciu starších ľudí- dôchodcov, viaceré vyjadrenia, osobitne sociológov však aktuálne upozorňujú, že chudoba na Slovensku najviac postihuje deti. Aj výroky z radov psychológov upozorňujú na ohrozené psychické zdravie detí a depresiu čoraz väčšieho počtu dospelých aj detí spájajú s ekonomickou situáciou. V neposlednom rade aj Svetová zdravotnícka organizácia /WHO/ za najväčšie ohrozenia detského zdravia považuje chudobu.

Vzhľadom na tieto aktuálne poznatky je nevyhnutné pripomenúť, že Slovenská republika ako zmluvný štát Dohovoru o právach dieťaťa sa zaviazala uznávať **právo každého dieťaťa na životnú úroveň nevyhnutnú pre jeho telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj**. Podľa Dohovoru rodičia alebo iné osoby, ktoré sa o dieťa starajú, nesú v rámci svojich schopností a finančných možností základnú zodpovednosť za zabezpečenie životných podmienok nevyhnutných pre rozvoj dieťaťa. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, v súlade s podmienkami daného štátu a v rámci svojich možností by mali robiť potrebné opatrenia pre poskytovanie pomoci rodičom a iným osobám, ktoré sa o dieťa starajú, na uskutočňovanie tohto práva a v prípade potreby poskytovať materiálnu pomoc a podporné programy, najmä v oblasti zabezpečenia potravín, šatstva a bývania, ďalej robiť všetky opatrenia nevyhnutné na zabezpečenie obnovy starostlivosti o dieťa zo strany rodičov alebo iných osôb, ktoré nesú za dieťa finančnú zodpovednosť, nech už na území štátu, ktorý je zmluvnou stranou Dohovoru, alebo v zahraničí.

Myslím, že chudoba, najmä ako sociálne vylúčenie z dôstojného života je v prvom rade dôsledkom zlyhania spoločnosti, len ojedinele jednotlivca.

Je povinnosťou Slovenskej republiky ako zmluvnej strany Dohovoru o právach dieťaťa s využitím zodpovedajúcich prostriedkov široko informovať o jeho zásadách a ustanoveniach tak medzi dospelými, ako aj medzi deťmi, osobitne však zabezpečiť, aby opatrenia ktoré prijíma zabránili nevyhovujúcej životnej úrovni detí, aby zabezpečili také podmienky, aby naše deti dosahovali životnú úroveň nevyhnutnú pre ich telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj.

Na skutočnosť, či štát a jeho orgány v tejto súvislosti nezlyhávajú, môžu poukázať aj podnety doručené verejnému ochrancovi práv.

Verejný ochranca práv pomohol urýchliť desiatky súdnych konaní, ktoré sa dotýkali i maloletých detí, spomeniem tie, ktoré poukázali na tú skutočnosť, že sa dieťa dostalo do zlej ekonomickej a sociálnej situácie. Medzi také patrili štyri roky trvajúce súdne konanie vo veci určovania otcovstva, šesť i deväť ročné súdne konania týkajúce sa úpravy styku s maloletými deťmi a šesťnásť rokov trvajúce konanie o určenie výživného na maloleté dieťa. Medzi také patrí aj prípad štrnásť

* JUDr. Henrieta Antalová, vedúca Kancelárie verejného ochrancu práv, Bratislava

ročného zdravotne ťažko postihnutého dievčatka, ktoré sa na verejného ochrancu práv obrátilo, „pretože ma súd už 10 rokov nechce prisúdiť ockovi“. Ako uviedlo, súdom bola v roku 1992 zverená matke, ale desať rokov žije u otca. Ďalej uviedlo, že roky musí chodiť po psychologických vyšetreniach a končilo slovami „chcem, aby toto trápenie skončilo.“ Verejný ochranca práv vo veci preukázal porušenie základného práva podľa § 48 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky a práva na prerokovanie veci v primeranej lehote podľa článku 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Opakovane verejný ochranca práv preukázal aj porušenie základného práva na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu ako aj pri strate žiteľa podľa článku 39 ods.1 Ústavy Slovenskej republiky, napríklad aj úradom práce, sociálnych vecí a rodiny neoprávneným zamietnutím peňažného príspevku za opatrovanie maloletej dcéry s ťažkým zdravotným postihnutím, či zbytočnými prieskumami pri vybavovaní žiadostí o poskytnutie peňažného príspevku na kompenzáciu sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia, napr. aj manželom, obidvaja poberatelia invalidného dôchodku, ktorých šesť ročná dcérka trpí Crohnovou chorobou, pričom jej zdravotný stav sa vážne zhoršoval. Ďalej v spolupráci s príslušnými úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny riešime úpravu styku rodičov s deťmi po rozvoде, pričom žiadame zabezpečiť rešpektovanie Dohovoru o právach dieťaťa.

Porušenie základného práva verejný ochranca práv preukázal aj v prípade, keď Fond náhradného výživného nepostupoval v súlade s procesnými pravidlami upravujúcimi konanie o náhradnom výživnom a neoprávnené zastavil konanie o vyplatení náhradného výživného.

Nesprávny postup a zbytočné prieskumy v konaní Sociálnej poisťovne verejný ochranca práv preukázal aj pri vybavovaní sirotských dôchodkov, a to v prípade, keď žiadosti o sirotský dôchodok pre deti podávateľky boli Sociálnej poisťovni, ústredie doručené v októbri 2003. Problematickým bolo, že zomrelý otec detí poberal výsluhový príspevok z vojenského úradu sociálneho zabezpečenia v Českej republike. Sociálna poisťovňa, ústredie aj napriek tej skutočnosti, že nezistila úplne a presne skutkový stav vecí, rozhodnutiami z decembra 2004 uvedené žiadosti zamietla. Po preskúmaní vecí verejným ochrancom práv, rozhodnutiami z marca 2005 boli sirotské dôchodky pre synov podávateľky priznané.

Do zložitejšej ekonomickej situácie sa dostali aj rodičia s deťmi, ktoré boli nútení umiestniť do materských škôlok vzdialených od miesta ich pobytu z dôvodu, že zo strany starostky obce nebol dodržaný postup podľa zákona č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov pri rušení materskej škôlky. Prípád verejný ochranca práv odstúpil príslušnému prokurátorovi.

Či máme dostatočne pružný systém na zabezpečenie najlepšieho záujmu aj slabozrakého dieťaťa poukazuje ďalší prípad. V danej veci sa na verejného ochrancu práv obrátila sociálna pracovníčka Základnej školy internátnej pre slabozrakých a nevidiacich na západnom Slovensku a žiadala o pomoc pri riešení sociálnej situácie maloletého, ktorý je žiakom ich školy. Maloletý je nevidiaci a pochádza z problémového a málo podnetného prostredia – matka žije spolu so štyrmi ďalšími súrodencami na Morave. Otec maloletého je cudzí štátny príslušník.

Rozsudkom Okresného súdu v Bratislave bol maloletý zverený do pestúnskej starostlivosti starých rodičov. Títo bývali v Bratislave až do doby, kedy byt, ktorý obývali, predali (z dôvodu veľkého dlhu na nájomnom – šlo o neplatičov) a presťahovali sa do rómskej osady na východe Slovenska. Maloletý býval počas celého školského roka v internáte školy pre nevidiacich a slabozrakých. Keď sa maloletý odmietol sťahovať, starí rodičia ho nechali v priestoroch azylového domu a odišli. Maloletý ušiel a túlal sa až do doby, kým ho nenašla policajná hliadka. Polícia odovzdala maloletého pestúnom. Starí rodičia maloletému neposkytovali primeranú starostlivosť – trpel zimou, nedostatkom jedla, v čase, keď ochorel, nebola mu zabezpečená lekárska starostlivosť. Z tohto prostredia sa vracal do školy úzkostlivý, vnútorne napätý až vyľakaný, nesústredený a často aj schudnutý. Na toto správanie sa maloletého a zjavnú nevhodnosť prostredia, do ktorého bol nútený sa vracieť, upozornila škola príslušný odbor sociálnych vecí začiatkom februára 2004. Nakoľko ani do júna 2004, kedy sa blížil záver školského roka (kedy musia žiaci opustiť internát základnej školy), nebola vec doriešená, obrátila sa sociálna pracovníčka uvedenej školy na so žiadosťou o pomoc na verejného ochrancu práv. Po prijatí podnetu verejný ochranca práv zistil, že zdĺhavosť konania vo veci spôsobilo „prenášanie“ miestnej príslušnosti medzi prvostupňovými súdmi. Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny na východe Slovenska totiž reagoval na podnet školy operatívne a po tom, ako preveril pravdivosť informácie podanej školou a maloletým ohľadne podmienok v rodine pestúnov maloletého, podal v priebehu dvoch týždňov od doručenia podnetu) okresnému súdu na východe Slovenska podnet na nariadenie ústavnej výchovy nad maloletým. Tento súd však vec postúpil Okresnému súdu v Bratislave, zrejme z dôvodu, že maloletý sa prevažný čas nachádzal v Bratislave. Okresný súd v Bratislave však následne posúdil vec tak (prihliadnuc na trvalé bydlisko maloletého), že v máji 2004 rozhodol o prenesení príslušnosti opätovne na Okresný súd na východe Slovenska. V tejto situácii sa úrad práce, sociálnych vecí a rodiny rozhodol vec riešiť podnetom adresovaným práve okresnému súdu na východe Slovenska o vydanie predbežného opatrenia o umiestnení maloletého do ústavnej výchovy, o ktorom okresný súd rozhodol uznesením v júni 2004. V zmysle uvedeného uznesenia nariadil okresný súd dočasné umiestnenie maloletého do ústavnej výchovy do doby právoplatného skončenia konania o nariadenie ústavnej výchovy. Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny riešil sociálnu situáciu maloletého umiestnením v detskom domove tak, aby mal maloletý možnosť navštevovať i blízku základnú školu internátnu pre slabozrakých a nepočujúcich. Vedúci oddelenia sociálno-právnej ochrany detí a prevencie úradu práce, sociálnych vecí a rodiny však celú vec naďalej konzultoval aj s vedením školy, na základe čoho bol následne dohodnutý spoločný postup pri umiestnení maloletého v prostredí, ktoré poznal a ktoré lepšie vyhovovalo jeho potrebám, v inom detskom domove. Predbežné opatrenie však mohlo riešiť pomery maloletého len dočasne, preto som v záujme urýchlenia riešenia veci kontaktoval predsedu príslušného okresného súdu. Súd vo veci meritórne rozhodol o zrušení pestúnskej starostlivosti doterajších pestúnov a nad maloletým nariadil ústavnú výchovu. Matke bola zároveň určená povinnosť prispievať na výživu maloletého sumou 550,- Sk mesačne na účet ústavu, v ktorom sa maloletý nachádza i v súčasnosti. V tomto prípade teda nebolo možné hodnotiť situáciu ako dôsledok nečinnosti príslušných orgánov, šlo o prejav nepružnosti

systému, i keď činnosť všetkých zainteresovaných zložiek viedla nepochybne k zabezpečeniu najlepšieho záujmu maloletého.

Na závažné prípady dotýkajúce sa legislatívy upozorňuje verejný ochranca práv Výbor Národnej rady SR pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien. Takým bol aj prípad vo veci školských obvodov a preplácania cestovného. Podávateľka nás informovala, že cez ich miesto pobytu prechádza katastrálna hranica dvoch obcí, časť územia patrí pod jednu obec, časť pod druhú. Vo viacerých prípadoch z tohto dôvodu nastala situácia, že niektoré deti denne dochádzajúce do základnej školy cestovné preplácané nemajú, hoci deti zo susednej bytovky áno. Všetky deti cestujú pritom do tej istej školy a tým istým autobusom. Uvedené vyplýva z ustanovenia § 8 ods. 6 zákona č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskoršieho predpisu, podľa ktorého: „Ak si obec na účel zabezpečenia povinnej školskej dochádzky nezriadi základnú školu, základnú školu s materskou školou, je škola v obci, s ktorou má obec zriadený spoločný školský obvod a v ktorej bude žiak plniť povinnú školskú dochádzku, povinná z prostriedkov štátneho rozpočtu uhradiť zákonnému zástupcovi žiaka cestovné náklady na dopravu žiaka do tejto školy vo výške ceny hromadnej dopravy, ak nezabezpečí dopravu žiaka inak.“ Podľa predmetného zákona, školský obvod základnej školy zriadenej obcou určuje obec svojim všeobecne záväzným nariadením. Školský obvod základnej školy tvorí územie obce alebo jej časť. Ak je obec zriaďovateľom viacerých základných škôl, určí svojim všeobecne záväzným nariadením školské obvody pre jednotlivé základné školy. Ak obec nie je zriaďovateľom základnej školy, môže sa dohodnúť so susednými obcami na spoločnom školskom obvode základnej školy. Výbor Národnej rady Slovenskej republiky sme upozornili, že citované ustanovenie zákona môže byť podľa nášho názoru diskriminačné, pretože ak zákonný zástupca žiaka využije zákonnú možnosť a rozhodne, že žiak bude plniť povinnú školskú dochádzku v základnej škole mimo určeného školského obvodu, v ktorom má trvalé bydlisko, žiak nemá podľa platnej legislatívy nárok na úhradu nákladov na dopravu. Platná právna úprava podľa nášho názoru môže zasiahnuť aj do práva občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám na vzdelanie v ich jazyku, keď zložitá finančná situácia mnohých rodín neumožňuje, aby žiak navštevoval základnú školu s vyučovacím jazykom svojej národnosti, pokiaľ je umiestnená mimo určený školský obvod, práve z dôvodu, že v takomto prípade mu nebudú uhrádzané cestovné náklady. Vzhľadom na závažnosť vyššie uvedeného problému sme považovali za dôležité upriamiť pozornosť výboru na danú skutočnosť (keďže verejný ochranca práv nemá právo zákonodarnej iniciatívy) a súčasne požiadať o prijatie opatrení, ktorými by sa odstránil možný diskriminačný charakter predmetného ustanovenia zákona.

Obdobné prípady, ktoré preskúmava verejný ochranca práv majú aj cezhraničný rozmer. V súvislosti s uplatňovaním Dohovoru o právach dieťaťa verejný ochranca práv žiadal o súčinnosť ukrajinskú ombudsmanku vo veci nerešpektovania rodičovských práv otca, slovenského štátneho občana. Otcovi dvoch maloletých detí v zmysle jeho tvrdení je už niekoľko rokov znemožňovaná starostlivosť o výchovu detí zo strany orgánov verejnej správy Ukrajiny, predovšetkým mestského úradu a mestského súdu. Otec nebol právoplatným rozhodnutím orgánu verejnej správy, či súdu, zbavený svojich rodičovských práv,

resp. žiadne rozhodnutie týkajúce týchto jeho práv, ich sa pozbavenia, či obmedzenia mu nebolo doručené. V prípade pravdepodobne dochádza k rozporu s ustanoveniami čl. 9 Dohovoru o právach dieťaťa, ktorým sa štáty, ktoré sú zmluvnou stranou dohovoru, zaväzujú zabezpečiť, aby dieťa nebolo oddelené od svojich rodičov proti ich vôli, ibaže príslušné úrady na základe súdneho rozhodnutia a v súlade s platným právom a v príslušnom konaní určia, že také oddelenie je potrebné v záujme dieťaťa.

Výstupom z predchádzajúceho ročníka medzinárodnej konferencie „Dieťa v ohrození“, ktorá sa stretla s veľkým ohlasom odbornej verejnosti ale i médií bolo zhodnotenie súčasného stavu ochrany práv detí a návrh Programu uplatňovania Dohovoru o právach dieťaťa v Slovenskej republike, ktorý verejný ochranca práv predložil poslancom Národnej rady Slovenskej republiky ako prílohu jeho Správy o činnosti. Žiaľ k dnešnému dňu nemôžem konštatovať ich patričný záujem v tejto súvislosti. Verejný ochranca práv sa od svojho kreovania venuje aj osobitne právam dieťaťa, upozorňuje, že deti sú skupina obyvateľstva, ktorá sa nevie sama brániť a ľahostajnosť voči právam detí sa spoločnosti nevyplatí, preto je nutné venovať ochrane ich práv náležitú pozornosť. Kancelária verejného ochrancu práv k právam dieťaťa organizuje už druhú medzinárodnú konferenciu, organizovala tlačové konferencie, na ktorých sme prezentovali poznatky o porušovaní práv detí na Slovensku, vrátane konkrétnych prípadov týkajúcich sa práv detí, ktoré sme pomohli vyriešiť, pravidelne organizujeme stretnutia so študentmi stredných a vysokých škôl, deťmi v detských domovoch, pripravili sme aj informačné materiály osobitne k právam dieťaťa. Už medzi tradične organizované podujatia Kancelárie verejného ochrancu práv patrí „U ombudsmana deň otvorených dverí pre dieťa a rodinu“. Tento deň využívajú desiatky osôb, ktorým bezplatne poskytujeme právne rady a usmernenia k najrozličnejším, však veľmi vážnym problémom z oblasti práv detí a rodinného práva, od rozvodu manželstva a styku rodičov s maloletými deťmi po rozvode až po riešenie sociálnych problémov rodín s maloletými deťmi.

Na základe preskúmaných prípadov ako aj doručených ďakovných listov verejný ochranca práv výrazne prispel k zlepšeniu životnej úrovni podávateľov podnetov a ich rodín s maloletými deťmi. Uvedené prípady však poukazujú, že štát je deťom ešte veľa dlžný.

Vplyv vzdelania na životnú úroveň dieťaťa

(Skúsenosti z vybavovania podnetov verejným ochrancom práv)

SPIŠIAKOVÁ, T.*

Základná myšlienka dohovoru je, že **detstvo** (dieťa) ako také má nárok na osobitnú starostlivosť a pomoc a rodina ako základná jednotka spoločnosti musí mať nárok na ochranu a takú pomoc, aby mohla bezo zbytku plniť svoju úlohu v spoločnosti a v **prospech dieťaťa**. Najmä v záujme jeho harmonického rozvoja musí vyrastať v rodinnom prostredí najmä v atmosfére šťastia, lásky a porozumenia a samozrejme majúc týmto aj na zreteli, že dieťa musí byť pripravené žiť v spoločnosti vlastným životom. Na základe takto definovanej myšlienky sú všetky práva dieťa tak upravené, aby tento účel splnili. Vymenujem len niektoré príkladne: každé dieťa má právo na život, dieťa by nemalo byť oddelené od svojich rodičov, proti ich vôli iba v tom prípade ak by o tom rozhodli príslušné orgány a bolo by to v prospech dieťaťa. Už pri narodení dieťaťa by malo byť známe meno dieťaťa, meno obidvoch rodičov, v prípade ak rodičia dieťaťa žijú oddelene má dieťa právo stýkať sa s obidvomi rodičmi, **dieťa má právo na primeranú životnú úroveň** a ďalšie iné práva dotýkajúce ochrany zdravia, **práva na vzdelanie** a iné.

Ako teda súvisí právo na vzdelanie s právom na primeranú životnú úroveň? Keď sa zamyslíme na týmto problémom hlbšie zistíme, že v konečnom dôsledku vzdelanie ako také a teda aj vzdelanie dieťaťa určuje jeho životnú úroveň do budúca. Dieťa a najmä malé dieťa nevie posúdiť dôsledky, ktoré preňho vyplývajú v prípade keď jeho právo na vzdelanie je nerealizované rodičmi alebo jedným z rodičov. Tieto moje slová vychádzajú zo skúseností, ktoré sme získali pri riešení podnetov, s ktorým sa na verejného ochrancu práv obrátili občania.

Vo svojom vystúpení sa budem venovať dvom prípadom, ktorých obsah bol viac menej totožný. Deti nenavštevovali povinnú školskú dochádzku. V prvom prípade to bolo z dôvodu nesúhlasu s metodikou vyučovania, kvalitou a objemom učiva, a v neposlednom rade ako aj vzdialenosťou školského zariadenia. Z tohto dôvodu rodičia dieťaťa začali vykonávať domáce vzdelávanie. Nakoľko dieťa nenavštevovalo základnú školu bol v danom prípade nariadený dohľad príslušným orgánom verejnej správy. Rodičia dieťaťa sa domnievali, že v prípade ich dieťaťa dochádza k porušeniu jeho práv a mylne si vysvetľovali niektoré ustanovenia Dohovoru o právach dieťaťa ako aj Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Druhý prípad je obsahovo viac menej totožný s predchádzajúcim. Dieťa je tak isto vyučované doma, vychováva ho len otec, matka dieťaťa zomrela. Vzhľadom na zdravotný stav dieťaťa ako aj filozofické presvedčenie rodičov, ktoré smerovalo najmä na kvalitu študijných osnov a metodiku vyučovania nebolo dieťa zaradené do povinnej školskej dochádzky v zmysle platnej právnej úpravy. Rodičia dieťaťa sa odsťahovali na určité obdobie mimo miesta svojho trvalého bydliska, jedno obdobie sa zdržiavali aj v mieste bydliska podávateľa podnetu, ktorého som

* JUDr. Taťana Spišiaková, Kancelária verejného ochrancu práv, Bratislava

spomenula v prvom prípade. Na základe prešetrenia situácie úradom práce sociálnych vecí a rodiny bolo vznesené obvinenie z trestného činu ohrozovania mravnej výchovy mládeže podľa ustanovenia § 217 Trestného zákona z toho dôvodu, že dieťa nenavštevuje povinnú školskú dochádzku. V tomto období sa na nás otec dieťaťa obrátil a žiadal verejného ochrancu práv o pomoc.

Podstata obidvoch prípadov je zhodná, deti nenavštevujú povinnú školskú dochádzku, absolvujú domáce vzdelávanie, filozofické presvedčenie rodičov je kritické k formám a spôsobom vykonávania povinnej školskej dochádzky. Domnievajú sa, že vyučovaním v domácich podmienkach poskytnú svojim deťom adekvátne vzdelanie a príprava pre ich budúci život je aspoň na takej istej úrovni ako keby im bola poskytovaná v školskom zariadení, v ktorom sa takáto školská výučba vykonáva.

Podľa znenia článku 2 Dodatkového Protokolu Dohovoru (Právo na vzdelanie) – *„nikomu sa nesmie odoprieť právo na vzdelanie. Pri výkone akýchkoľvek funkcií v oblasti výchovy a výučby, ktoré štát vykonáva, bude rešpektovať právo rodičov zabezpečiť túto výchovu a vzdelanie v zhode s ich vlastným náboženským a filozofickým presvedčením.“*

Pre Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu (ďalej len „Súd“) zo štruktúry článku 2 Dodatkového protokolu č. 1 Európskeho dohovoru vyplynulo, že **tento článok tvorí jeden celok, v ktorom dominuje prvá veta.** Tým, že zaväzuje zmluvné štáty k tomu, aby **neodopreli nikomu právo na vzdelanie, umožňuje každému právo na prístup k vzdelávacím inštitúciám existujúcim v danej dobe.** Dovolím si v tejto súvislosti odvolať sa aj na doc. Jána Sváka, ktorý na základe analýzy súvisiacej judikatúry vyčlenil **tri súčasti tohto práva** (nakoľko ide o členenie, ktoré mi umožňuje podrobnejšie tieto prípady analyzovať):

1. **právo v podobe zákazu pre štát zasahovať do výkonu tohto práva tak, že by sa jeho zásahom fakticky výkon tohto práva odoprel**
2. **právo na výber akýchkoľvek foriem výchovy a výučby, pričom štát je povinný zaručiť toto právo v rozsahu svojich možností** (čo znamená, že nemusí zabezpečiť pre každého také vzdelanie, aké si sám vyberie)
3. **právo rodičov na rešpektovanie ich náboženského a filozofického presvedčenia pri výchove a vzdelávaní ich detí**

Súd (resp. v minulosti Komisia) sa zaoberal vo svojej judikatúre najmä prípadmi, v ktorých bolo namietané porušenie tretieho vyššie uvedeného bodu (právo rodičov na rešpektovanie ich náboženského a filozofického presvedčenia pri výchove a vzdelávaní ich detí) - v sťažnosti č. 10233/83 (Décisions et rapports č. 37) Komisia konštatovala, že **článok 2 Dodatkového protokolu č. 1 Európskeho dohovoru nezaručuje rodičom absolútne právo vzdelávať svoje deti v zhode s ich náboženským a filozofickým presvedčením, ale len právo na rešpektovanie tohto presvedčenia.** V prípade Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen c. Dánsko (zo 7. decembra 1976, Annuaire, č. 23) navyše Súd vyslovil názor, z ktorého možno vyvodíť záver, že vypracovanie študijných plánov a učebných osnov je predovšetkým vecou zmluvných štátov. **Ustanovenie druhej vety článku 2 Dodatkového protokolu Európskeho Dohovoru nedáva rodičom právo vznášať námietky proti učebným osnovám, lebo tie by sa potom stali nerealizovateľnými.** Z tohto pohľadu

je zrejme **neoprávnená** požiadavka o rešpektovanie práva na vzdelávanie týchto detí v domácom prostredí z dôvodu, že rodičia nesúhlasia s objemom učiva a formou vzdelávania, akú vo svojej sieti zabezpečuje štát. Toto stanovisko navyše podporuje i ďalší názor Súdu, podľa ktorého rodičom v takomto prípade nie je štátom upreté právo objasniť a poučiť svoje deti, v súlade s ich postavením ako prirodzených „vzdelávateľov“ svojich detí, a to v jednej línii s ich náboženským a filozofickým presvedčením.

Inou otázkou je v tejto súvislosti posúdenie porušenia práva na vzdelanie z dôvodu jeho geografickej nedostupnosti. Podávateľ uviedol, že deti sú v záujme realizácie práva na vzdelanie nútené prekonávať veľké vzdialenosti, v čom podľa názoru podávateľa podnetu možno vidieť porušenie vyššie citovaného princípu, podľa ktorého **je štát povinný zabezpečiť prístup k vzdelávacím inštitúciám existujúcim v danej dobe**. Pojem „prístup“ ku školským zariadeniam však v sebe **neobsahuje záväzok štátu zabezpečiť presun do školského zariadenia**, je ho skôr potrebné vykladať tak, že štát neurčuje také podmienky administratívneho charakteru (resp. tiež diskriminačného charakteru – ako vylúčenie prístupu k základnému vzdelaniu na základe určitej charakteristiky, napr. rasy), ktoré by v konečnom dôsledku v „prístupe“ k vzdelávacej inštitúcii bránili.

Verejný ochranca práv sa nepriklonil k názoru, že nezabezpečením alternatívy domáceho vzdelávania zo strany štátu pre tento účel, dochádza k porušeniu práva na vzdelanie. Ako už bolo uvedené odvolávajú sa na judikatúru Súdu, **právo rodičov zabezpečovať výchovu a vzdelanie ich detí v zhode s ich vlastným náboženským a filozofickým presvedčením** nie je možné nadradiť právu na vzdelanie, nakoľko článok 2 Dodatkového protokolu tvorí jeden celok. Pozitívnu správou pre týchto rodičov bude v tejto súvislosti zrejme informácia, podľa ktorej v novopripravovanej právnej úprave v oblasti základného a stredného školstva bude podľa podanej informácie z Ministerstva školstva Slovenskej republiky takáto výnimka navrhnutá. Jej konkrétna podoba a prijatie však závisí od výsledkov legislatívneho procesu.

V súvislosti s ďalšími námietkami uvedených podávateľov o porušovaní ustanovení Dohovoru o právach dieťaťa, konkrétne článku 29 ods. 1, podľa ktorého „Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, sa zhodujú, že výchova dieťaťa má smerovať k: a) rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania a rozumových aj fyzických schopností v čo najširšom objeme...“ uvádzam, že uvedené ustanovenie nemožno vytrhávať z kontextu celého znenia Dohovoru, najmä však s prihliadnutím na ustanovenie odseku 2 citovaného článku, podľa ktorého „Žiadna časť článku 29 a článku 28 sa nesmie vykladať spôsobom obmedzujúcim slobodu jednotlivcov a organizácií zriaďovať a riadiť výchovné inštitúcie. Za všetkých okolností je však potrebné zabezpečiť dodržiavanie princípov ustanovených v odseku 1 článku 29 Dohovoru a podmienok, aby vzdelanie poskytované týmito inštitúciami zodpovedalo **minimálnym štandardom ustanoveným štátom**“.

Záujem na povinnej školskej dochádzke (v zmysle jej plnenia formou „dochádzania“ do školy) prejavili nepochybné aj samotné zmluvné štáty Dohovoru, čo možno vyvodiť zo znenia ustanovenia článku 28 Dohovoru o právach dieťaťa – „Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú **právo dieťaťa na vzdelanie**

a s cieľom postupného uskutočňovania tohto práva a na základe rovných možností najmä: a) **zavádzajú pre všetky deti** bezplatné a **povinné základné vzdelanie** a e) prijímajú **opatrenie na podporu pravidelnej školskej dochádzky** a na zníženie počtu tých, ktorí školu nedokončia.“

Tento medzinárodný záväzok kopíruje i Ústava Slovenskej republiky vo svojom ustanovení článku 42 ods. 1, podľa ktorého „Každý má právo na vzdelanie. Školská dochádzka je povinná. Jej dĺžku po vekovú hranicu ustanoví zákon.“ Odvolanie sa na zákonnú úpravu má význam v spojení s ustanovením článku 51 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého „Domáhať sa práva uvedeného v článku 42 možno len v medziach zákonov, ktoré tieto ustanovenia vykonávajú.“

Záverom môjho vystúpenia mi dovoľte ešte uviesť niekoľko ďalších problémov, ktoré môžu nastať v prípade ak domáce vyučovanie bude umožnené aj našom právnom poriadku. Jedným z prvých je otázka, či dokážu rodičia zabezpečiť deťom vhodnú formu vyučovania v prípadoch keď nemajú adekvátne vzdelanie, najmä v prípade ak nemajú potrebnú pedagogickú prax? Nebude to mať dopad na ďalšie uplatnenie tohto dieťaťa v praxi? Dokáže splniť takto pripravované dieťa podmienky pre ďalšie štúdium?

Dieťa, ktoré bude vzdelávané formou domáceho vzdelávania bude viac menej izolované od svojich rovesníkov, nebude mať možnosť kontaktovať sa s ostatnými deťmi, bude takmer stále len v jednom a tom istom prostredí. Môže dôjsť k určitej sociálnej izolácii od ostatného kolektívu. Právna úprava, aj keď bude riešiť problematiku domáceho vzdelávania v záujme dieťa nemusí byť realizovaná v záujme dieťaťa, ale niekedy len v záujme rodiča.

Realizácia práva na vzdelanie postihnutých detí v Slovenskej republike

NAVRÁTIL, D. •

Vývoj práv dieťaťa z pohľadu medzinárodnej právnej úpravy môžeme datovať od roku 1924. Ženevská deklarácia práv dieťaťa upravila pre potreby postihnutých detí zvláštnu starostlivosť o dieťa. Potreba zvláštnej starostlivosti o dieťa bola neskôr upravená v Deklarácii práv dieťaťa, ktorá bola prijatá Spojenými národmi v roku 1959. Zároveň bola uznaná v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach (čl. 23 a 24), v Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (čl. 10). Posledným dokumentom, ktorý komplexne spracoval a upravil potrebu zvláštnej starostlivosti bol Dohovore o právach dieťaťa prijatý valným zhromaždením Spojených národov 20. novembra 1989, ktorý Slovenská republika ratifikovala 7. januára 1991 a nadobudol platnosť dňom 6. februára 1991.

Potreba zabezpečenia osobitnej starostlivosti o deti bola deklarovaná aj vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv Spojených národov, kde je zdôraznené, že rodina ako základná jednotka spoločnosti a prirodzené prostredie pre rast a blaho všetkých svojich členov a predovšetkým detí, musí mať nárok na potrebnú ochranu a pomoc, aby mohla bezo zvyšku plniť svoju úlohu v spoločnosti.

V Dohovore o právach dieťaťa (ďalej len „Dohovor“), sa potreba zabezpečenia zvláštnej starostlivosti o dieťa premietla do článku 23 POSTIHNUTÉ DETI, z ustanovenia ktorého vyplýva, že postihnuté dieťa má právo na osobitnú starostlivosť, vzdelanie a prípravu, aby mohlo dosiahnuť čo najväčšiu samostatnosť a aby mohlo viesť plnohodnotný život v spoločnosti v závislosti od rozsahu existujúcich zdrojov.

V článku Dohovoru 28 VZDELÁVANIE je v náväznosti na uvedenú osobitnú starostlivosť postihnutého dieťaťa upravené právo na vzdelanie a povinnosť každého štátu zabezpečiť, aby bolo základné vzdelanie bezplatné a povinné, podporovať rôzne formy stredného vzdelania dostupného pre každé dieťa a sprístupniť vysokoškolské vzdelanie pre všetkých podľa kapacity.

Slovenská republika potrebu zabezpečenia osobitnej starostlivosti o deti uvedenú Dohovore o právach dieťaťa a ostatných jej medzinárodných záväzkov realizuje v Ústave Slovenskej republiky úpravou v čl. 38, kde ustanovuje osobitnú ochranu ženy, mladistvých a osoby zdravotne postihnuté a najmä článkom 42, kde ustanovuje právo na vzdelanie pre každého, ako aj povinnosť základnej školskej dochádzky.

Výkon práv vyplývajúcich z čl. 38 a čl. 42 ústavy je upravený ustanovením čl. 51 ods. 1 ústavy, ktorým je možnosť domáhať sa týchto práv viazaná na ich zákonnú úpravu. Jej právny rámec tvoria zákony upravujúci vzdelávanie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v špeciálnych školách, ktorým ich postihnutie alebo intelektové nadanie nedovoľuje vzdelávať sa v ostatných školách. Všeobecnú úpravu špecializovaného školstva v Slovenkej republike

• JUDr. Drahoš Navrátil, Kancelária verejného ochrancu práv, Bratislava

obsahuje zákon č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon) (ďalej len „zákon“). Podrobnosti upravuje vyhláška Ministerstva školstva, mládeže a športu Slovenskej republiky č. 212/1991 Zb. o špeciálnych školách (ďalej len „vyhláška“).

Paragrafom 3 školského zákona sa žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, to jest:

- žiakom s mentálnym, sluchovým, zrakovým alebo telesným postihnutím,
- žiakom zdravotne oslabeným a chorým,
- žiakom s narušenou komunikačnou schopnosťou,
- žiakom s autizmom,
- žiakom s vývinovými poruchami učenia alebo správania,
- žiakom s ťažkým mentálnym postihnutím umiestneným v domovoch sociálnych služieb,
- žiakom s poruchami psychického alebo sociálneho vývinu a
- žiakom intelektovo nadaným,

poskytuje vzdelanie zodpovedajúce ich individuálnym schopnostiam špeciálnymi formami a metódami zodpovedajúcimi ich postihnutiu alebo intelektovému nadaniu v sústave škôl, ktorú tvoria špeciálne základné školy, špeciálne stredné školy, praktická škola a odborné učilišťa

Špeciálne základné školy

Špeciálne základné školy, podľa § 29 zákona, poskytujú žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, okrem žiakov s mentálnym postihnutím, výchovu a vzdelávanie spôsobom primeraným ich postihnutiu alebo intelektovému nadaniu; zriaďujú sa spravidla ako **školy pre jeden druh postihnutia alebo nadania**. Dokladom o získanom vzdelaní je **vysvedčenie**, v ktorom sa neuvádza vnútorná diferenciacia špeciálnej základnej školy.

V špeciálnych základných školách sa vzdelávanie uskutočňuje diferencovane podľa stupňa postihnutia alebo intelektového nadania žiaka.

Pre žiakov s mentálnym postihnutím a žiakov s viacerými chybami v kombinácii s mentálnym postihnutím sa zriaďujú špeciálne základné školy; obsah vzdelávania v týchto školách je prispôsobený stupňu postihnutia žiakov a na základe týchto stupňov je špeciálna základná škola vnútorne diferencovaná.

V špeciálnej základnej škole pre žiakov s mentálnym postihnutím sa vzdelávajú žiaci s takými rozumovými nedostatkami, pre ktoré sa nemôžu úspešne vzdelávať v základnej škole a ani v iných špeciálnych základných školách, a žiaci, ktorí sú schopní osvojiť si aspoň niektoré prvky vzdelania. Dokladom o získanom vzdelaní je vysvedčenie, v ktorom sa uvádza vnútorná diferenciacia špeciálnej základnej školy.

Špeciálne stredné školy

Špeciálne stredné školy poskytujú žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktorí sa nemôžu vzdelávať v riadnych školách, výchovu a vzdelávanie spôsobom primeraným ich postihnutiu alebo intelektovému

nadaniu. Vnútorne sa diferencujú podľa druhu postihnutia alebo intelektového nadania žiakov, na ktoré sú zamerané. V špeciálnych stredných školách a odborných učilištiach sa vykonáva aj ďalšie vzdelávanie postihnutých.

Špeciálne stredné školy sa členia na tieto druhy; stredné odborné učilištia, gymnáziá a stredné odborné školy (§ 30).

Praktická škola

Praktická škola poskytuje **vzdelávanie a prípravu na jednoduché pracovné činnosti** žiakom s **mentálnym postihnutím**, ktorí skončili základnú špeciálnu školu a neboli prijatí do odborného učilišťa alebo špeciálneho učilišťa, prípadne nezvládli jeho vzdelávací obsah.

Praktická škola pripravuje žiakov na život v rodine, na sebaobsluhu a praktické práce v domácnosti a zacvičuje ich na vykonávanie práce tak, aby mohli vykonávať jednoduché pracovné činnosti pod dohľadom.

Príprava v praktickej škole trvá jeden rok, dva alebo tri roky. Dokladom o skončení vzdelávania v nej je **záverečné vysvedčenie**.

Odborné učilište

Odborné učilište poskytuje odbornú prípravu v učebných odboroch s **upravenými učebnými plánmi** (§ 32).

Odborné učilište pripravuje na **výkon povolání** zodpovedajúcich príslušnému učebnému odboru. Príprava trvá **jeden až tri roky**. Príprava na odbornom učilišti sa ukončuje úspešným vykonaním **záverečnej skúšky**.

Odborné učilište môže tiež poskytovať prípravu na výkon jednoduchých činností žiakov, ktorí sú schopní samostatne pracovať, ale ktorých pracovné a spoločenské uplatnenie musia usmerňovať iné osoby.

Do odborného učilišťa sa prijímajú **žiaci s mentálnym postihnutím**, ktorí **skončili 9. ročník** v školách podľa tohto zákona alebo **povinnú školskú dochádzku**.

Zákon upravuje aj **školskú integráciu** žiakov špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Formy školskej integrácie (§ 32a) sú:

- integrácia v **špeciálnych triedach**, pri ktorej sa žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami vzdelávajú v základnej škole alebo strednej škole v samostatných triedach. Časť vyučovania sa môže uskutočňovať v triede spoločne s ostatnými žiakmi školy; na vyučovaní sú prítomní učitelia oboch tried. Niektoré vyučovacie predmety môže žiak absolvovať mimo špeciálnej triedy,
- **individuálna integrácia**, pri ktorej sú žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami zaraďovaní do tried a výchovných skupín s ostatnými žiakmi školy a sú vzdelávaní podľa individuálneho výchovno-vzdelávacieho programu, pričom učebné osnovy a výchovné postupy sú prispôsobené ich potrebám.

Zriaďovanie a zrušovanie špeciálnych škôl

Špeciálne školy sa zriaďujú a zrušujú, v zmysle § 2 vyhlášky, podľa siete špeciálnych škôl určenej Ministerstvom školstva pre **najmenej desať žiakov** a **zrušujú** sa, ak klesne počet žiakov **pod osem**. V odôvodnených prípadoch možno školu ponechať v prevádzke aj pri nižšom počte žiakov. Triedu možno zriadiť pre najmenej štyroch žiakov.

Pre **zmyslovo postihnutých žiakov** sa zriaďujú tieto školy:

- pre **sluchovo postihnutých** žiakov základná škola pre sluchovo postihnutých, stredné odborné učilište pre sluchovo postihnutú mládež, gymnázium pre sluchovo postihnutú mládež, stredná odborná škola pre sluchovo postihnutú mládež,
- pre **zrakovo postihnutých** žiakov základná škola pre slabozrakých, základná škola pre nevidiacich, základná škola pre žiakov so zvyškami zraku, základná škola pre nevidiacich, stredné odborné učilište pre zrakovo postihnutú mládež, gymnázium pre zrakovo postihnutú mládež, stredná odborná škola pre zrakovo postihnutú mládež, konzervatórium pre zrakovo postihnutú mládež, stredná odborná ladičská škola pre zrakovo postihnutú mládež.

Pre žiakov s **narušenou komunikačnou schopnosťou** sa zriaďuje základná škola pre žiakov s chybami reči a základná škola pre nehovoriacich.

Pre **telesne postihnutých** žiakov sa zriaďuje základná škola pre telesne postihnutých, stredné odborné učilište pre telesne postihnutú mládež, gymnázium pre telesne postihnutú mládež, stredná odborná škola pre telesne postihnutú mládež; tieto školy sa zriaďujú tiež pri ústavoch sociálnej starostlivosti.

Pre **mentálne postihnutých** žiakov sa zriaďuje osobitná škola, pomocná škola a odborné učilište.

Pre **zmyslovo a telesne postihnutých** žiakov a pre žiakov s **narušenou komunikačnou schopnosťou, ktorí sú tiež mentálne postihnutí**, sa zriaďujú **školy pre mládež s viacerými chybami**, a to: osobitná škola pre sluchovo postihnutých, pomocná škola pre sluchovo postihnutých, odborné učilište pre sluchovo postihnutú mládež, osobitná škola pre slabozrakých, osobitná škola pre žiakov so zvyškami zraku, osobitná škola pre nevidiacich, pomocná škola pre zrakovo postihnutých, odborné učilište pre zrakovo postihnutú mládež, osobitná škola pre žiakov s chybami reči, osobitná škola pre nehovoriacich, osobitná škola pre telesne postihnutých, pomocná škola pre telesne postihnutých, odborné učilište pre telesne postihnutú mládež (§ 4).

Použitá literatúra :

DRGONEC, J.: Základné práva a slobody Ústavy Slovenskej republiky
KRÁL, J.: Ľudské práva v Slovenskej republike

Transformácia výkonu ústavnej výchovy v detských domovoch

KUŠNIEROVÁ, V. *

Článok 27 ods. 1 Dohovoru o právach dieťaťa ustanovuje, že štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú právo každého dieťaťa na životnú úroveň nevyhnutnú pre jeho telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj. Zabezpečiť pre dieťa túto životnú úroveň majú predovšetkým rodičia dieťaťa v podmienkach vytvorených konkrétnym štátom. Vo svojom príspevku sa však chcem sústrediť na prípady, kedy rodičia nie sú schopní sa o svoje deti postarať a kedy nastupuje náhradná rodinná starostlivosť. Konkrétne by som sa chcela zamerať na zmeny v starostlivosti poskytovanej v detských domovoch v súvislosti s transformáciou výkonu ústavnej výchovy v detských domovoch.

Vláda Slovenskej republiky uznesením č. 837/2002 schválila Národný akčný plán pre deti. Národný akčný plán pre deti predstavuje dokument, ktorým spoločnosť deklaruje záujem na napĺňaní a ochrane práv detí. Jednou z úloh tohto dokumentu je zabezpečiť transformáciu detských domovov tak, aby bola zabezpečená náležitá úroveň a kvalita poskytovanej starostlivosti deťom v detských domovoch, nakoľko detské domovy internátneho typu mali v tejto oblasti určité nedostatky.

Transformácia detských domovov zahŕňa transformáciu výchovných podmienok, transformáciu personálnej štruktúry, transformáciu priestorových podmienok a transformáciu hospodársko - ekonomických podmienok. Celá transformácia detských domovov má smerovať k tomu, aby sa prostredie detského domova čo najviac podobalo prirodzenému rodinnému prostrediu a aby dieťa, po opustení detského domova bolo pripravené na samostatný život. Podstatou tejto transformácie je snaha, aby sa výchovný systém v detských domovoch vytváral na základe individuálneho prístupu k jednotlivému dieťaťu. Taktiež je dôležité klásť dôraz na prípravu profesionálnych rodičov a vychovávateľov určených pre jednotlivé samostatné skupiny. Nemožno zabúdať ani na to, že je potrebné zapojiť dieťa do každodennej starostlivosti o domácnosť, aby bolo schopné zvládať každodenné činnosti ako sú nákupy či príprava stravy a aby sa jeho život čo najviac podobal životu v rodine. Uvedené bolo oveľa ťažšie zabezpečiť v domovoch internátneho typu, ale v profesionálnej rodine alebo samostatnej skupine by sa dieťa mohlo aktívnejšie podieľať na každodennom chode domácnosti.

Internátne detské domovy vo veľkej miere charakterizujú budovy veľkej kapacity prispôbené kolektívnej forme výchovy a starostlivosti, v rámci ktorej často absentuje príprava dieťaťa na samostatný život. Podpora transformácie detských domovov na modely, ktoré sa približujú prirodzenej rodine sa uskutočňuje i zmenami priestorových podmienok bytového charakteru. Samostatné skupiny je lepšie umiestňovať do samostatných bytových jednotiek. Výchova by mala byť oveľa účinnejšia a efektívnejšia v menšej skupine a v menšom priestore. Optimálne sú jedna až štyri samostatné skupiny v jednej budove. Najvýhodnejšie je zrejme umiestnenie samostatnej skupiny v samostatnom rodinnom dome. Deti majú možnosť týmto

* Mgr. Veronika Kušnierová, Kancelária verejného ochrancu práv, Bratislava

spôsobom sa zúčastňovať života komunity konkrétnej obce či časti mesta. A zároveň nie sú izolované od ostatných členov komunity.

V tejto súvislosti by som rada spomenula, že aj verejný ochranca práv sa v rámci svojej činnosti stretol s problematikou transformácie detských domovov, konkrétne priestorovou transformáciou. Ide o prípad, kedy obyvatelia obce nesúhlasia a protestujú proti tomu, aby v ich susedstve, v rodinnom dome, bola umiestnená samostatná skupina s deťmi z detského domova. Týchto prípadov je nepochybne viac. Tento odpor spoločnosti niekedy pramení aj z toho, že často ide o deti z rómskych rodín, deti s výchovnými problémami či deti, ktoré sú mentálne postihnuté. Nemožno však zabúdať, že aj integrácia detí v spoločenskom prostredí je jedným z dôležitých faktorov pre ich zdravý vývin a dôslednú prípravu na ich samostatný život.

Z uvedených skutočností vychádzajú aj legislatívne zmeny v právnej úprave poskytovania starostlivosti v detských domovoch. Do 1. septembra 2005 bola základná právna úprava detských domovov obsiahnutá v zákone č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov. Išlo predovšetkým o detské domovy internátneho typu. Už zákon o sociálnej pomoci však umožňoval poskytovanie starostlivosti v rodinách na profesionálne vykonávanie náhradnej starostlivosti v tzv. „profesionálnej náhradnej rodine“, ktoré poskytujú deťom starostlivosť a výchovu vo vlastnom rodinnom prostredí mimo detského domova a v sieti samostatných skupín, ktoré poskytujú starostlivosť a výchovu blízku rodinnému prostrediu najmä so samostatným stravovaním a hospodárením s vyčleneným rozpočtom; samostatná skupina sa môže umiestniť v samostatnom byte alebo v rodinnom dome.

1. septembra 2005 nadobudol účinnosť zákon č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Uvedený zákon už umožňuje poskytovanie ústavnej starostlivosti, predbežných opatrení a výchovných opatrení v detskom domove len dvoma spôsobmi:

a) v profesionálnej rodine, ktorá môže vykonávať ústavnú starostlivosť, predbežné opatrenie alebo výchovné opatrenie v dome alebo v byte, ktoré sú vymedzenou časťou detského domova alebo vo vlastnom dome alebo vo vlastnom byte pre určený počet detí; suma poskytnutá detským domovom na úhradu výdavkov na dieťa alebo mladého dospelého v profesionálnej rodine je podľa veku dieťaťa a najviac vo výške trojnásobku sumy životného minima,

b) v samostatných diagnostických skupinách, ktoré vykonávajú odbornú diagnostiku, v samostatných skupinách alebo špecializovaných samostatných skupinách pre určený počet detí, so samostatným stravovaním, hospodárením a vyčleneným rozpočtom, zriadených v samostatnom dome, byte alebo vo vymedzenej časti detského domova; starostlivosť o deti v jednej skupine zabezpečujú vychovávatelia a ďalší zamestnanci detského domova.

Vykonávanie ústavnej starostlivosti, predbežného opatrenia a výchovného opatrenia v profesionálnej rodine má prednosť pred ich vykonávaním v samostatných skupinách a v špecializovaných samostatných skupinách.

Na základe uvedeného postupne dochádza k transformácii detských domovov internátneho typu na detské domovy, kde sa poskytuje starostlivosť v profesionálnych rodinách alebo samostatných diagnostických skupinách. § 100 ods. 6 zákona

č. 305/2005 Z. z. tiež ustanovuje, že zriaďovatelia detských domovov zabezpečia a utvoria podmienky v detských domovoch:

a) do 31. decembra 2006 tak, aby od 1. januára 2007 bolo každé dieťa do jedného roku veku zaradené po jeho umiestnení v detskom domove a diagnostickom pobyte v samostatnej diagnostickej skupine výlučne do profesionálnej rodiny s výnimkou dieťaťa, ktorého zdravotný stav vyžaduje osobitnú zvýšenú opateru a starostlivosť v špecializovanej samostatnej skupine,

b) do 31. decembra 2008 tak, aby od 1. januára 2009 bolo každé dieťa do troch rokov veku zaradené po jeho umiestnení v detskom domove a diagnostickom pobyte v samostatnej diagnostickej skupine výlučne do profesionálnej rodiny s výnimkou dieťaťa, ktorého zdravotný stav vyžaduje osobitnú zvýšenú opateru a starostlivosť v špecializovanej samostatnej skupine.

Postup pri transformácii výkonu ústavnej výchovy v detských domovoch, pri rozdeľovaní prostriedkov získaných zo štátneho rozpočtu SR v roku 2004 bol nasledovný:

MPSVR SR osloví listom úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré sú v zriaďovateľskej pôsobnosti voči detským domovom, aby požiadali detské domovy o predloženie projektov priamo na MPSVR SR, odbor starostlivosti o rodinu a deti. Neštátne subjekty (napríklad neštátne detské domovy, občianske združenia, nadácie, neziskové organizácie a ďalšie fyzické a právnické osoby pôsobiace v súlade so zákonom o sociálnej pomoci respektíve spĺňajúce podmienky MŠ SR na akreditáciu vzdelávacích činností), sa oslovujú na predloženie projektov na MPSVR SR prostredníctvom samosprávnych krajov. Špeciálne školy internátne sa na predloženie projektov spĺňajúcich podmienky transformácie výkonu ústavnej výchovy oslovujú prostredníctvom krajských školských úradov.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR prostredníctvom odbornej „Komisie“ rozhodne o poskytnutí finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu jednotlivým subjektom a zároveň dohliadne na účelnosť použitia uvedených finančných prostriedkov. V komisii sa nachádzajú zástupcovia Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a mimovládneho sektora.

Právo každého dieťaťa na životnú úroveň nevyhnutnú pre jeho telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj možno v podmienkach detského domova formou profesionálnej rodiny či samostatnej skupiny uplatňovať účinnejšie ako v detskom domove internátneho typu.

Nezhoda rodičov vo vyst'ahovaní dieťaťa do cudziny

KROPUCH, I. *

Jednou z mnohých praktických skúseností v rámci osobného kontaktu s ľuďmi, ktorý navštívili Kanceláriu verejného ochrancu práv so svojim trápením, či problémom, priamo súvisiacim s právami detí a ich ochranou, bol aj nasledovný prípad, kde v podstate išlo o otázku, aké právne možnosti a prostriedky ochrany a obrany má k dispozícii ten z rodičov, v prípade, ak sa druhý rodič rozhodne s maloletým dieťaťom vycestovať a odísť natrvalo do cudziny, nerešpektujúc pritom právo dotknutého rodiča vyjadriť svoje zásadné stanovisko voči takémuto konaniu, zasahujúcemu radikálnym spôsobom do právneho postavenia rodiča a jeho dieťaťa. Na margo ešte uvediem, že išlo o rodičov, ktorí neboli manželmi a navyše u nich nedošlo ani k úprave rodičovských práv a povinností súdom, tým spôsobom, že by došlo k zvereniu dieťaťa do starostlivosti jedného z týchto rodičov, keďže spolu nežili iba krátku dobu.

Východiskovým právnym základom pre posúdenie načrtnutej situácie je zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine, v platnom znení (ďalej len „zákon o rodine“), ktorý v ustanovení § 35, ohľadne nezhody rodičov o podstatných veciach súvisiacich s výkonom rodičovských práv a povinností, najmä o vyst'ahovaní maloletého dieťaťa do cudziny, o správe majetku maloletého dieťaťa, o štátnom občianstve maloletého dieťaťa, o udelení súhlasu na poskytovanie zdravotnej starostlivosti a o príprave na budúce povolanie, zakladá právomoc súdu, ktorý o takejto záležitosti rozhodne na návrh niektorého z rodičov. Obaja rodičia disponujú rodičovskými právami a povinnosťami, pričom jednou z imanentných súčastí týchto rodičovských práv a povinností, resp. jej charakteristikou, je stálosť, či sústavnosť, pri starostlivosti o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývoj maloletého dieťaťa.

V takomto konaní súd starostlivosti o maloleté deti posúdi predpoklady pre to, či možno rodičovi v otázke vyst'ahovania maloletého dieťaťa do cudziny vyhovieť. V konaní o umožnení vyst'ahovania **nerieši však súd otázku, ktorý z rodičov má lepšie schopnosti a možnosti dieťa vychovávať**, keďže tu nejde o úpravu výkonu rodičovských práv a povinností, ale o rozpor pri ich samotnom výkone. Rozhodovanie o nezhode takéhoto druhu medzi rodičmi maloletého dieťaťa neznamena, že by sa v tomto konaní muselo rozhodovať aj napr. o tom, komu bude dieťa zverené do výchovy; to by malo byť predmetom **samostatného** konania o úprave výkonu rodičovských práv a povinností, v rámci ktorého sa predovšetkým určuje, komu sa maloleté dieťa zverí do osobnej starostlivosti, kto ho bude zastupovať a spravovať jeho majetok, ako aj to, ako má rodič, ktorému nebolo maloleté dieťa zverené do osobnej starostlivosti, prispievať na jeho výživu, prípadne schváli dohodu rodičov o výške výživného. Súd zhodnotí, aké dôsledky na ďalší vývoj dieťaťa by malo prípadné vyst'ahovanie z hľadiska záujmov dieťaťa a v súlade so záujmami spoločnosti, z hľadiska výkonu práv a povinností rodičov a z hľadiska vzťahov medzi rodičmi a deťmi. Aby súd mohol zodpovedne vyriešiť nezhodu medzi rodičmi

* Mgr. Imrich Kropuch, Kancelária verejného ochrancu práv, Bratislava

v otázke, či môže dôjsť k trvalému vycestovaniu maloletého dieťaťa, musí sa zaoberať tým, aké dôsledky by malo vyhovenie takejto žiadosti pre výchovu a ďalší vývoj dieťaťa. V takomto konaní nejde o vyriešenie otázky, aké predpoklady má každý z rodičov na to, aby sa podieľal na výchove dieťaťa. Tu musí ísť o čo najpodrobnejšie zistenie toho, ako sa obidvaja rodičia za doterajšej úpravy výchovy a výživy dieťaťa na tejto výchove a starostlivosti o dieťa skutočne podieľali, aby bolo možné posúdiť, do akej miery by sa na výchove dieťaťa prejavilo, keby po súdnom vyhovení návrhu o jeho vystaňovanie zo Slovenska došlo k obmedzeniu existujúceho spoločného podieľania sa rodičov na starostlivosti a výchove. Súd by mal zistiť skutočný stav v otázke, ako sa vykonáva a zabezpečuje starostlivosť o dieťa, ako na citový, rozumový a mravný vývoj dieťaťa pôsobí terajšie prostredie, v ktorom dieťa vyrástlo a v ktorom žije, a ako by na dieťa v určitom veku a jeho zdarný vývoj pôsobila prípadná zmena tohto prostredia, aj keby naďalej zostalo vo výchove napr. matky.

Ako však má jeden z rodičov postupovať vtedy, ak druhý rodič bezprostredne hrozí odchodom do cudziny spolu s maloletým dieťaťom, bez ohľadu na rešpektovanie stanoviska dotknutého rodiča, pričom možnosť podať návrh na príslušný súd na vydanie predbežného opatrenia v danej veci nie je, vzhľadom na časovú tieseň, reálne.

V takomto prípade by mohol dotknutý rodič informovať Prezídium Policajného zboru, úrad hraničnej a cudzineckej polície, o hroziacom vystaňovaní svojho maloletého dieťaťa druhým rodičom, s ktorým prirodzene nesúhlasí. Možno si niektorý z Vás povedia, prečo by mal policajný zbor prihliadať k takejto informácii, resp. vyvodzovať z nej nejaké dôsledky.

Vychádzam však z toho, že v prípadoch, ak ide o zastupovanie maloletého dieťaťa v bežných veciach, nie je potrebné vyjadrenie druhého rodiča. Ak však ide o vec podstatnú, akou je napr. aj vycestovanie maloletého dieťaťa do cudziny v sprievode iba jedného z rodičov, je potrebné opýtať sa druhého rodiča, resp. vyžiadať si jeho stanovisko, či s takýmto úkonom zastupujúceho rodiča súhlasí a nie je pritom relevantné, či takýto rodičia žijú spolu alebo oddelene, či sú rozvedení, prípadne žijú v manželskom spoločenstve, alebo u ktorého z rodičov je dieťa, podľa rozhodnutia súdu, vo výchove. Rodič, ktorý odíde s maloletým dieťaťom do cudziny proti vôli druhého z rodičov, porušuje jeho rodičovské práva a naplňa tak skutkovú podstatu trestného činu poškodzovania cudzích práv podľa ustanovenia § 209 Trestného zákona. Vzhľadom na to, že odvezením dieťaťa do cudziny zároveň vykonáva svoje rodičovské práva, nemôže sa dopustiť trestného činu zavlečenia do cudziny podľa ustanovenia § 233 Trestného zákona, **pokiaľ voči dieťaťu**, schopnému prejavitiť svoju vôľu, nekoná s použitím násillia alebo lesti. Trestného činu zavlečenia do cudziny, ktorý je jedným zo závažných prípadov trestných činov proti slobode, sa dopustí ten, kto iného zavlečie do cudziny. Z gramatického výkladu použitých slov "zavlečie do cudziny" vyplýva, že páchatel' musí konať proti vôli poškodeného, t.j. dopraví ho do cudziny napr. s použitím násillia alebo lest'ou, prípadne proti vôli zákonného zástupcu, ak by útok páchatel'a smeroval proti osobe, ktorá by pre duševnú poruchu alebo vzhľadom na nízky vek nebola schopná sama si obstarat' svoje veci a ani zavlečeniu do cudziny sa brániť. Keby totiž poškodený, resp. jeho zákonný zástupca súhlasil s odchodom či vycestovaním za hranice štátu,

nemohol by tam byť poškodený zavlečený. Ak takýto rodič bude zadržaný na hraničnom priechode môže byť naplnená skutková podstata uvádzaných trestných činov v štádiu pokusu.

Preto je potom namieste, ak rodič preventívne oboznámi príslušné orgány Policajného zboru (úrad hraničnej a cudzineckej polície), úlohou ktorých je, v zmysle ustanovenia § 2 ods. 1 písm. b) a ods. 3 zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore, v znení neskorších predpisov, odhaľovať trestné činy a zisťovať ich páchatel'ov a v rozsahu tejto pôsobnosti plniť aj úlohy v oblasti prevencie, o svojom nesúhlase s vycestovaním svojho maloletého dieťaťa do cudziny, až dovtedy, pokiaľ o tejto nehode vo výkone rodičovských práv a povinností nerozhodne súd.

Vyššie rozvedený postup tzv. preventívnej ochrany rodičovských práv a povinností, či už formou návrhu na vydanie predbežného opatrenia, alebo relevantným informovaním úradu hraničnej a cudzineckej polície o nesúhlase s vycestovaním svojho maloletého dieťaťa, stráca na svojej efektívnosti, ak k vycestovaniu dieťaťa proti vôli rodiča už došlo.

Pri následnom riešení takto vzniknutej situácie prichádza na rad medzinárodná právna úprava, predovšetkým Dohovor o právach dieťaťa (oznámenie č. 104/1991 Zb.), tzv. Haagsky dohovor o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí (oznámenie č. 119/2001 Z. z.) a Európsky dohovor o uznávaní a výkone rozhodnutí týkajúcich sa starostlivosti o deti a o obnove starostlivosti o deti (oznámenie č. 366/2001 Z. z.).

Dohovor o právach dieťaťa zabezpečuje vo svojom ustanovení čl. 7 ods. 1, aby každé dieťa bolo registrované ihneď po narodení a má od narodenia právo na meno, právo na štátnu príslušnosť, a pokiaľ to je možné, právo poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť. V zmysle ustanovenia čl. 9 ods. 1 štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, zabezpečia, aby dieťa nemohlo byť oddelené od svojich rodičov proti ich vôli, ibaže príslušné úrady na základe **súdneho rozhodnutia** a v súlade s platným právom a v príslušnom konaní určia, že také oddelenie je potrebné v záujme dieťaťa. Také určenie môže byť nevyhnutné v niektorom konkrétnom prípade, napríklad, ak ide o zneužívanie, alebo zanedbávanie dieťaťa rodičmi, alebo ak rodičia žijú oddelene a treba **rozhodnúť** o mieste pobytu dieťaťa, súčasne v odseku 3 tohto článku Dohovor stanovuje, že štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú právo dieťaťa oddeleného od jedného alebo oboch rodičov udržiavať **pravidelné osobné kontakty** s oboma rodičmi, ibaže by to bolo v rozpore so záujmami dieťaťa. Ustanovenie čl. 11 ods. 1 Dohovoru zaväzuje zmluvné strany Dohovoru, k uskutočňovaniu opatrení na potieranie nezákonného premiestňovania detí do zahraničia a ich nenavracania späť.

Medzinárodnoprávnej úprave práve tejto problematiky sa venuje už spomínaný tzv. Haagsky dohovor o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí, ktorého cieľom je zabezpečiť **okamžitý návrat** detí, ktoré boli **neoprávnene premiestnené** do niektorého zmluvného štátu alebo sú v ňom zadržované, a zabezpečiť, aby opatrovnícke práva a práva styku podľa právneho poriadku jedného zmluvného štátu sa účinne dodržiavali v ostatných zmluvných štátoch. Za neoprávnené premiestnenie dieťaťa sa považuje, ak ide o porušenie

opatrovníckeho práva (t. j. práva týkajúceho sa starostlivosti o osobu dieťaťa, v zmysle nášho právneho poriadku sú to rodičovské práva a povinnosti) ktoré nadobudla osoba buď spoločne, alebo samostatne podľa právneho poriadku štátu (tzn. rodičia rodičovské práva a povinnosti nadobúdajú spoločne), na ktorého území malo dieťa svoj obvyklý pobyt bezprostredne pred premiestnením a v čase jeho premiestnenia sa toto právo aj skutočne vykonávalo buď spoločne, alebo samostatne, alebo by sa takto vykonávalo, ak by nedošlo k premiestneniu.

Ak teda dôjde k neoprávnenému premiestneniu do cudziny, resp. do zmluvného štátu dohovoru, dotknutá osoba, obvykle rodič, sa môže obrátiť so žiadosťou na ústredný orgán štátu obvyklého pobytu dieťaťa (na Slovensku je to Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže) alebo na ústredný orgán iného zmluvného štátu o pomoc pri zabezpečení návratu dieťaťa. Ústredný orgán štátu, na ktorého území sa dieťa nachádza, prijme všetky primerané opatrenia na dosiahnutie dobrovoľného vrátenia dieťaťa alebo zabezpečí prijatie takýchto opatrení. Ak príslušný justičný alebo správny orgán nevydá rozhodnutie do šiestich týždňov odo dňa začatia konania, žiadateľ alebo ústredný orgán dožiadaného štátu má právo na vlastný podnet alebo na požiadanie ústredného orgánu dožadujúceho štátu dostať vyjadrenie o dôvodoch omeškania. Ak bolo dieťa neoprávnené premiestnené alebo zadržané a v deň začatia konania pred justičným alebo správnym orgánom zmluvného štátu, v ktorom sa dieťa nachádza, neuplynula odo dňa neoprávneného premiestnenia alebo zadržania lehota jedného roka, nariadi príslušný orgán **okamžite návrat** dieťaťa. Okamžitý návrat dieťaťa nariadi tento orgán aj keď sa konanie začalo po uplynutí lehoty jedného roka, okrem prípadu, že sa preukáže, že dieťa sa už zžilo s novým prostredím.

Na strane druhej justičný alebo správny orgán dožiadaného štátu môže odmietnuť nariadiť návrat dieťaťa vtedy, ak zistí, že dieťa nesúhlasí s návratom, a ak dosiahlo vek a stupeň vospelosti, v ktorom je vhodné zohľadniť jeho názory, prípadne osoba ktorá nesúhlasí s jeho vrátením, preukáže, že osoba, ktorá mala dieťa v osobnej starostlivosti, v čase premiestnenia alebo zadržania opatrovnícke právo skutočne nevykonávala alebo že súhlasila, či následne sa zmierila s premiestnením alebo zadržaním, alebo existuje vážne nebezpečenstvo, že návrat by dieťa vystavil fyzickej alebo duševnej ujme alebo ho inak priviedol do neznesiteľnej situácie. Pri hodnotení týchto okolností justičné a správne orgány vezmú do úvahy informácie o sociálnom prostredí dieťaťa, ktoré poskytol ústredný orgán alebo iný príslušný orgán štátu obvyklého pobytu dieťaťa.

Aplikácia menovaného Haagskeho dohovoru na takéto, či obdobné, prípady je však možná len dovtedy pokiaľ dieťa nedovŕši 16 rokov.

Inštitút náhradného výživného v podmienkach Slovenskej republiky

SPIŠÁKOVÁ, V.*

Dohovor o právach dieťaťa v článku 27, životná úroveň, deklaruje právo dieťaťa na zabezpečenie životnej úrovne, primeranej jeho telesnému, duševnému, duchovnému, morálnemu a sociálnemu rozvoju, pričom prvoradá povinnosť zabezpečiť dieťaťu primeranú životnú úroveň majú jeho rodičia. Nie vždy takto deklarované právo je aj rodičmi skutočne naplnené, a to hlavne v tých prípadoch, ak v dôsledku rozpadu rodiny je jednému z rodičov súdom ustanovená povinnosť finančne prispievať na výživu svojho dieťaťa. Preto je povinnosťou štátu zabezpečiť, aby sa táto povinnosť mohla plniť.

Pomoc deťom v situáciách, keď si jeho rodičia, prípadne jeden z rodičov neplní svoju vyživovaciu povinnosť by mala byť prioritou modernej demokratickej spoločnosti. S problematikou zabezpečenia primeranej životnej úrovne detí, zvlášť detí z neúplných rodín sa Slovenská republika po legislatívnej stránke pokúsila vysporiadať tým, že zaviedla inštitút náhradného výživného. Prvýkrát to bolo na základe návrhu poslankyň Národnej rady Slovenskej republiky keď bol, napriek nesúhlasu vlády Slovenskej republiky, schválený zákon č. 245/2002 Z. z. o náhradnom výživnom a Fonde náhradného výživného. Zákon mal ambíciu riešiť problém spojený s faktickou nevyožiteľnosťou výživného a preniesť problémy s tým spojené na štát, pričom štát by zabezpečil a vyplatil z vlastných zdrojov výživné oprávneným osobám. Tento zákon mal však niekoľko vážnych nedostatkov, čo viedlo k jeho skorému zrušeniu. Medzi najviac vytykané nedostatky zákona patrilo nesúlad medzi zákonom o náhradnom výživnom a systémom riešenia hmotnej núdze osôb, ktoré sa v hmotnej núdzi ocitli okrem iného z dôvodu neplnenia vyživovacej povinnosti voči dieťaťu, upravené v zákone č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci. Zároveň prijatím tohto zákona nastal problém s kompetenciami orgánov štátnej správy, samosprávy, škôl a školských zariadení, ktorým zákon uložil nové povinnosti a úlohy. Zákon o náhradnom výživnom tiež vecne neriešil niektoré právne otázky, ako napríklad, nebolo zrejmé, či výplata náhradného výživného zahŕňa aj zaostané výživné, v akej sume a v akej mene sa môže oprávnená osoba domáhať náhradného výživného, akým spôsobom sa má vymáhať poskytnuté náhradné výživné od povinného, zvlášť zo zahraničia a pod. Otázky vzbudzovala aj možnosť Fondu náhradného výživného, ak nemohol vymôcť pohľadávku štátu za vyplatené náhradné výživné od povinného, podať na súd žalobu o určenie **prechodu vyživovacej povinnosti na predkov povinného** podľa zákona o rodine, pričom ak by súd rozhodol o prechode vyživovacej povinnosti, mohol fond vymáhať pohľadávku za vyplatené náhradné výživné na tých predkoch, na ktorých rozhodnutím súdu prešla vyživovacia povinnosť. Veľmi závažným problémom bola aj absencia ohraničenia maximálnej výšky náhradného výživného. Napriek krátkemu obdobiu účinnosti, od 1. novembra 2002 do 30. novembra 2002, požiadalo vyše 500 žiadateľov

* Mgr. Viktória Spišáková, Kancelária verejného ochrancu práv, Bratislava

o náhradné výživné, približne 100 žiadateľom sa vyhovel a počas 12 mesiacov im bolo náhradné výživné poskytované.

Myšlienka náhradného výživného poskytovaného štátom bola oživená poslancom Národnej rady Slovenskej republiky, Mgr. Róbertom Madejom, ktorý podal návrh zákona o náhradnom výživnom. Tento zákon Národná rada Slovenskej republiky dňa 30. júna 2004 prijala. V zbierke zákonov bol publikovaný pod číslom 452/2004 Z. z. a novelizovaný zákonom č. 613/2004 Z. z.

V čase prijímania tohto zákona boli voči jeho návrhu vznesené pripomienky ideologického, ako aj vecného charakteru, resp. námietky voči samotnej filozofii a potrebe prijatia tohto zákona. Za najzávažnejšie možno považovať pripomienku, podľa ktorej nie je systémovým riešením, ak sa problémy vzniknuté z dôvodu zdĺhavosti konania súdov, prípadne orgánov činných v trestnom konaní prenesú na iné inštitúcie a námietku, že sa prijatím tohto zákona opätovne vznesie dualita pri poskytovaní štátnej sociálnej dávky osobám, ktoré sa v nepriaznivej sociálnej situácii ocitli z dôvodu neplnenia výživného povinnou osobou, pričom túto situáciu už rieši zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi. Tento zákon, zákon o pomoci v hmotnej núdzi, však nerieši situáciu rodiča a dieťaťa odkázaného na jeho výživu, pokiaľ títo majú spoločný príjem v takej výške, že nespĺňajú podmienky podľa zákona o pomoci v hmotnej núdzi alebo ich príjem je vyšší ako súčet dávok a príspevkov ktoré by im podľa tohto zákona mohli byť vyplácané. Práve z tohto pohľadu sa prijatie zákona o náhradnom výživnom, ktorý ohraničuje príjem žiadateľa náhradného výživného a osôb spolu s ním posudzovaných na maximálne 2,2-násobok sumy životného minima žiadateľa a súm životného minima fyzických osôb spoločne s ním posudzovaných stretlo s radosťou, hlavne u spolkov a združení zaoberajúcich sa problematikou neúplných rodín, a u tých osôb, ktorých sa osobne alebo profesionálne týka problém nevyhovieľného výživného.

Návrh zákona o náhradnom výživnom však obsahoval aj také ustanovenia, ktoré aj napriek zásadným pripomienkam Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky neboli odstránené. Tak sa návrh zákona schválil v podobe, keď napr. § 3 ods. 1 písm. a) ako podmienku nároku na náhradné výživné ustanovoval, že platenie výživného nemožno zabezpečiť výkonom rozhodnutia v spojitosti s úpravou podľa odseku 3 toho istého paragrafu, že táto podmienka sa považuje za splnenú, ak **žadateľ podá návrh na výkon rozhodnutia najneskôr v deň podania žiadosti o náhradné výživné**. Tým zákon zaviedol fikciu, že výkon súdneho rozhodnutia nebude úspešný, čím bolo vylúčené využitie tej procesnej ochrany, ktorú poskytuje súd obom účastníkom v občianskom súdnom konaní. Navyše, schválená právna úprava v § 9 ods. 2 umožnila žiadateľovi požiadať o výplatu náhradného výživného aj za tri mesiace, predchádzajúce mesiacu, v ktorom bola žiadosť podaná. Závažnou bola aj nemožnosť príslušného úradu úplne odpustiť penále 25 % z poskytnutého náhradného výživného, iba zo sociálnych dôvodov odpustiť penále do času, kým dôjde k úprave sociálnych pomerov povinnej osoby.

Schválený návrh zákona sa tiež nevyrovnal s otázkou či sa náhradné výživné bude považovať za zákonný nárok, uplatnením ktorého je možné zabezpečiť si základné životné podmienky a pomôcť si v hmotnej núdzi podľa ustanovenia § 9 ods. 2 zákona č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi.

Vyššie spomínané nedostatky boli odstránené zákonom č. 613/2004 Z. z., a tak dnes platná právna úprava ako podmienky poskytnutia náhradného výživného, čo je suma poskytnutá štátom na zabezpečenie výživy oprávnenej osoby v prípade, ak si vyživovaciu povinnosť neplní povinná osoba, ustanovuje neplatenie výživného v plnej výške povinnou osobou v lehote a spôsobom tak, ako je upravená splatnosť jednotlivých splátok výživného právoplatným rozhodnutím súdu alebo súdom schválenou dohodou najmenej za tri po sebe nasledujúce mesiace od splatnosti poslednej splátky výživného a platenie výživného **nemožno zabezpečiť výkonom rozhodnutia počas najmenej troch mesiacov**, riadne plnenie povinnej školskej dochádzky oprávnenou osobou, trvalý pobyt oprávnenej osoby na území Slovenskej republiky (po poslednej novele Občianskeho súdneho poriadku súdy od 1. septembra 2005 vykonávajú už len rozhodnutia o výchove maloletých detí, a teda namiesto návrhu na súdny výkon rozhodnutia je potrebné podať návrh na vykonanie exekúcie u súdneho exekútora). Náhradné výživné sa poskytuje žiadateľovi vo výške určenej právoplatným rozhodnutím súdu alebo vo výške súdom schválenej dohody, najviac však vo výške 1,2-násobku sumy životného minima pre nezaopatrené dieťa určené osobitným predpisom, od 1. júla 2005 je to maximálne suma 2 580 Sk, pričom priemerná výška výživného určeného rozhodnutím súdu alebo súdom schválenej dohody je v Slovenskej republike 1 300 Sk mesačne.

Príjem žiadateľa a fyzických osôb, ktoré sa so žiadateľom spoločne posudzujú nesmie byť vyšší ako 2,2 násobok životného minima, čo je napr. u rodiča s dieťaťom 15 136 Sk, pri rodičovi s dvoma deťmi 19 866 Sk.

K žiadosti o náhradné výživné je žiadateľ povinný pripojiť doklady, ktorými preukáže splnenie podmienok na nárok na náhradné výživné. Náhradné výživné sa na základe právoplatného rozhodnutia úradu práce, sociálnych vecí a rodiny poskytuje mesačne pozadu, najskôr od prvého dňa v mesiaci, v ktorom žiadateľ podal žiadosť, pričom ak žiadateľ o to výslovne požiada, náhradné výživné sa poskytne aj za tri kalendárne mesiace predchádzajúce kalendárnemu mesiacu, v ktorom bola žiadosť podaná.

Zákon o náhradnom výživnom zároveň upravuje informačnú povinnosť jednak žiadateľa a povinnej osoby o zmene skutočností rozhodujúcich pre vyplácanie náhradného výživného tiež školy alebo zariadenia v ktorej si oprávnená osoba plní školskú dochádzku alebo sa pripravuje na svoje povolanie, ako aj samotného orgánu poskytujúcemu náhradné výživné, ktorý je povinný podať podnet orgánom činným v trestnom konaní na začatie trestného stíhania povinnej osoby za trestný čin zanedbania povinnej výživy, ak tak už neurobil oprávnený alebo žiadateľ a zároveň je povinný oznámiť súdu (resp. súdnemu exekútorovi) prechod nárokov oprávneného na výživné na štát.

Poskytnutím náhradného výživného nárok oprávnenej osoby na výživné prechádza na štát, pričom povinnej osobe poskytnutím náhradného výživného vzniká povinnosť zaplatiť štátu penále vo výške 25 % poskytnutého náhradného výživného. **Príslušný orgán môže na žiadosť povinného odpustiť zaplatenie penále za obdobie, počas ktorého sa povinná osoba preukázateľne nachádzala v hmotnej núdzi.**

Zákon č. 613/2004 Z. z. tiež odstránil dualitu v riešení sociálnej situácie osôb, ktoré sa dostali do hmotnej núdze tým, že si jeden z rodičov neplní svoju vyživovaciu

povinnosť a to tak, že novelizoval zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi. Zobral do úvahy existenciu zákona o náhradnom výživnom, ktorý má vo vzťahu k zákonu o pomoci v hmotnej núdzi postavenie *lex specialis*. Náhradné výživné sa stalo zákonným nárokom, ktorého uplatnením je možné zabezpečiť si základné podmienky a pomôcť si v hmotnej núdzi. Zároveň bol vypustený § 18, ktorý upravoval hmotnú núdzu osôb, ktoré sa v tejto situácii ocitli z dôvodu, že povinná osoba si neplní voči nezaopatrenému dieťaťu vyživovaciu povinnosť určenú právoplatným rozhodnutím súdu alebo súdom schválenou dohodou. Zmeny tiež nastali v preddavkovom priznávaní dávok, čo možno uskutočniť v prípade, ak sa začalo konanie o náhradnom výživnom.

Navrhovateľ zákona o náhradnom výživnom predpokladal dopad na štátny rozpočet vo výške 21,06 mil. Sk, predpokladaný počet žiadateľov na 1 500 osôb. Vymáhanie náhrady za poskytnuté náhradné výživné a penále odhadol v prvom roku na 10-15 % zo sumy z poskytnutého náhradného výživného, a to 2,34 mil. Sk. Pre rok 2006 a nasledujúce predpokladá, že dôjde k ustálenosti vymožiteľnosti pohľadávok na viac ako 20 %, avšak, v súvislosti so zvyšovaním priemerného výživného počas nasledujúcich rokov sa predpokladá, že dopady na štátny rozpočet budú približne rovnaké. Navrhovateľ tiež očakával, že priemerný počet 40 žiadateľov na jeden úrad práce, sociálnych vecí a rodiny bude možné vybaviť prostredníctvom využitia doterajších zamestnancov úradov a personálnych rezerv na úradoch.

Od účinnosti zákona prešiel iba krátky čas, preto si netrúfam zhodnotiť ako sa naplnili tieto predpoklady, faktom však ostáva, že inštitút náhradného výživného ako nesystémové riešenie problému nevyožiteľnosti výživného zabezpečuje poskytnutie financií pre nezaopatrené deti ihneď, v súlade s ich momentálnymi potrebami a bremeno administratívy, podávania rôznych žiadostí a návrhov prechádza na štát. Ako som už povedala, tento postup je síce nesystémový, ale, vzhľadom na to, že iné, systémové riešenie doteraz nebolo ponúknuté, je jediný možný. Pretože takto štát, ktorý už raz zlyhal pre nemohúcnosť svojich orgánov alebo bezzubosť zákonov preberá zodpovednosť za vyplácanie a následné vymáhanie toho práva na zabezpečenie životnej úrovne, ktoré deťom Dohovor o právach dieťaťa v článku 27 deklaruje.

Životná úroveň detí v súvislosti s vyživovacou povinnosťou rodičov a možnosťami vymáhania výživného

VINICKÁ, K.*

Vážené dámy a páni,

vo svojom príspevku by som chcela poukázať na problematiku životnej úrovne detí žijúcich v neúplných rodinách, v súvislosti s vyživovacou povinnosťou rodičov a to vo vzťahu k podnetom, ktoré najčastejšie verejný ochranca práv rieši.

Právo dieťaťa na životnú úroveň potrebnú pre jeho telesný, duševný, mravný a sociálny rozvoj zakotvuje najmä Dohovor o právach dieťaťa, prijatý Valným zhromaždením Spojených národov 20.novembra 1989 /ďalej len dohovor/. Dohovor v článku 27 ukladá rodičom, prípadne osobám starajúcim sa o deti, ale aj štátom – zmluvným stranám dohovoru, povinnosť zabezpečiť deťom životné podmienky nevyhnutné pre ich rozvoj, prijímať opatrenia za účelom poskytnutia pomoci a podpory vhodných programov.

Prvoradá povinnosť zabezpečiť deťom primeranú životnú úroveň je na rodičoch, avšak vytvorenie podmienok na to, aby sa táto povinnosť plnila a mohla plniť, má za úlohu štát.

Sústavná a dôsledná starostlivosť o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývoj maloletého dieťaťa je súčasťou rodičovských práv a povinností, ktoré upravuje zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Podrobnú úpravu vyživovacej povinnosti rodičov k deťom obsahuje ustanovenie § 62 a nasl. vyššie citovaného zákona. Plnenie vyživovacej povinnosti rodičov k deťom je povinnosť zákonná, ktorá trvá do času, kým deti nie sú schopné samé sa živiť. Ako vyplýva z príslušných ustanovení zákona o rodine, obaja rodičia sú povinní prispievať na výživu svojich detí podľa svojich schopností, možností a majetkových pomerov, pričom **dieťa má právo podieľať sa na životnej úrovni rodičov**. Pokiaľ sú rodičia dieťaťa schopní vzájomne sa dohodnúť na plnení si, okrem iných, aj vyživovacej povinnosti, zásah tretích osôb do ich rodičovských práv a povinností nie je potrebný.

Iná situácia však nastáva, keď jeden z rodičov detí je nútený obrátiť sa na príslušný súd s návrhom na určenie vyživovacej povinnosti druhému z rodičov – obvykle z dôvodu, že dohoda o plnení si vyživovacej povinnosti medzi rodičmi detí nie je možná.

Pri určení výživného prihliadne súd na odôvodnené potreby oprávneného, teda dieťaťa, ako aj na schopnosti, možnosti a majetkové pomery povinného. Na schopnosti, možnosti a majetkové pomery povinného prihliada súd aj vtedy, ak sa povinný vzdá bez dôležitého dôvodu výhodnejšieho zamestnania, zárobku, majetkového prospechu; rovnako prihliadne aj na neprimerané majetkové riziká, ktoré povinný na seba berie.

Nakoľko však, práve s ohľadom na rôznorodé zárobkové možnosti a schopnosti rodičov a na nevyhnutnosť zabezpečenia dostatočnej životnej úrovne

* JUDr. Katarína Vinická, Kancelária verejného ochranca práv, Bratislava

dieťaťa, prax ukázala nutnosť ustálenia minimálnej hranice vyživovacej povinnosti, zákon č. 36/2005 Z.z. v ustanovení § 62 v ods. 3 určuje, že každý rodič je povinný plniť svoju vyživovaciu povinnosť **v minimálnom rozsahu vo výške 30% zo sumy životného minima** na nezaopatrené neplnoleté dieťa alebo na nezaopatrené dieťa podľa osobitného zákona. Pri určení rozsahu vyživovacej povinnosti súd prihliada na to, ktorý z rodičov a v akej miere sa o dieťa osobne stará. Ak rodičia žijú spolu, prihliadne súd aj na starostlivosť rodičov o domácnosť. Rozsah vyživovacej povinnosti rodičov môže súd prípadne i schváliť ich dohodu o výške výživného.

Ak si rodič neplní svoju vyživovaciu povinnosť k deťom ani po jej určení súdnym rozhodnutím, druhý rodič, ktorý sa o deti osobne stará, má možnosť riešiť vec dvoma spôsobmi:

- v trestnoprávnom konaní: podaním trestného oznámenia z dôvodu zanedbania povinnej výživy v zmysle § 213 zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon, v ktorom zákonodarca určuje dobu trvania neplnenia si vyživovacej povinnosti najmenej tri mesiace v období dvoch rokov;
- v občianskoprávnom konaní: podaním návrhu na výkon rozhodnutia v zmysle ustanovenia § 251 ods. 1 zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok.

Možnosť riešenia vymáhania výživného je s účinnosťou od 1.9.2005 čiastočne zmenená, a to novelou Občianskeho súdneho poriadku, konkrétne ustanovením § 372m ods. 1 nasledovne: v konaniach o výkon rozhodnutia začatých do 31. augusta 2005 musí oprávnený podať do šiestich mesiacov od účinnosti tohto zákona návrh na vykonanie exekúcie podľa osobitného zákona a zároveň v tejto lehote oznámiť podanie návrhu na vykonanie exekúcie súdu, ktorý viedol výkon rozhodnutia.

Ustanovenie § 251 v ods. 1 dáva možnosť súdneho výkonu rozhodnutia už iba na rozhodnutia o výchove maloletých detí.

Podnety, ktoré najčastejšie verejný ochranca práv vo vzťahu k vyživovacej povinnosti rodičov k deťom a s tým bezprostredne súvisiacej životnej úrovne skúma, sa týkajú najmä možností vymáhania výživného výkonom rozhodnutia.

Podľa ustanovenia § 257 zákona č. 99/1963 Zb., nariadiť a uskutočniť výkon rozhodnutia možno len spôsobmi uvedenými v tomto zákone. Výkon rozhodnutia ukladajúceho zaplatenie peňažnej sumy / teda aj dlžného výživného/ možno uskutočniť zrážkami zo mzdy, prikázaním pohľadávky, predajom hnutel'ných vecí a nehnuteľností.

Ako vyplýva z podnetov doručených verejnemu ochrancovi práv, samotné rozhodnutie súdu o nariadení výkonu rozhodnutia /najmä zrážkami zo mzdy/ však ešte nezaručuje oprávnenej osobe, resp. zákonnému zástupcovi, uspokojenie pohľadávky. S ohľadom na pomerne nepriaznivú sociálnu situáciu povinných osôb, ako aj ich životnú úroveň, častým problémom je práve neúčinnosť nariadeného výkonu rozhodnutia z dôvodu, že povinná osoba v čase vydania rozhodnutia už nepracuje u zisteného zamestnávateľa, nepracuje vôbec, prípadne výt'azok z dražby hnutel'ného majetku by nepokryl ani minimálnu výšku dlžného výživného.

Práve v takýchto situáciách oprávnené osoby, príp. zákonní zástupcovia nevedia, ako ďalej postupovať a žiadajú o pomoc verejného ochranca práv.

Za všetky takéto žiadosti uvediem konkrétny príklad:

Matka takmer plnoletého dieťaťa sa na verejného ochrancu práv obrátila s prosbou o pomoc pri vymáhaní výživného od povinného otca. Z podnetu vyplynulo, že sama zabezpečuje starostlivosť o dieťa, ktoré dosahuje v škole veľmi dobré výsledky a preto by chcela, aby po skončení strednej školy pokračovalo ďalej v štúdiu. Nevie však, či si pre nich takýto „luxus“, ako to nazvala, budú môcť dovoliť a to z nasledovného dôvodu: rodina, teda ona s maloletým dieťaťom, žije tesne nad hranicou sociálneho minima, takže na žiadnu z dávok v hmotnej núdzi nemajú nárok. Po uhradení všetkých nevyhnutných výdavkov im na živobytie zostáva minimálna čiastka. Keďže má záujem, aby sa dieťa ďalej všestranne rozvíjalo (a dieťa tiež záujem má), podporuje jeho rozvoj návštevou záujmového krúžku, čo však tiež je podmienené uhradením poplatku. Túto, pre nich nepriaznivú finančnú situáciu, sa snaží zmierniť tým, že popri hlavnom pracovnom pomere pracuje ešte brigádnicky a samozrejme, dlhodobo vymáha výživné od povinného otca, s ktorým nežije takmer od narodenia dieťaťa. Keď sa jej po mnohých ťažkostiach podarilo zistiť pobyt povinného otca vysvitlo, že tento poberá iba minimálny dôchodok, z ktorého vykonávať zrážky nie je možné. Iný spôsob výkonu rozhodnutia neprichádzal do úvahy, nakoľko otec dieťaťa bol nemajetný.

Trestné stíhanie, na ktoré pre neplnenie si vyživovacej povinnosti podala podnet, bolo zastavené z dôvodu nesplnenia podmienky úmyselného alebo nedbanlivého konania.

Nakoľko matka dieťaťa skutočne využila všetky možnosti vymáhania výživného od otca dieťaťa, ktoré s ohľadom na jeho nepriaznivú sociálnu situáciu nevedli ku kladnému výsledku, v dôsledku čoho rozvoj dieťaťa bol ohrozený, verejný ochranca práv informoval podávateľku podnetu o inštitúte náhradného výživného.

Možnosti zabezpečenia výživy oprávnenej osoby štátom v prípadoch, keď si vyživovaciu povinnosť neplní povinná osoba, rieši zákon č. 452/2004 Z. z. o náhradnom výživnom, pričom konkrétne podmienky nároku na náhradné výživné upravuje ustanovenie § 3 citovaného zákona a to najmä v ods. 1.

Ak príslušný orgán, t.j. úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, poskytne náhradné výživné, súčasne si u povinnej osoby uplatní náhradu za poskytnuté náhradné výživné a penále. O uložení povinnosti uhradiť náhradu za poskytnuté náhradné výživné a penále vydá rozhodnutie, ktoré po nadobudnutí právoplatnosti a vykonateľnosti je exekučným titulom. Následne teda nemusí vymáhať výživné oprávnená osoba.

S účinnosťou od 1. 9. 2005 je v platnosti nový zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Tento zákon, okrem iného, upravuje sociálnoprávnu ochranu detí a sociálnu kuratelu na zabezpečenie predchádzania vzniku krízových situácií v rodine a ochrany práv a právom chránených záujmov detí. Zároveň ukladá úradom práce, sociálnych vecí a rodiny spisovať a podávať súdu návrhy a podnety vo veciach výchovy a výživy dieťaťa a participovať na poskytovaní a sprostredkovaní odbornej pomoci deťom a rodinám.

Ak teda všetky zainteresované inštitúcie dôsledným dodržiavaním právnych predpisov prispievajú k uplatňovaniu práv detí i v praxi, dôjde k naplneniu úloh, stanovených najmä Dohovorom o právach dieťaťa.

ZÁVERY

Z MEDZINÁRODNEJ KONFERENCIE

**„Právo detí na životnú úroveň potrebnú pre ich telesný, duševný, mravný
a sociálny rozvoj“**

ZÁVERY Z MEDZINÁRODNEJ KONFERENCIE

„Právo detí na životnú úroveň potrebnú pre ich telesný, duševný, mravný a sociálny rozvoj“

Dohovor o právach dieťaťa je významným medzinárodným dokumentom ku ktorému Slovenská republika pristúpila jeho podpísaním dňa 30. septembra 1990.

Ide o významný dokument, ktorý zvyrazňuje pozornosť smerujúcu voči deťom, pričom zvyrazňuje ich ochranu, ale i harmonický rozvoj ich osobnosti. Pritom nezabúda ani na pozornosť smerujúcu k neustálemu zlepšovaniu životných podmienok detí v každej krajine sveta, aj v rámci medzinárodnej spolupráce.

Preto i predmetom dnešnej konferencie je upozorniť na „Dohovor o právach dieťaťa“, najmä jeho čl. 27, v ktorom sa ustanovuje, že štáty, ktoré sú zmluvnou stranou uznávajú **právo každého dieťaťa na životnú úroveň nevyhnutnú pre jeho telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj** a snažiť sa o jeho presadenie do praktického života.

Preto z obsahu diskusie pracovné predsedníctvo navrhuje nasledujúce závery:

Odporúčame:

1. Pravidelne – minimálne jedenkrát ročne usporiadať interdisciplinárne pracovné stretnutie venované problematike vybraného práva dieťaťa z „Dohovoru o právach dieťaťa“.
2. Oboznámiť so závermi konferencie zákonodarnú a výkonnú moc.
3. Výkonnej moci vytvárať podmienky pre existenciu ekonomicky silnej rodiny tak, aby sa realizovalo v praxi ustanovenie čl. 27 „Dohovoru o právach dieťaťa“.
4. Televíziám a ostatným médiám zabezpečiť vysielenie programov vhodných pre deti tak, aby bol zabezpečený ich harmonický osobnostný rozvoj.
5. Vypracovať moderné systémy pomoci deťom za účelom ich socializácie.
6. Neustále zdokonaľovať vzdelávací a výchovný systém, vrátane efektívneho využívania voľného času a jeho odborného kvalifikovaného zabezpečovania.
7. Venovať pozornosť sústave škôl zabezpečujúcich vzdelávanie postihnutých detí.
8. Za účelom účinného procesu výchovy zamerať pozornosť na:
 - a) aktivizáciu ľudského činiteľa,
 - b) zmeny materiálnych podmienok života detí,
 - c) zapojenia všetkého obyvateľstva do práce vo vzťahu k deťom.
9. Rozvíjať i inštitucionálne komplexné psychologického poradenstvo vo všetkých oblastiach života detí.
10. Vytvoriť „Asociáciu usporiadateľov detských táborov“, ktorá by zabezpečovala uplatňovanie kvalifikovaných odborných kritérií pre ich uskutočňovanie.
11. Odporučiť ministrovi spravodlivosti vytvárať legislatívne podmienky tak, aby súdne konania týkajúce sa záujmov detí boli zahájené a ukončené v primeranom čase a bez zbytočných prieťahov.
12. V súvislosti so zmenou veku trestnej zodpovednosti zabezpečiť v ústavoch pre výkon väzby a ústavoch pre výkon trestu odňatia slobody kvalifikovanú úroveň uskutočňovania základnej školskej dochádzky.
13. Osobitnú pozornosť venovať výchove v náhradných rodinách.